

NARODOWY
BANK POLSKI

Raport o obrocie gotówkowym w Polsce w 2023 r.

Raport o obrocie gotówkowym w Polsce w 2023 r.

Warszawa 2024

Opracował zespół pod kierownictwem:
Barbary Jaroszek, dyrektora Departamentu Emisyjno-Skarbcowego
Joanny Kołodziej, zastępcy dyrektora Departamentu Emisyjno-Skarbcowego

Zespół autorski:
Mirosława Braja-Brzykcy
Juliusz Dobrołęcki
Małgorzata Kapelińska
Anna Kondraciuk
Joanna Kołodziej
Monika Kowalewska
Grzegorz Koziół
Grzegorz Materniak
Jarosław Toczko
Alicja Zalewska

Wydał:
Narodowy Bank Polski
00-919 Warszawa
ul. Świętokrzyska 11/21
tel. +48 22 185 10 00
nbp.pl

© Copyright Narodowy Bank Polski, 2024

Spis treści

1. Synteza	5
2. Obieg znaków pieniężnych waluty polskiej	11
2.1. Wartość oraz liczba banknotów i monet w obiegu	14
2.2. Rotacja banknotów i monet	17
3. Pieniądz gotówkowy i bezgotówkowy	21
3.1. Tendencje obserwowane w Polsce	22
Ramka A. Trendy w zakresie fałszerstw znaków pieniężnych waluty polskiej	29
3.2. Tendencje występujące w wybranych krajach	31
3.2.1. Obieg gotówkowy	31
3.2.2. Zwyczaje płatnicze i tezauryzacja	33
3.2.3. Dostęp do gotówki	37
3.2.4. Przyszłość gotówki	38
3.3. Przegląd działań regulacyjnych w obszarze akceptacji i dostępności gotówki w wybranych krajach	39
4. Charakterystyka obrotu gotówkowego w Polsce	47
4.1. Obrót gotówkowy i jego uczestnicy	48
4.2. Uwarunkowania prawne obrotu gotówkowego	49
4.3. Obowiązek akceptacji płatności gotówkowych	50
4.4. Zmiany regulacji dotyczących obrotu gotówkowego w 2023 r.	51
4.4.1. Płatności gotówkowe	51
4.4.2. Ochrona wartości pieniężnych	51
4.4.3. Wymiana znaków pieniężnych	52
Ramka B. Przykłady banknotów uszkodzonych przez system neutralizacji papierowych wartości pieniężnych	52
4.4.4. Przeliczanie, sortowanie znaków pieniężnych	53
4.5. Sprawozdawczość z zakresu obrotu gotówkowego	54
4.5.1. Uwarunkowania prawne	54
4.5.2. Dane statystyczne	55
4.6. Rada do spraw obrotu gotówkowego	58
4.6.1. Narodowa Strategia Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego	59
Ramka C. Podsumowanie wyników badania dostępności gotówki w 2023 r.	62

5. Współpraca z bankami w zakresie zaopatrywania w walutę polską	67
5.1. Zaopatrywanie w walutę polską w 2023 r.	68
Ramka D. Tendencje w zaopatrywaniu banków w walutę polską w latach 2018–2023	71
5.2. Pobieranie waluty polskiej z NBP przez banki	73
5.2.1. Banknoty	74
5.2.2. Monety	75
5.3. Odprowadzanie waluty polskiej do NBP przez banki	77
5.3.1. Banknoty	78
5.3.2. Monety	79
Ramka E. Samoobsługowa zamiana monet	81
6. Słownik pojęć	83

Rozdział 1

Synteza

Synteza

Obrót gotówkowy w Polsce jest kształtowany przez wielu jego uczestników, do których poza bankiem centralnym i bankami¹ należą również producenci znaków pieniężnych, firmy CIT procesujące gotówkę na rzecz banków, operatorzy bankomatów, sieci handlu detalicznego oraz konsumenci. Narodowy Bank Polski (zwany dalej NBP) – wyłączny emitent banknotów i monet waluty polskiej – odpowiada za organizację gospodarki znakami pieniężnymi Rzeczypospolitej Polskiej. W ramach tych działań bank centralny zapewnia odpowiednią liczbę i jakość znaków pieniężnych w obiegu oraz płynność rozliczeń gotówkowych, wprowadzając do obiegu banknoty i monety w pełnej strukturze nominalowej. Działalność NBP w ramach obrotu gotówkowego obejmuje: zamawianie znaków pieniężnych u producentów, przechowywanie tych znaków oraz zaopatrywanie banków w banknoty i monety. W 2023 r. NBP kontynuował prace w zakresie dalszego usprawniania procesów zaopatrywania w walutę polską oraz procesu wymiany zużytych lub uszkodzonych znaków pieniężnych, w szczególności banknotów uszkodzonych przez systemy neutralizacji papierowych wartości pieniężnych. Zaopatrywanie banków i Poczty Polskiej w walutę polską przebiegało prawidłowo i bez zakłóceń. Banki i Poczta Polska pobierały banknoty i monety w pełnej strukturze nominalowej we wszystkich oddziałach okręgowych NBP.

NBP współpracuje z uczestnikami rynku obrotu gotówkowego oraz regulatorami m.in. na forum Rady do spraw obrotu gotówkowego (zwanej dalej Radą), organu opiniotwórczo-doradczego przy Zarządzie NBP. Rada stanowi platformę wymiany informacji i współpracy pomiędzy uczestnikami rynku obrotu gotówkowego, nie tylko w obszarze regulacyjnym i operacyjnym, ale również w ramach wdrażania działań określonych w Narodowej Strategii Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego (zwanej dalej Strategią), opracowanej przy zaangażowaniu Rady i przyjętej przez Zarząd NBP w listopadzie 2021 r.

W 2023 r. w ramach wdrażania Strategii realizowano szereg działań zgrupowanych w czterech filarach: powszechnej akceptacji i dostępności gotówki, płynnego zaopatrywania rynku w walutę polską, bezpieczeństwa fizycznego banknotów i monet oraz cyberbezpieczeństwa systemów IT wykorzystywanych w obrocie gotówkowym. W aspekcie dostępności gotówki kolejna edycja badania NBP wykazała, że dostępność gotówki w Polsce w ujęciu geograficznym nadal pozostaje na wysokim poziomie: 98,4% mieszkańców ma dostęp do bankomatu, placówki z obsługą kasową banku lub Poczty Polskiej w promieniu do 10 km². Jednocześnie badanie opinii publicznej dotyczącej znaków pieniężnych będących w obiegu, przeprowadzone na zlecenie NBP, potwierdza, że 91% ankietowanych pozytywnie ocenia dostęp do gotówki za pośrednictwem bankomatów. Wyniki ww. badania wskazują również, że w 2023 r. w porównaniu z poprzednim rokiem znacząco poprawiła się świadomość społeczna istnienia ustawowego obowiązku akceptacji gotówki w punktach handlowo-usługowych w Polsce. Co więcej, wyniki badania wskazują, że respondenci są emocjonalnie związani z polskimi banknotami i w większości postrzegają polski banknot jako symbol narodowy (55,8% ankietowanych). Wyniki realizowanych na zlecenie NBP badań opinii publicznej są wykorzystywane w prowadzonych analizach i pracach optymalizujących procesy obrotu gotówkowego.

¹ Na potrzeby niniejszego raportu termin „banki” obejmuje również inne, poza bankami, podmioty mające ustawowe upoważnienie do pobierania z NBP i odprowadzania do NBP waluty polskiej.

² W Narodowej Strategii Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego określono kryterium dostępności jako zapewnienie 90% populacji w Polsce dostępu do oddziału banku z obsługą kasową lub bankomatu w odległości nie większej niż 10 km.

Analizy prowadzone przez NBP potwierdzają, że utrzymuje się niski poziom fałszerstw, a jakość najwyższych nominałów banknotów pozostających w obiegu została oceniona przez respondentów ww. badania jako bardzo dobra.

W wielu krajach, w tym również w Polsce, od lat obserwowane jest stopniowe zmniejszanie się transakcyjnej roli gotówki. Ograniczenie roli gotówki w płatnościach jest związane ze zmianami w infrastrukturze dostarczania gotówki do klientów oraz jej deponowania, a także jej akceptacji w rozliczeniach płatniczych. Kwestia dostępności do gotówki dla społeczeństwa lub jej akceptacji w płatnościach jest od dłuższego czasu dostrzegana i analizowana w wielu krajach oraz coraz częściej przekłada się bądź na wprowadzenie regulacji prawnych, jak np. na Węgrzech lub w Szwecji, bądź też na przygotowanie projektów takich regulacji – np. w strefie euro lub Stanach Zjednoczonych Ameryki czy inne inicjatywy podejmowane we współpracy z uczestnikami rynku obrotu gotówkowego – np. porozumienia gotówkowe w Niderlandach i w Belgii.

Gotówka nadal jednak pozostaje istotnym elementem krajobrazu płatniczego w wielu krajach, w tym również w Polsce, oraz coraz bardziej zyskuje na znaczeniu jako środek przezornościowego gromadzenia wartości. Pieniądz gotówkowy zapewnia bezpośrednio i natychmiastowe rozliczenie zobowiązań, a korzystanie z gotówki przez konsumentów w transakcjach płatniczych nie wymaga zaawansowanej infrastruktury informatycznej.

Zgodnie z wynikami przeprowadzonego w Polsce w 2023 r. wspomnianego powyżej badania opinii publicznej ok. 31% respondentów wskazało, że posługuje się wyłącznie gotówką lub częściej gotówką niż płatnościami bezgotówkowymi. Jednocześnie ok. 69% ankietowanych w Polsce posiada gotówkę odłożoną na tzw. wszelki wypadek. Mimo iż od lat na całym świecie spada udział gotówki w płatnościach, pozostaje ona istotnym środkiem płatniczym oraz najważniejszą alternatywą dla kart płatniczych, a także pełni rolę środka gromadzenia wartości – m.in. 37% Szwajcarów i 2/3 Szwedów gromadzi gotówkę w celach przezornościowych. Społeczeństwa różnych krajów nadal dostrzegają potrzebę korzystania z gotówki w przyszłości, niezależnie od ich zamożności.

Rok 2023 był okresem, w którym popyt na pieniądz gotówkowy – w przeciwieństwie do poprzedniego roku – był relatywnie stabilny w znacznej części świata. Niewielkie roczne spadki wartości gotówki w obiegu nastąpiły m.in. w strefie euro (-0,3%), Norwegii (-0,9%) czy Wielkiej Brytanii (-0,5%), w Stanach Zjednoczonych – po znacznych przyrostach w ostatnich latach – tempo przyrostu obiegu gotówki wyhamowało, a w Rumunii dynamika wzrostu obiegu powróciła do poziomu sprzed pandemii COVID-19 (ok. 9% wzrostu).

W obrocie gotówkowym w Polsce rok 2023, po latach dynamicznych zmian związanych z pandemią COVID-19 oraz rosyjską agresją na Ukrainę, charakteryzował się stabilnym poziomem pobrań waluty polskiej z NBP i jej odprowadzeń do NBP, właściwym dla sezonowych zmian w obrocie gotówkowym. Zapotrzebowania banków na walutę polską były realizowane płynnie i w pełnej strukturze nominalowej. Poziom pobrań (190,6 mld zł) był zbliżony do poziomu odprowadzeń (181,7 mld zł) i w konsekwencji w 2023 r., w porównaniu z poprzednimi latami, zanotowano najniższy roczny wzrost wartości pieniądza w obiegu – zarówno w ujęciu procentowym (2,4%), jak i wartościowym (8,9 mld zł). W 2023 r. banki pobierały średnio dziennie 760 mln zł i odprowadzały 724 mln zł, tj. odpowiednio o 5,8% i 4,0% mniej niż w 2022 r. Niemniej jednak można zaobserwować, że od 2022 r. liczba banknotów pobieranych i odprowadzanych w danym roku pozostaje na zbliżonym poziomie, a wzrost wartości

obiegu wynika głównie z większych pobrań banknotów wyższych nominalów, co ma wpływ na strukturę nominalową obiegu. Na koniec 2023 r. po raz pierwszy największy udział (45,7%) w wartościowej strukturze obiegu banknotów uzyskał nominal 200 zł, podczas gdy jeszcze na koniec 2022 r. w strukturze wartościowej obiegu banknotów dominował nominal 100 zł z udziałem 43,4%. Wzrost udziału banknotów 200-złotowych w wartości obiegu wynika z ich istotnego wzrostu w pobraniach z NBP od czasu wybuchu pandemii COVID-19. W 2023 r. nominal 200 zł stanowił 44,1% wartości wszystkich banknotów pobranych z NBP, podczas gdy banknoty o nominale 100 zł odpowiadały za 41,9% wartości pobrań banknotów z NBP. Od 2020 r. obserwuje się również zwiększenie pobrań z NBP banknotów 500 zł. Natomiast w wartości banknotów odprowadzanych do NBP nadal dominują banknoty o nominale 100 zł (z udziałem 48,7% w 2023 r.), ale ich udział sukcesywnie spada (z 61,6% jeszcze w 2019 r.). Jednocześnie zauważa się istotny wzrost udziału nominalu 200 zł w wartości odprowadzanych do NBP banknotów (z 24,8% w 2019 r. do 38,8% w 2023 r.). Zmiany w strukturze pobrań i odprowadzeń banknotów wskazują na wzrost tezauryzacyjnej roli gotówki. Utrzymuje się w dalszym ciągu tendencja coraz rzadszego powrotu banknotów do NBP – w 2023 r. było to 605 dni, co oznacza, że w ostatnich 10 latach czas ich powrotu wydłużył się prawie trzykrotnie. W jeszcze mniejszym stopniu do NBP powracają monety – statystycznie co 66 lat, ale w przypadku trzech najniższych nominalów monet, które stanowią ok. 66% liczby wszystkich monet w obiegu i prawie 49% liczby monet pobieranych z NBP, teoretyczny czas powrotu do NBP wynosi od 156 lat dla 5 gr do 219 lat dla 1 gr.

Tendencje w zakresie kształtowania się wartości pieniądza gotówkowego w obiegu w Polsce wynikające z dotychczas zidentyfikowanych czynników o charakterze fundamentalnym (np. kurs walutowy, PKB, inflacja, stopy procentowe) czy sezonowym (okresy świąteczne, wakacje, początek roku szkolnego itp.) były zauważalne w 2023 r. Wskaźniki makroekonomiczne pokazują, że:

- w 2023 r. relacja wartości obiegu do PKB wyniosła 11,1% i kształtowała się na niższym poziomie niż w 2022 r. (12,0%), nadal jednak wyższym niż w latach 2016–2019, gdy było to ok. 10%; od wybuchu pandemii COVID-19 wzrost tego wskaźnika związany był ze skalą wzrostu wartości gotówki w obiegu, która miała miejsce w 2020 r. (34,8%),
- udział pieniądza gotówkowego³ w agregacie pieniężnym M1 w 2023 r. wyniósł 21,5% i był niższy niż w 2022 r. (22,3%).

Niniejsze opracowanie dotyczy obrotu gotówkowego znakami pieniężnymi waluty polskiej, których główną funkcją ekonomiczną jest funkcja transakcyjna (cyrkulacyjna) i tezauryzacyjna. Dane o wartości obiegu przedstawione w niniejszym raporcie nie uwzględniają wartości kolekcjonerskich, które pełnią funkcję płatniczą i mają status prawnego środka płatniczego, jednak nie są traktowane jako powszechny środek wymiany w transakcjach.

Główne dane statystyczne dotyczące rynku obrotu gotówkowego w 2022 r. i 2023 r. przedstawia tabela 1, a kluczowe pojęcia zawarte w raporcie wyjaśniono w słowniku pojęć. Na potrzeby analityczne przedstawione w raporcie dane zostały zaokrąglone⁴.

³ Bez gotówki w kasach monetarnych instytucji finansowych (MIF).

⁴ W wyniku zaokrąglenia dane mogą się nie sumować. Wyliczenia zmian oraz udziałów zostały dokonane na podstawie pełnych wartości liczbowych (niezaokrąglonych).

Tabela 1. Główne dane za 2022 i 2023 r.

	2022	2023	Zmiana (2023/2022)
Wartość obiegu (na koniec roku)	368,3 mld zł	377,2 mld zł	wzrost o 8,9 mld zł (+2,4%)
Liczba banknotów w obiegu	3,0 mld szt.	3,0 mld szt.	wzrost o 0,007 mld szt. (+0,2%)
Liczba monet w obiegu	21,9 mld szt.	22,7 mld szt.	wzrost o 0,8 mld szt. (+3,7%)
Wartość pobrań waluty polskiej z NBP	203,1 mld zł	190,6 mld zł	spadek o 12,5 mld zł (-6,1%)
Liczba banknotów pobranymi z NBP	1,9 mld szt.	1,8 mld szt.	spadek o 0,1 mld szt. (-4,1%)
Liczba monet pobranymi z NBP	1,35 mld szt.	1,40 mld szt.	wzrost o 0,05 mld szt. (+4,0%)
Wartość odprowadzeń waluty polskiej do NBP	190,0 mld zł	181,7 mld zł	spadek o 8,3 mld zł (-4,4%)
Liczba banknotów odprowadzonych do NBP	1,9 mld szt.	1,8 mld szt.	spadek o 0,09 mld szt. (-4,7%)
Liczba monet odprowadzonych do NBP	0,28 mld szt.	0,34 mld szt.	wzrost o 0,06 mld szt. (+21,0%)
Rotacja banknotów	w cyklach: 0,61 w dniach: 602	w cyklach: 0,60 w dniach: 605	spadek w cyklach: 0,004 wzrost w dniach: 3
Rotacja monet	w cyklach: 0,013 w dniach: 28 244	w cyklach: 0,015 w dniach: 24 228	wzrost w cyklach: 0,002 spadek w dniach: 4 016
Wartość PKB ⁵	3 074,8 mld zł	3 410,1 mld zł	wzrost o 335,3 mld zł (+10,9%) ⁶
Wartość obiegu / PKB	12,0%	11,1%	spadek o 0,9 pkt proc.
Wartość agregatu M1	1 584,9 mld zł	1 685,3 mld zł	wzrost o 100,4 mld zł (+6,3%)
Wartość obiegu / agregat M1 ⁷	22,3%	21,5%	spadek o 0,8 pkt proc.

⁵ Produkt krajowy brutto nominalny (ceny bieżące) wg danych GUS za 2022 i 2023 r. („Biuletyn Statystyczny” nr 03/2024, data publikacji 24.04.2024 r.).

⁶ Dynamika PKB w kategoriach nominalnych; wg danych GUS z 24 kwietnia 2024 r. PKB w 2023 r. wzrósł realnie o 0,2%, zaś w 2022 r. – o 5,6%.

⁷ W wyliczeniach zastosowano wartość obiegu pomniejszoną o gotówkę w kasach monetarnych instytucji finansowych (MIF), ponieważ gotówka w kasach MIF nie wchodzi w skład agregatu M1.

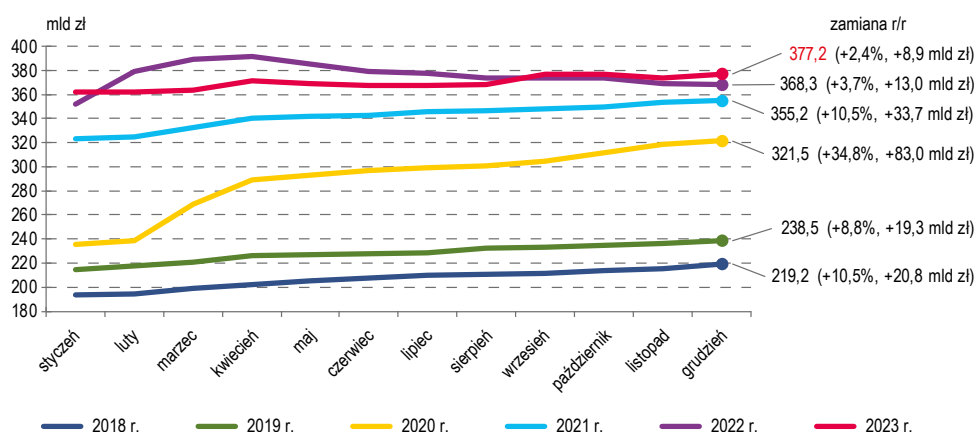
Rozdział 2

Obieg znaków pieniężnych waluty polskiej

Obieg znaków pieniężnych waluty polskiej

Wartość pieniądza gotówkowego w obiegu według stanu na 31 grudnia 2023 r. wyniosła 377,2 mld zł. W odniesieniu do końca poprzedniego roku odnotowano wzrost wartości obiegu o 2,4%, tj. o 8,9 mld zł. W porównaniu z poprzednimi latami w 2023 r. zanotowano najniższy wzrost wartości obiegu – zarówno w ujęciu procentowym, jak i ilościowym. Należy zauważyć, że w relacji do 31 grudnia 2019 r., tj. końca roku poprzedzającego okres znacznego wzrostu zapotrzebowania na gotówkę, wartość obiegu w ciągu ostatnich 4 lat wzrosła o 58,2%, tj. o 138,7 mld zł (wykres 2.1).

Wykres 2.1. Wartość pieniądza gotówkowego w obiegu w okresie styczeń 2018 r. – grudzień 2023 r.

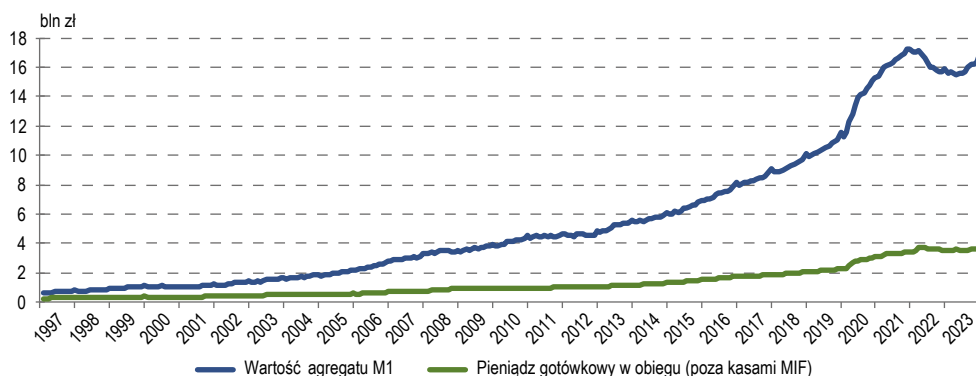

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

W Polsce w latach 1997–2023⁸ obserwowano zarówno wzrost wartości agregatu M1, jak i wzrost zawartej w nim wartości pieniądza gotówkowego w obiegu (wykres 2.2).

⁸ Od stycznia 1997 r. do grudnia 2023 r.

Wykres 2.2. Wartość agregatu M1 oraz wartość pieniądza gotówkowego w obiegu (poza kasami MIF) w układzie miesięcznym w latach 1997–2023

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

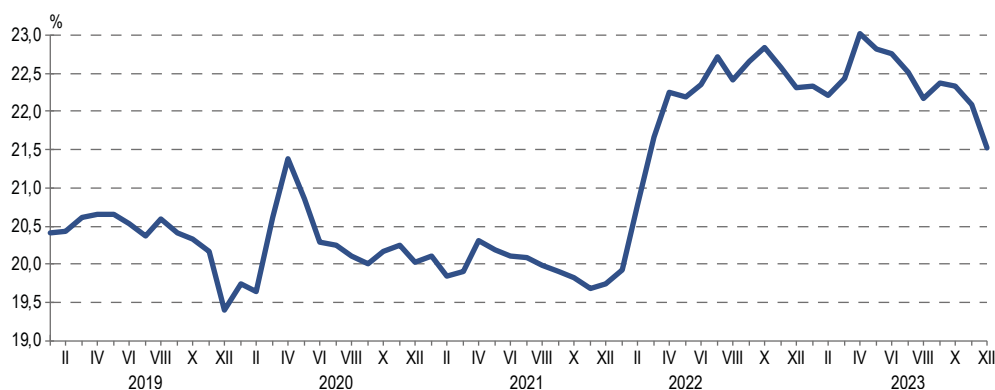
Udział pieniądza gotówkowego w agregacie M1 na przestrzeni lat 1997–2019 sukcesywnie spadał – z poziomu około 36–38% (styczeń–kwiecień 1997 r.) do historycznie najniższej wartości, tj. 19,4% w grudniu 2019 r. (wykres 2.3).

Wykres 2.3. Udział pieniądza gotówkowego w obiegu (bez kas MIF) w wartości agregatu M1 w układzie miesięcznym w latach 1997–2023

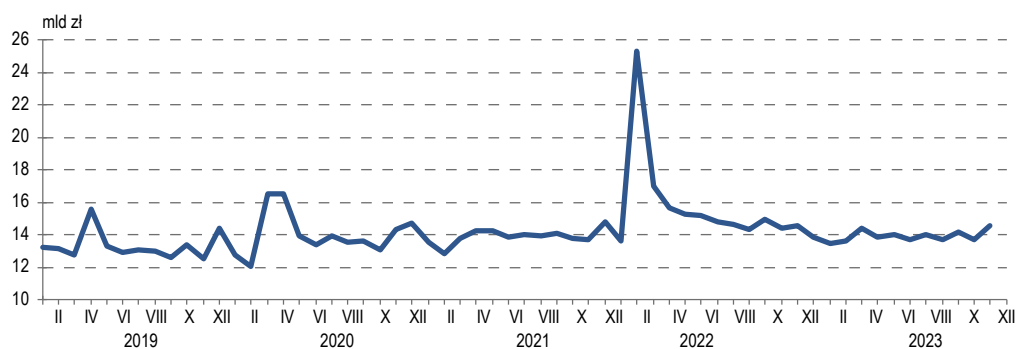
Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

W okresach zwiększonego popytu na gotówkę udział pieniądza gotówkowego w agregacie M1 wzrastał. Taka sytuacja miała miejsce w związku z początkiem pandemii COVID-19 w marcu 2020 r. – wówczas udział pieniądza gotówkowego w agregacie M1 zwiększył się z 19,4% (grudzień 2019 r.) do 21,4% (kwiecień 2020 r.). Z kolei w konsekwencji pełnoskalowej agresji militarnej Federacji Rosyjskiej na Ukrainę udział pieniądza gotówkowego w agregacie M1 zwiększył się z około 20% w grudniu 2021 r. do 22% w kolejnych miesiącach, począwszy od marca 2022 r. Od końca kwietnia 2023 r., kiedy ww. udział osiągnął najwyższą w ostatnim okresie wartość, tj. 23,0%, obserwowano systematyczny spadek tej wartości, do 21,5% na koniec 2023 r. (wykres 2.4).

Wykres 2.4. Udział pieniądza gotówkowego w obiegu (bez kas MIF) w wartości agregatu M1 w latach 2019–2023

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Analiza zmiany poziomu wartości pieniądza gotówkowego w kasach MIF (monetarnych instytucji finansowych) wskazuje, że w sytuacjach nadzwyczajnych monetarne instytucje finansowe, w tym banki, podejmują działania o charakterze przezornościowym, tj. gromadzą zapasy waluty polskiej. Sytuacja taka wystąpiła wyraźnie w lutym i marcu 2022 r. Od stycznia 2023 r. ww. wartość ukształtowała się na poziomie ok. 14 mld zł, bez istotnych miesięcznych zmian (wykres 2.5).

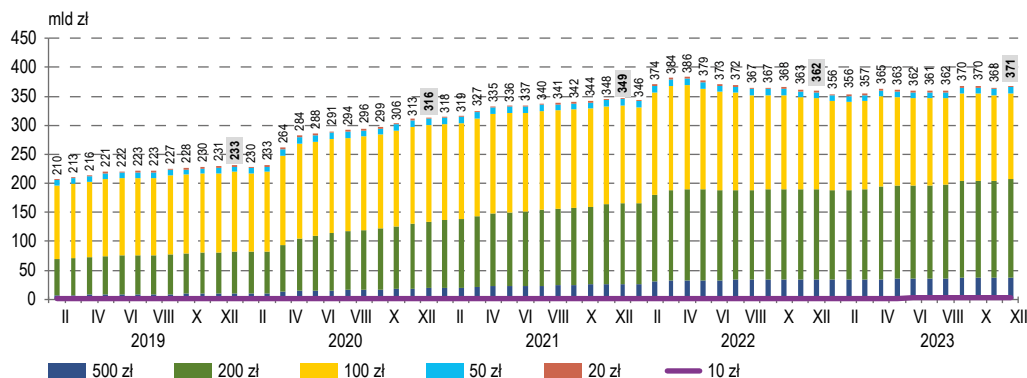
Wykres 2.5. Wartość pieniądza gotówkowego w kasach MIF w latach 2019–2023

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

2.1. Wartość oraz liczba banknotów i monet w obiegu

Na koniec 2023 r. udział banknotów w wartości obiegu stanowił 98,3% wartości obiegu gotówkowego i był zbliżony do udziału na koniec 2021 r. i 2022 r. (98,4%). W trakcie 2023 r. wartość banknotów znajdujących się w obiegu zwiększyła się o ponad 8,6 mld zł, tj. o 2,4%. W porównaniu ze stanem na koniec 2022 r. odnotowano wzrost wartości obiegu banknotów o nominałach: 500 zł, 200 zł, 50 zł, 20 zł i 10 zł (odpowiednio o: 10,6%, 8,6%, 1,9%, 4,5% oraz 4,9%) oraz spadek w przypadku nominału 100 zł o 5,6% (wykres 2.6).

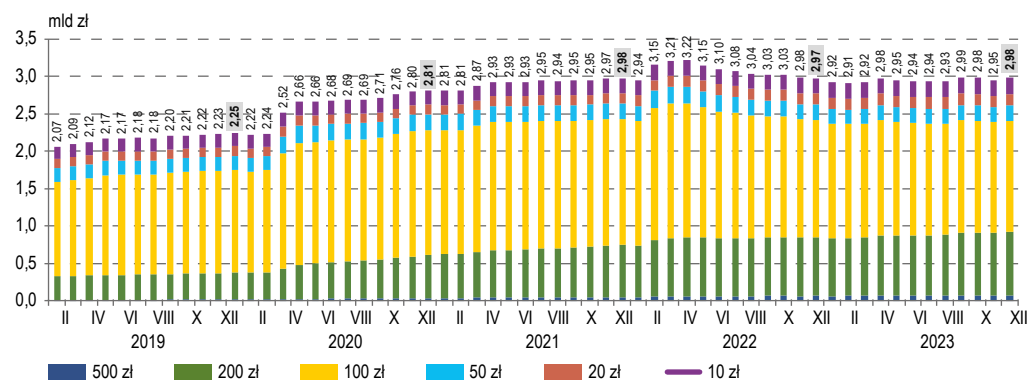
Wykres 2.6. Wartość banknotów w obiegu według nominalów (w zł) w latach 2019–2023

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

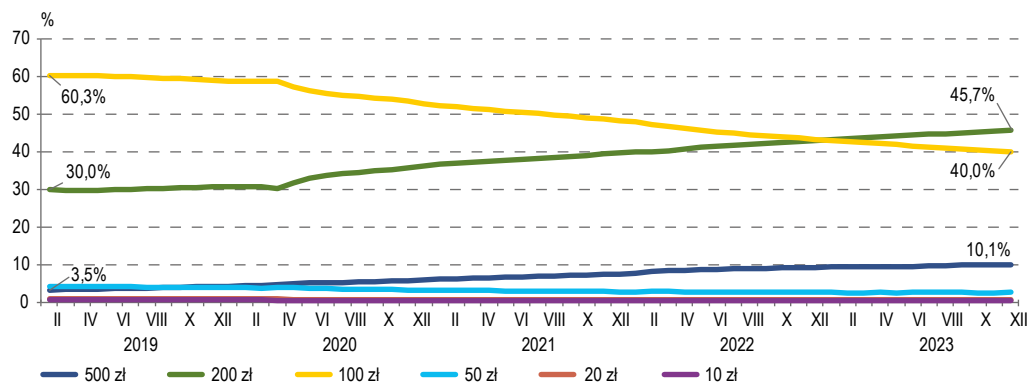
Liczba banknotów znajdujących się w obiegu zwiększyła się w ciągu 2023 r. o 6,8 mln szt., tj. o 0,2%. Zmiany struktury nominalowej pod względem ilościowym były analogiczne jak w przypadku zmian w ujęciu wartościowym (wykres 2.7).

Wykres 2.7. Liczba banknotów w obiegu według nominalów (w szt.) w latach 2019–2023

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

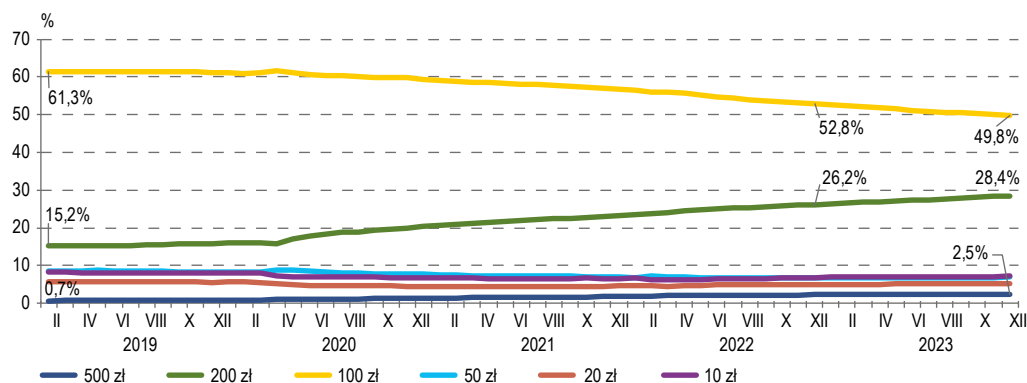
W strukturze nominalowej banknotów w obiegu wg ich wartości udział nominalów 500 zł i 200 zł zwiększył się w ciągu roku odpowiednio o 0,8 pkt proc. i 2,6 pkt proc. Udział nominalu 100 zł w ciągu roku zmniejszył się o 3,4 pkt proc. W przypadku nominalów 50 zł, 20 zł i 10 zł nie odnotowano zmiany udziału w obiegu pomimo wzrostu wartości tych banknotów w obiegu. W wartościowej strukturze obiegu wzrosła rola nominalu 200 zł (wzrost z 43,1% do 45,7%). Nominał ten przejął dotychczasową dominującą rolę nominalu 100 zł, którego udział w ciągu roku spadł z 43,4% do 40,0%. W dłuższym okresie zauważalny jest sukcesywny wzrost udziału nominalu 500 zł w obiegu, wynoszący 10,1% na koniec 2023 r. (wykres 2.8).

Wykres 2.8. Struktura nominalowa banknotów w obiegu według ich wartości w latach 2019–2023

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

W strukturze nominalowej banknotów wg ich liczby wzrost udziału zanotowano dla nominalów: 500 zł (o 0,2 pkt proc.), 200 zł (o 2,2 pkt proc.), 50 zł (o 0,1 pkt proc.), 20 zł (o 0,1 pkt proc.), 20 zł (o 0,2 pkt proc.) i 10 zł (o 0,3 pkt proc.). Jednocześnie zanotowano spadek udziału nominalu 100 zł (o 3,1 pkt proc.).

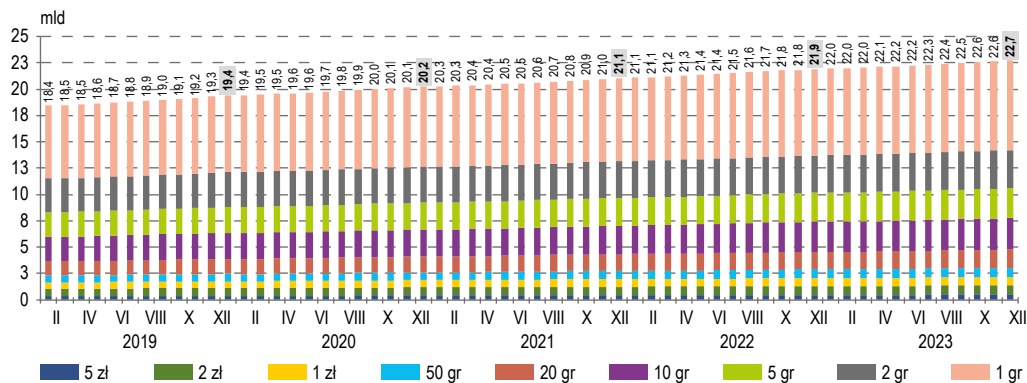
Udział nominalu 200 zł w obiegu w ujęciu ilościowym systematycznie wzrasta (wzrost z 26,2% do 28,4%). Jednak pomimo spadku z 52,8% do 49,8% nominal 100 zł nadal posiada dominujący udział w liczbie banknotów w obiegu (wykres 2.9).

Wykres 2.9. Struktura nominalowa banknotów w obiegu według ich liczby w latach 2019–2023

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Udział monet w wartości obiegu systematycznie się zmniejsza. Zmiana ta nie wpływa w istotny sposób na łączną wartość obiegu. Na koniec 2023 r. monety stanowiły 1,7% wartości obiegu, podczas gdy 10 lat wcześniej, tj. na koniec 2013 r., udział ten wynosił 2,7%. Natomiast liczba monet znajdujących się w obiegu zwiększyła się w ciągu 2023 r. o 0,8 mld szt., tj. o 3,7%. W przypadku każdego nominalu monet odnotowano wzrost ich liczby w obiegu. Największe wzrosty dotyczyły monet 5 zł, 50 gr oraz 1 zł (wykres 2.10).

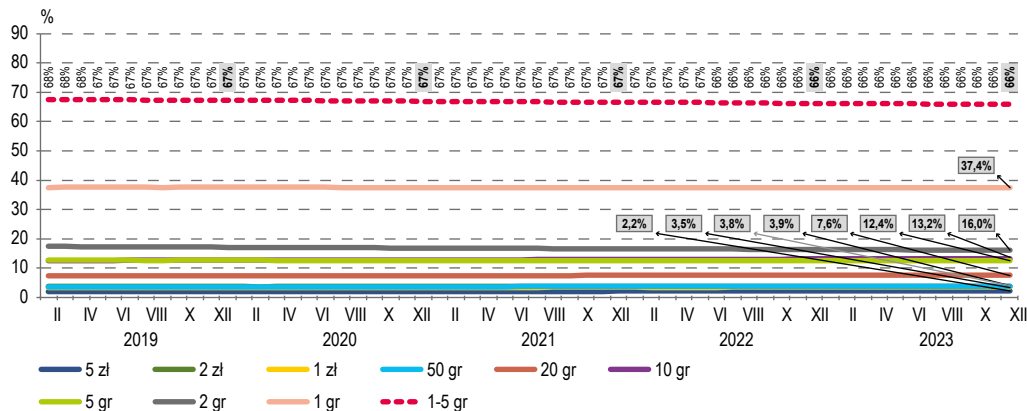
Wykres 2.10. Liczba monet w obiegu według nominalów (w szt.) w latach 2019–2023

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

W latach 2019–2023 struktura nominalowa monet w obiegu wg ich liczby jest stabilna i widoczna jest zasada, że im niższy nominal monety, tym wyższy jego udział w tej strukturze. W dalszym ciągu najwyższy udział utrzymuje się w przypadku nominalu 1 gr (ok. 37%). Ponadto, udział najniższych nominalów 1–5 gr wynosi łącznie ok. 66% (wykres 2.11).

Wykres 2.11. Struktura nominalowa monet w obiegu według ich liczby w latach 2019–2023

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

2.2. Rotacja banknotów i monet

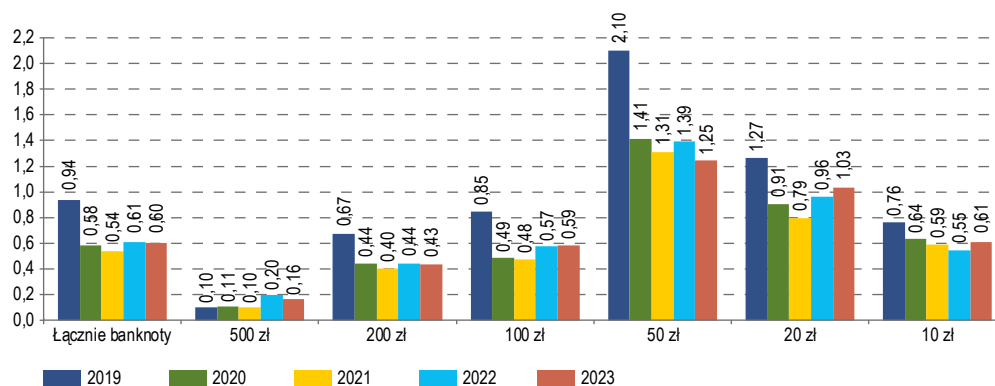
Częstotliwość powrotu banknotów i monet do NBP z rynku jest wyrażana za pomocą wskaźników rotacji w dniach oraz w cyklach.

Wskaźnik rotacji w cyklach to iloraz liczby banknotów lub monet, które wpłynęły w przyjętym okresie do NBP z banków oraz średniej liczby banknotów lub monet w obiegu w tym samym czasie. Wskaźnik rotacji w dniach jest natomiast ilorazem średniej liczby banknotów lub monet w obiegu w przyjętym okresie oraz liczby banknotów lub monet, które w tym samym czasie wpłynęły do NBP z banków, pomnożonym przez liczbę dni (365).

Poniżej przedstawiono kształtowanie się wskaźników rotacji banknotów (wykres 2.12) i monet (wykres 2.13) w podziale na nominały.

W 2023 r. w przypadku banknotów zaobserwowano niewielki spadek wskaźnika rotacji w cyklach (wzrost wskaźnika rotacji w dniach). Wskaźnik rotacji w cyklach dla wszystkich nominałów banknotów wyniósł na koniec 2023 r. 0,60 co oznacza, że na koniec 2022 r. banknot wracał do sortowni oddziału okręgowego NBP przeciętnie co 605 dni, liczonych od momentu pobrania go przez bank z NBP (w 2022 r. wskaźnik rotacji banknotów wynosił 602 dni). Według stanu na koniec 2023 r. wskaźnik rotacji dla poszczególnych nominałów banknotów był zróżnicowany. Najczęściej wracały do NBP banknoty o nominałach 50 zł i 20 zł (odpowiednio co 293 dni i 354 dni), najrzadziej banknot o nominale 500 zł – co 6 lat (w 2022 r. – co 5 lat) (wykres 2.12).

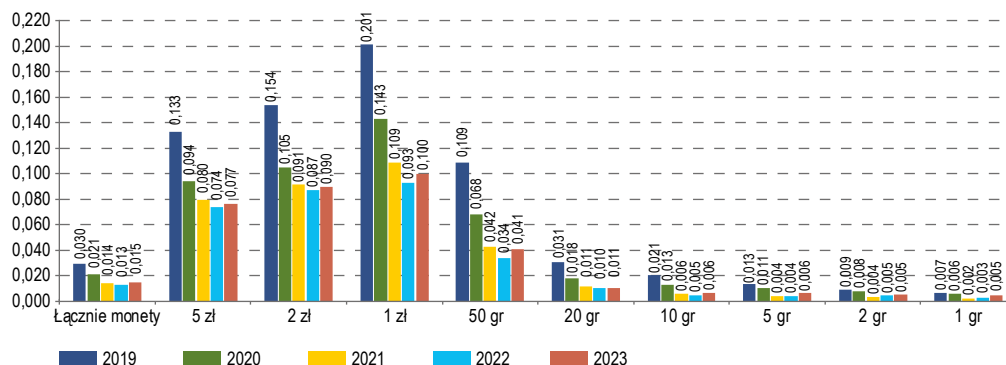
Wykres 2.12. Rotacja banknotów w cyklach w latach 2019–2023

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

W przypadku monet szacowany statystyczny czas powrotu do NBP wyniósł na koniec 2023 r. 24 228 dni, tj. około 66 lat i uległ skróceniu w porównaniu z 2022 r. o 4 016 dni, tj. o 11 lat. Tak jak w przypadku banknotów, wskaźniki rotacji w przypadku monet różnią się w zależności od nominału. Wspólną cechą wszystkich nominałów monet jest to, że monety (w szczególności najniższe nominały) w znacznej części nie wracają do NBP. Statystyczny czas powrotu monet do NBP można przedstawić w latach: 5 zł – 13 lat, 2 zł – 11 lat, 1 zł – 10 lat, 50 gr – 24 lata, 20 gr – 95 lat, 10 gr – 157 lat, 5 gr – 156 lat, 2 gr – 195 lat, 1 gr – 219 lat (wykres 2.13).

Wykres 2.13. Rotacja monet w cyklach w latach 2019–2023

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Banknoty i monety procesowane przez sektor komercyjny są również przedmiotem analizy pod kątem rotacji, prowadzonej na podstawie kwartalnych sprawozdań przekazywanych do NBP przez banki. Szczegóły dotyczące tego zagadnienia przedstawiono szerzej w podrozdziale „4.5. Sprawozdawczość z zakresu obrotu gotówkowego”. Na podstawie powyższych danych obliczono wskaźnik rotacji banknotów na rynku⁹ w 2023 r., odzwierciedlający częstotliwość ich powrotu do sortowni banków i firm CIT (tabela 2).

Wskaźnik rotacji banknotów w dniach w sektorze komercyjnym jest prawie 5-krotnie niższy niż w NBP, co oznacza, że banknoty pięciokrotnie częściej powracają do sortowni banków niż do sortowni NBP. Nominałem najczęściej procesowanym na rynku był banknot o nominale 50 zł, który pojawiał się w komercyjnych sortowniach ponad 5-krotnie w ciągu roku (co 70 dni). Banknoty o nominale 50 zł były również najczęściej powracającymi do sortowni oddziałów okręgowych NBP (co 293 dni), choć miało to miejsce ponad 4-krotnie rzadziej niż w przypadku sektora komercyjnego. Kolejny nominał najczęściej powracający do sortowni banków i firm CIT to banknot o nominale 100 zł (co 116 dni), zaś w przypadku NBP drugi w kolejności był nominał 20 zł (co 354 dni).

⁹ Kalkulacji dokonano analogicznie jak w przypadku częstotliwości powrotu banknotów do NBP, zastępując liczbę banknotów odprowadzonych do NBP liczbą banknotów procesowanych w tym okresie przez banki i firmy CIT.

Tabela 2. Wskaźnik rotacji banknotów w cyklach i dniach w 2023 r.

Nominał	NBP		Rynek	
	wskaźnik rotacji (cykle)	wskaźnik rotacji (dni)	wskaźnik rotacji (cykle)	wskaźnik rotacji (dni)
1	2	3	4	5
500 zł	0,16	2 223	0,99	369
200 zł	0,43	841	2,23	164
100 zł	0,59	623	3,14	116
50 zł	1,25	293	5,24	70
20 zł	1,03	354	2,40	152
10 zł	0,61	600	2,01	181
Ogółem	0,60	605	2,86	127

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Rozdział 3

Pieniądz gotówkowy i bezgotówkowy

Pieniądz gotówkowy i bezgotówkowy

3.1. Tendencje obserwowane w Polsce

Ostatnie lata charakteryzowały się wysoką zmiennością i niepewnością, co znalazło swoje odzwierciedlenie zarówno w popycie na gotówkę, jak i w sposobie jej wykorzystywania. W tym aspekcie rok 2023 można uznać za okres stabilizacji. Nie ulega jednak wątpliwości, że wydarzenia przeszłe, wraz z towarzyszącymi im nastrojami, wzmocniły, a w niektórych obszarach zapoczątkowały pewne trendy, np. zwiększyła się dynamika w zakresie płatności bezgotówkowych, a także wzrosła tezauryzacyjna rola gotówki.

Badanie opinii publicznej przeprowadzone na zlecenie NBP wskazuje, że ponad 2/3 respondentów posiada odłożoną gotówkę na tzw. wszelki wypadek (68,8%). W przypadku połowy respondentów jest to kwota nieprzekraczająca 10 tys. zł (50,1%). Niemal co dziesiąty utrzymuje w gotówce w celach przezornościowych kwoty z przedziału powyżej 10 do 20 tys. (9,5%), z kolei jeden na jedenastu przekraczające 20 tys. zł (9,2%)¹⁰.

W odniesieniu do preferencji płatniczych zgodnie z wynikami badania opinii publicznej z 2023 r. odsetek osób deklarujących dokonywanie płatności wyłącznie z wykorzystaniem gotówki spadł o 3,4 pkt proc. w relacji do 2022 r. i wyniósł 8,3%. Z kolei odsetek osób dokonujących transakcji wyłącznie w formie bezgotówkowej nieznacznie wzrósł (0,1 pkt proc. r/r) i wyniósł 7,6%. Pomimo że wśród osób korzystających wyłącznie z jednej formy płatności gotówka przeważa nad transakcjami bezgotówkowymi, to w szerszym kontekście zdecydowana większość respondentów preferuje transakcje bezgotówkowe (58,3% – wzrost o 7,4 pkt proc. w relacji do 2022 r.). W badaniu mniej niż 1/3 respondentów (30,7% – spadek o 2 pkt proc.) wskazała, że częściej posługuje się gotówką niż bezgotówkowymi formami płatności. Analizując te zmiany, można zauważyć, że na przestrzeni ostatnich lat zwiększył się odsetek osób korzystających z różnych bezgotówkowych form płatności¹¹ (wykres 3.1).

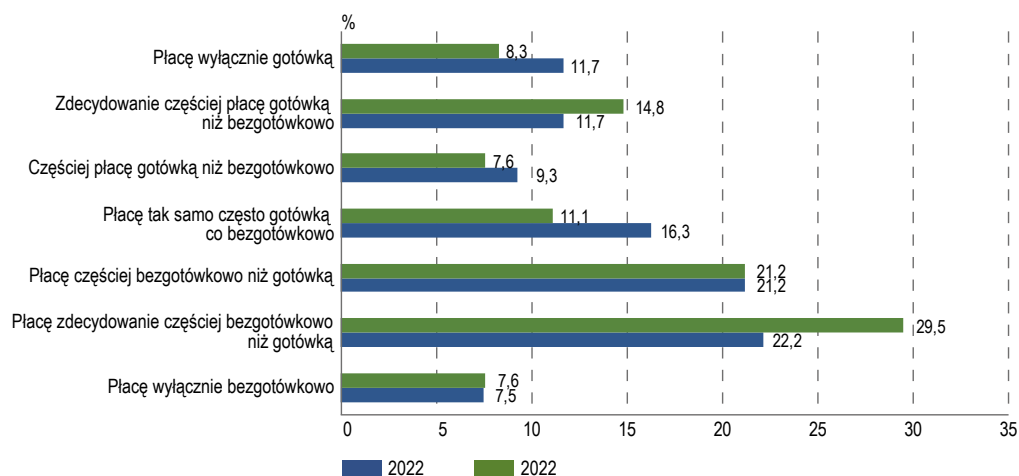
W 2023 r. 28,2% respondentów, którzy korzystają z płatności gotówkowych, wskazało, że preferuje dokonywanie płatności gotówkowych niezależnie od kwoty, co oznacza spadek o 3 pkt proc. w porównaniu z 2022 r. Niemal 2/3 tej grupy stanowią osoby w wieku 65 lat i powyżej. Natomiast nie zauważa się istotnych różnic w zakresie kwot stanowiących limit, do którego preferowane są płatności gotówkowe ze względu na cechy demograficzne respondentów. Ponad 1/4 ankietowanych (27,5%) deklaruje, że kwota płatności nie wpływa na to, w jaki sposób dokonują oni płatności¹².

¹⁰ Raport z „Badania opinii publicznej dotyczącego znaków pieniężnych będących w obiegu”, Grupa BST Sp. z o.o. – Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o. – Polska Agencja Ewaluacji Sektora Publicznego S.A., 2023, s. 16.

¹¹ Ibidem, s. 14.

¹² Ibidem, s. 15.

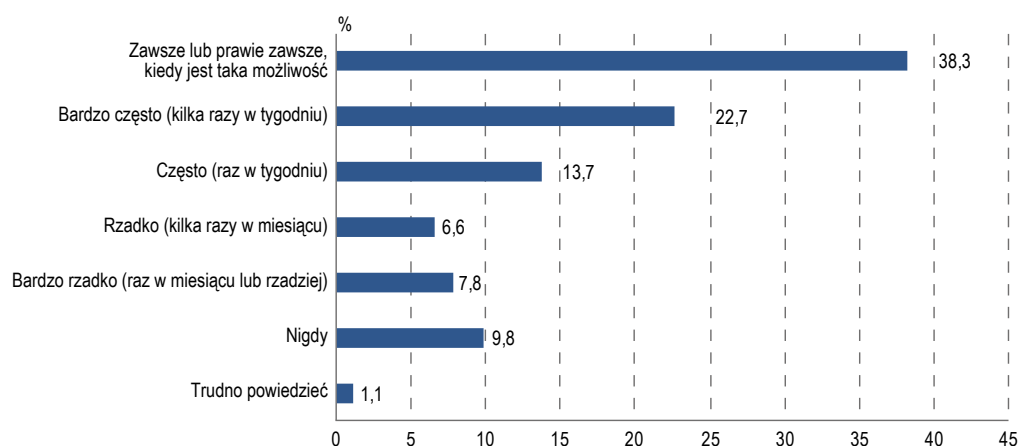
Wykres 3.1. Zwyczaje płatnicze konsumentów w latach 2022–2023 (%)

Źródło: raport z „Badania opinii publicznej dotyczącego znaków pieniężnych będących w obiegu”, Grupa BST Sp. z o.o. – Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o. – Polska Agencja Ewaluacji Sektora Publicznego S.A., 2023, s. 14.

Zbliżone wyniki uzyskano w badaniu dotyczącym preferencji płatniczych konsumentów przeprowadzonym na zlecenie Fiserv Polska S.A.: 9,8% respondentów deklaruje, że nigdy nie płaci bezgotówkowo (dla porównania 8,3% respondentów badania na zlecenie NBP deklarowało, że płaci wyłącznie gotówką), natomiast 38,3% respondentów wybiera bezgotówkowe metody płatności zawsze lub prawie zawsze, kiedy ma taką możliwość (dla porównania w badaniu NBP 37,1% respondentów deklarowało, że płaci zdecydowanie częściej lub wyłącznie bezgotówkowo) (wykres 3.2).

Wykres 3.2. Jak często Polacy płacą bezgotówkowo? (w %)

Źródło: raport z badania płatności wśród konsumentów „Preferencje płatnicze Polaków 2024”, IBRIS na zlecenie Fiserv Polska S.A., 2024.

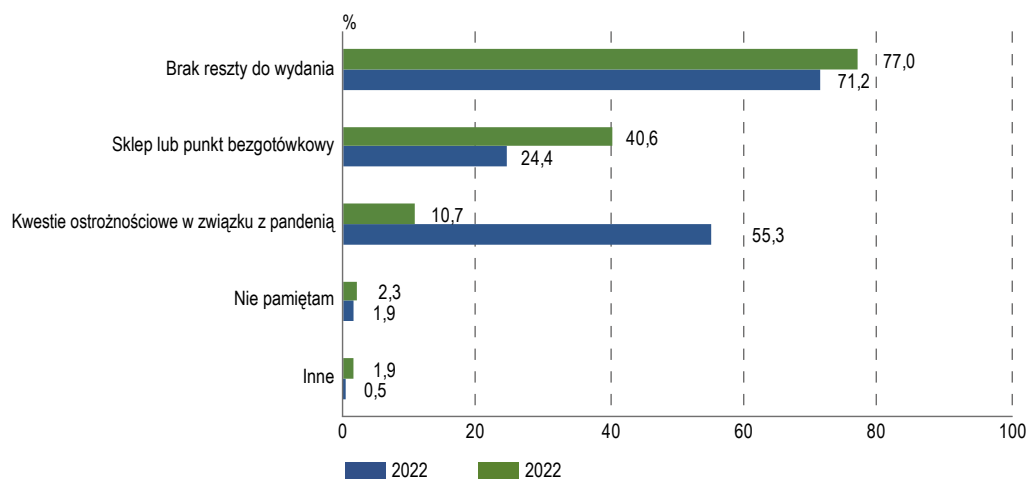
W badaniu opinii publicznej przeprowadzonym na zlecenie NBP respondenci pytani o powody wybierania płatności gotówkowych najczęściej wskazywali, że nie wszędzie jest możliwość zapłacenia innym instrumentem płatniczym niż gotówka (55,3%). Ponadto ważny

aspekt stanowiły kwestie bezpieczeństwa – w razie utraty gotówki straty są limitowane do posiadanej kwoty, a płatnościom gotówkowym towarzyszy mniejsza obawa przed realizacją transakcji oszukańczych (46,2%). Wśród powodów sięgania po gotówkę respondenci wymieniali także poczucie większej kontroli nad pieniędzem fizycznym niż wirtualnym (44,6%), a także zapewnienie anonimowości (39,9%). Z kolei zwolennicy bezgotówkowych form płatności cenią szybkość dokonywania transakcji (54,8%), powszechną akceptację (51,3%), czy możliwość dokonywania płatności zdalnie (42,4%). W tym przypadku również wskazywano kwestie bezpieczeństwa, takie jak niechęć do posiadania przy sobie dużej ilości gotówki czy limitowane straty po utracie karty płatniczej (36,7%)¹³.

Warto zauważyć, że wg badania opinii publicznej przeprowadzonego na zlecenie NBP zwiększyła się świadomość konsumentów w zakresie obowiązku akceptacji gotówki. Zauważalny jest również spadek przypadków odmowy akceptacji gotówki. Ośmiu na dziesięciu (81,7%) ankietowanych wskazało, że wie o istniejącym prawnym obowiązku akceptacji gotówki w fizycznych punktach handlowo-usługowych i braku możliwości odmowy przyjęcia zapłaty w formie gotówkowej przez sprzedawców (poza nielicznymi wyjątkami określonymi w ustawie)¹⁴. W 2022 r. nieco ponad połowa ankietowanych (52,2%) nie miała takiej wiedzy¹⁵.

W 2023 r. odsetek konsumentów, którzy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zetknęli się z odmową przyjęcia płatności gotówkowych był niższy o 10,4 pkt proc. w porównaniu z 2022 r. i dotyczył co czwartego ankietowanego (24,4%). Z odmową najczęściej spotykali się mieszkańcy miast liczących od 200 tys. do 500 tys. mieszkańców (29,1%), z kolei najrzadziej – mieszkańcy wsi (17,3%). Podobnie jak w poprzednich latach, najczęstszą przyczyną odmowy przyjęcia płatności gotówkowych był brak reszty do wydania (wykres 3.3)¹⁶.

Wykres 3.3. Powody odmowy przyjęcia płatności gotówką w latach 2022–2023 (w %)

Źródło: raport z „Badania opinii publicznej dotyczącego znaków pieniężnych będących w obiegu”, Grupa BST Sp. z o.o. – Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o. – Polska Agencja Ewaluacji Sektora Publicznego S.A., 2023, s. 32.

¹³Raport z „Badania opinii publicznej dotyczącego znaków pieniężnych będących w obiegu”, 2023, op. cit., s. 18–19.

¹⁴Ibidem, s. 34.

¹⁵Ibidem, s. 30.

¹⁶Ibidem, s. 32.

Niepełna 3/4 wszystkich przypadków odmowy akceptacji gotówki dotyczyło kwoty nieprzekraczającej 100 zł (74,3%), z kolei co piąta transakcja mieściła się w przedziale 100–1000 zł (21,5%). Respondenci najczęściej spotykali się z odmową przyjęcia gotówki w małych lub wyspecjalizowanych sklepach z artykułami spożywczymi lub codziennego użytku (36,4%), a rzadziej w dużych punktach handlowych, takich jak supermarkety (24,5%). Brak możliwości dokonania płatności w gotówce dotyczył także części urządzeń, takich jak automat sprzedawczy, biletomat, parkometr (32,6%).

Niemal dziewięciu na dziesięciu spośród ankietowanych, którzy spotkali się z odmową przyjęcia płatności w gotówce zdecydowało się na dokonanie zapłaty w formie bezgotówkowej (87,4% – 12,1 pkt proc. więcej niż rok wcześniej). Najczęściej wybieraną alternatywą płatności gotówkowych były karty płatnicze (92,1% przypadków) oraz kod BLIK (7,0%)¹⁷.

Pomimo że brak reszty do wydania był najczęściej wskazywany jako przyczyna odmowy przyjęcia gotówki (77%), to w 2023 r. zaledwie co czwarty ankietowany wskazał, że co najmniej raz w miesiącu zdarzało się, że sprzedawca nie dysponował odpowiednim nominałem do wydania kilku groszy reszty (26,1%), podczas gdy rok wcześniej niemal co drugi ankietowany spotykał się z taką sytuacją raz w miesiącu lub częściej (46,8%). We wskazanych okolicznościach dziewięciu na dziesięciu respondentów wyraziło zgodę na brak wydania reszty (89,6%)¹⁸.

Mimo że liczba monet znajdujących się w obiegu jest znaczna, monety (zwłaszcza niskich nominałów) bardzo rzadko wracają do NBP, co potwierdzają analizy danych przeprowadzanych przez NBP (patrz podrozdział „2.2. Rotacja banknotów i monet”). Badania opinii publicznej wskazują, że średnio co trzeci ankietowany (31,3%) posiada w swoim domu miejsce, w którym gromadzi monety. Spośród tych osób 2 na 5 (42,1%) deklaruje, że w swoich zasobach posiada od 100 do 500 szt. monet, a blisko 1/3 (29,6%) – powyżej tej liczby¹⁹. NBP udostępnia klientom urządzenia samoobsługowe do zamiany monet zainstalowane w oddziałach okręgowych zlokalizowanych we wszystkich miastach wojewódzkich w kraju. Wyniki badań pokazały, że co czwarty ankietowany słyszał o możliwości skorzystania z tego rozwiązania w celu zamiany monet na wyższe nominały lub wpłaty równowartości zdeponowanych monet na rachunek bankowy przy wykorzystaniu kodu BLIK (26,6%). 1/5 respondentów z tej grupy (18,9%) dokonała takiej operacji, z czego aż 83,4% wysoko oceniło jakość wykonania usługi zamiany monet podczas ostatniego skorzystania z urządzenia. W niemal połowie przypadków zamieniane monety pochodziły z pozostawianej w domu reszty otrzymywanej przy okazji zakupów (46,3%)²⁰. Dzięki wprowadzeniu usługi samoobsługowej zamiany monet w latach 2021–2023 do NBP wróciło ponad 669 mln szt. monet (patrz ramka E).

W odniesieniu do dostępności gotówki, wyniki badań opinii publicznej pokazują, że w 2023 r. najczęściej wybieranym przez ankietowanych kanałem dostępu do gotówki były bankomaty. Zaledwie co dwunasty ankietowany wcale nie korzystał z tego kanału (8,1%)²¹. W ujęciu rocznym w latach 2017–2022 liczba bankomatów na terenie Polski systematycznie spadała. Natomiast w 2023 r., w relacji do poprzedniego roku, ich liczba wzrosła o 775 szt. Na koniec 2023 r. w Polsce funkcjonowało niemal 22,1 tys. urządzeń. W stosunku do 2022 r. liczba wypłat gotówki z bankomatów wzrosła o 4,3% (21 mln), tj. z 494 mln operacji w 2022 r. do

¹⁷ Ibidem, s. 32.

¹⁸ Ibidem, s. 37.

¹⁹ Ibidem, s. 60.

²⁰ Ibidem, s. 47.

²¹ Ibidem, s. 25.

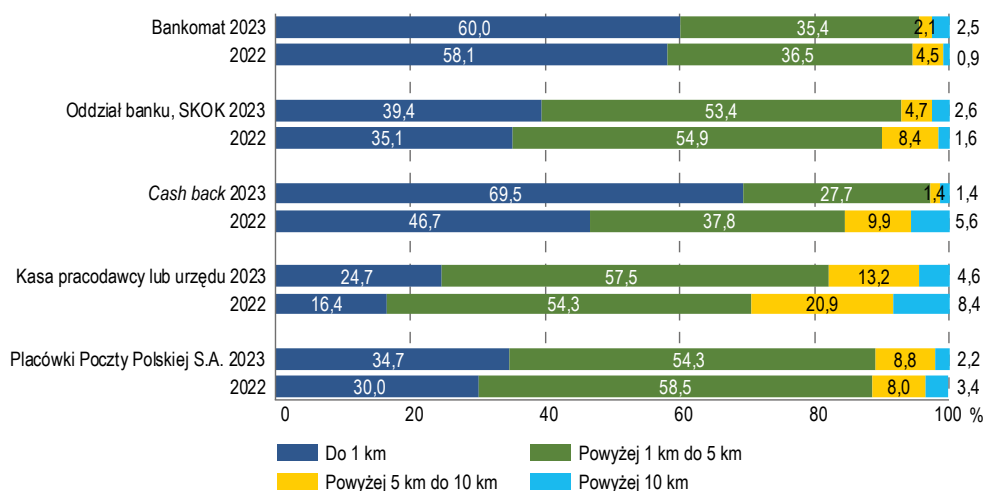
ponad 515 mln operacji w 2023 r. Wzrosła również łączna wartość wypłat z bankomatów o 11,0% (42 mld zł), tj. odpowiednio z 379 mld zł do 421 mld zł. Średnia wartość wypłacanej z bankomatów gotówki wzrosła z 767 zł do 816 zł, tj. o 6,5%. Jest to sytuacja odmienna od tej z poprzednich lat, gdy przy malejącej liczbie wypłat z bankomatów średnia kwota wypłaty rosła na skutek rosnącej łącznej wartości wypłat²².

W badaniu przeprowadzonym na zlecenie NBP dziewięciu na dziesięciu ankietowanych wskazało, że w ich ocenie dostęp do gotówki na terenie Polski za pośrednictwem bankomatów jest zadowalający i raczej zadowalający (łącznie 90,9%) (wykres 3.5)²³.

W badaniu opinii publicznej aż 60% ankietowanych wskazało, że odległość pomiędzy ich miejscem zamieszkania a najbliższym bankomatem nie przekracza 1 km (wykres 3.4).

W przypadku 95,4% ankietowanych dystans ten nie przekracza 5 km, zaś odsetek respondentów deklarujących dostęp do bankomatu w promieniu 10 km wynosi 97,5%.

Wykres 3.4. Odległość do najbliższego miejsca dostępu do gotówki z miejsca zamieszkania w 2023 r. (%)

Źródło: raport z „Badania opinii publicznej dotyczącego znaków pieniężnych będących w obiegu”, Grupa BST Sp. z o.o. – Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o. – Polska Agencja Ewaluacji Sektora Publicznego S.A., 2023, s. 22.

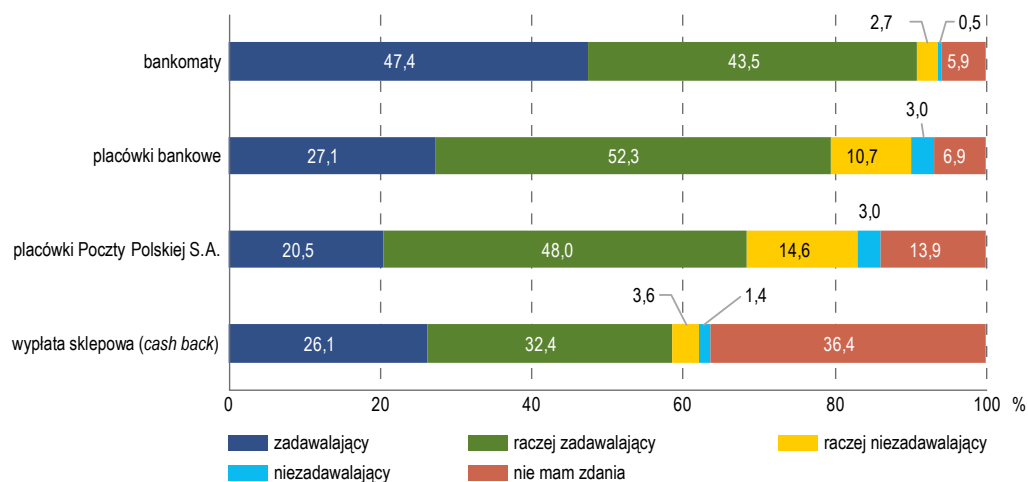
Odległość od miejsca zamieszkania nie stanowi dla respondentów jedynego kryterium wyboru konkretnego punktu dostępu do gotówki. Respondenci w większości (53,1%) przyznają, że najczęściej decydują się na wypłatę gotówki w punkcie zlokalizowanym po drodze z miejsca pracy lub innego miejsca aktywności.

1/4 ankietowanych kieruje się w tej kwestii przyzwyczajeniem (23,4%), z kolei co siódmy ankietowany wybiera konkretny punkt ze względu na brak prowizji za wypłatę (14,1%).

²²Dane NBP: „Bankomaty (dane wg operatorów bankomatów): Liczba bankomatów oraz liczba i wartość transakcji przeprowadzanych w bankomatach”, <https://nbp.pl/system-platniczy/dane-i-analazy/karty-platnicze/> [dostęp: 20.05.2024].

²³Raport z „Badania opinii publicznej dotyczącego znaków pieniężnych będących w obiegu”, 2023, op. cit., s. 6.

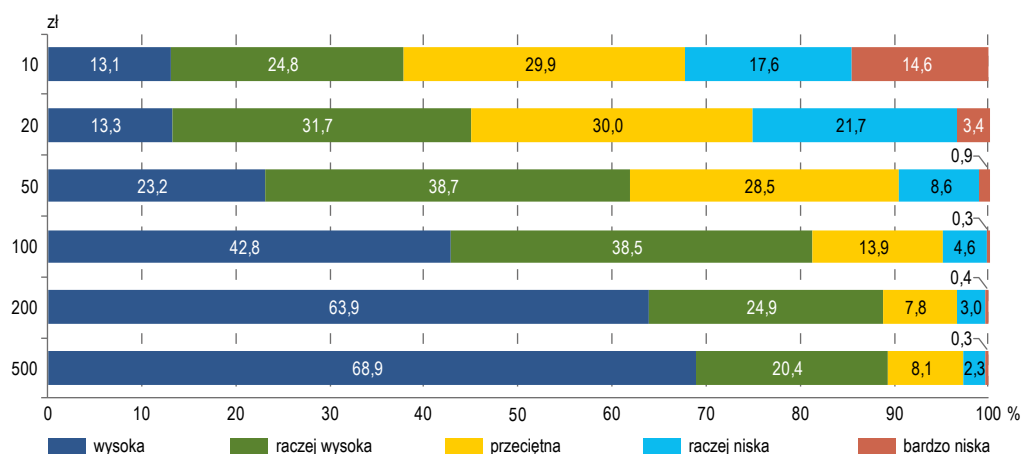
Wykres 3.5. Dostęp do gotówki na terenie Polski poprzez poszczególne kanały w 2023 r. (%)

Źródło: raport z „Badania opinii publicznej dotyczącego znaków pieniężnych będących w obiegu”, Grupa BST Sp. z o.o. – Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o. – Polska Agencja Ewaluacji Sektora Publicznego S.A., 2023, s. 6.

Trzech spośród czterech ankietowanych jest zadowolonych z jakości banknotów wypłacanych z bankomatów. Wraz z rosnącym nominałem banknotu wzrasta odsetek ankietowanych postrzegających jakość banknotów będących w obiegu jako wysoką lub raczej wysoką: od 37,9% w przypadku banknotu o nominale 10 zł, aż po 89,3% w odniesieniu do banknotu 500 zł (wykres 3.6).

Wykres 3.6. Jakość banknotów powszechnego obiegu (%)

Źródło: raport z „Badania opinii publicznej dotyczącego znaków pieniężnych będących w obiegu”, Grupa BST Sp. z o.o. – Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o. – Polska Agencja Ewaluacji Sektora Publicznego S.A., 2023, s. 52.

W badaniu ankietowani wskazali, że w 2023 r. średnio co trzeci z nich doświadczył problemów podczas wypłaty gotówki (32,9%). Problemy te najrzadziej występowały na wsiach (24,7% odpowiedzi twierdzących), z kolei najczęściej w miastach liczących od 200 tys. do 500 tys. mieszkańców (40,7%). Połowa tych przypadków była spowodowana nieczynnymi bankomatami (53,4%), zaś w dwóch na pięć przypadków problem wynikał z długiej kolejki do punktu dostępu (42,0%). Wśród innych przyczyn wskazywano likwidację bankomatu (21,0%), limit maksymalnej wypłaty gotówki ustalony przez operatora (15,3%), brak wystarczającej ilości gotówki w kasie podczas wypłaty *cash back* (14,8%), a także likwidację placówki bankowej lub przekształcenie jej w oddział bezgotówkowy (11,4%).

Wynik badania opinii publicznej potwierdza, że gotówka to coś więcej niż środek płatniczy. Czterech na dziesięciu respondentów potwierdziło, że są emocjonalnie związani z polskimi banknotami (43,0%), z kolei częściej niż co drugi badany uznaje polski banknot za symbol narodowy (55,8%). Ankietowani poproszeni o podzielenie się uwagami i refleksjami dotyczącymi pieniądza gotówkowego w Polsce podkreślali, że gotówka to wolność i niezależność, zaś polski złoty to symbol niepodległości²⁴.

Raport „Preferencje płatnicze Polaków 2024” wskazuje, że niemal połowa respondentów jest zainteresowana innowacjami w zakresie usług płatniczych. Częściej niż jeden na pięciu ankietowanych, spytany „z jakich innowacyjnych metod płatności skorzystałoby Polacy?”, wskazywał płatności za pomocą odcisku palca. Wśród odpowiedzi znalazły się również takie rozwiązania jak płatność odciskiem dłoni, tęczówką oka czy płatność z wykorzystaniem głosu²⁵. Pomimo deklaracji otwartości na innowacje technologiczne w płatnościach 22% respondentów wciąż wskazuje, że płaci za zakupy internetowe za pobraniem, a 10% – gotówką na pocztę lub u kuriera. Z kolei 9% respondentów deklaruje, że opłaca rachunki na pocztę (spadek z 29% w 2016 r.), 5% – w punktach kasowych instytucji (bez zmian), a 7% w bankach bądź SKOK-ach (spadek z 12% w 2016 r.)²⁶.

Dynamiczne zmiany w sposobach płatności w Polsce odzwierciedlają postęp technologiczny i ewolucję preferencji społeczeństwa. Rozwój infrastruktury płatniczej i innowacyjnych rozwiązań cyfrowych w obszarze finansów sprzyja popularności płatności bezgotówkowych. Obserwowane tendencje stwarzają nowe wyzwania związane z bezpieczeństwem transakcji czy zapobieganiem wykluczeniu społecznemu. Warto podkreślić, że dostępność gotówki w Polsce jest szeroka i w porównaniu z rozwiązaniami bezgotówkowymi – w mniejszym stopniu zależna od infrastruktury technologicznej, co stanowi o przewadze gotówki, zwłaszcza wśród grup społecznych korzystających w mniejszym stopniu z usług bankowych. Gotówka pozostaje istotnym elementem w obszarze płatności, zaspokajając różnorodne potrzeby społeczeństwa, szczególnie w czasach niepewności.

²⁴ Raport z „Badania opinii publicznej dotyczącego znaków pieniężnych będących w obiegu”, 2023, op. cit., s. 20.

²⁵ Raport z badania „Preferencje płatnicze Polaków 2024”, op. cit., s. 13.

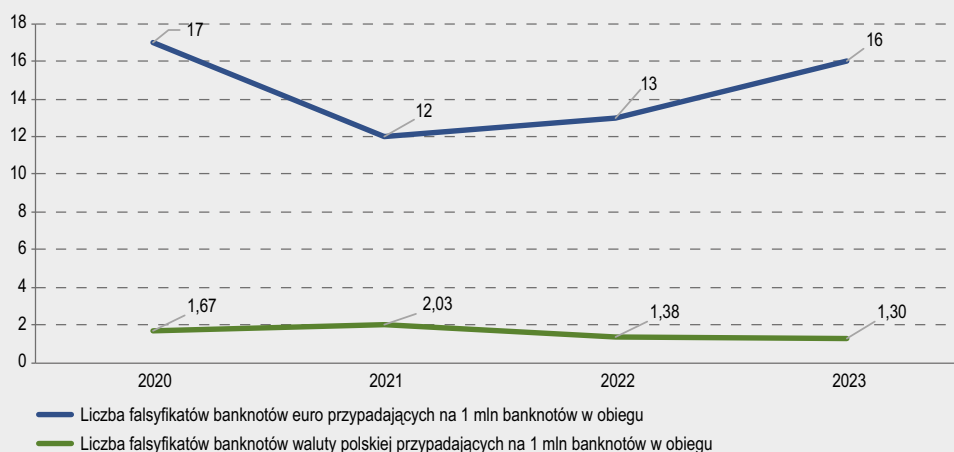
²⁶ Badanie postaw i zachowań Polek i Polaków w obszarze finansów w latach 2017–2023, „Finanse w czasach inflacji”, Autopay SA, marzec 2023, s. 79, <https://autopay.pl/storage/aktualnosci/finanse-w-czasach-inflacji--raport-z-badania-marzec-2023.pdf>.

Ramka A. Trendy w zakresie fałszerstw znaków pieniężnych waluty polskiej

Bezpieczeństwo znaków pieniężnych będących w obiegu gotówkowym, a tym samym uczestników tego obiegu, to jeden z priorytetów prawidłowego funkcjonowania cyklu gotówkowego. NBP pozostaje aktywnym uczestnikiem procesu mającego na celu przeciwdziałanie fałszerstwom znaków pieniężnych. Rolę biegłych w tym obszarze wykonują eksperci NBP, który współpracuje na bieżąco z organami ścigania w celu zwalczania fałszerstw, dokonując analiz znaków pieniężnych podejrzanych co do autentyczności, monitorując skalę ujawnionych fałszyfikatów oraz wspomagając działania policji i prokuratury w dostarczaniu tym organom opinii biegłych.

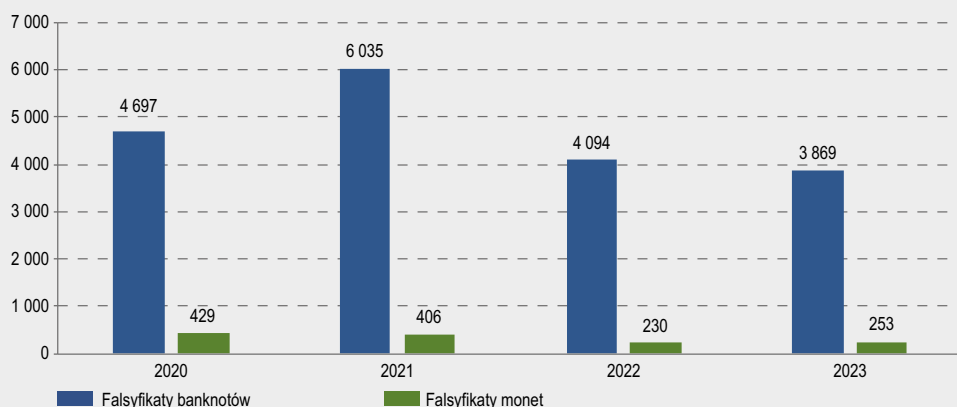
W Polsce w ostatnich latach odnotowuje się malejący trend liczby ujawnionych fałszyfikatów znaków pieniężnych waluty polskiej. W 2023 r. wskaźnik liczby ujawnionych fałszyfikatów na 1 mln autentycznych znaków pieniężnych w obiegu gotówkowym wyniósł 1,0. W przypadku polskiego obiegu gotówkowego wskaźnik PPM (*pieces per million*), czyli liczba fałszyfikatów przypadająca na 1 mln banknotów w obiegu gotówkowym, wyniósł 1,30 (wobec 1,38 w 2022 r.). W porównaniu z banknotami euro odnotowywany wskaźnik fałszerstw na 1 mln szt. banknotów waluty polskiej kształtuje się na zdecydowanie niższym poziomie. Zgodnie z informacją opublikowaną przez Europejski Bank Centralny liczba wykrytych fałszywych banknotów euro w 2023 r. wyniosła 467 tys. (wobec 376 tys. w 2022 r.), natomiast wskaźnik PPM wyniósł 16. Rok wcześniej Europejski Bank Centralny raportował 13 PPM, w 2021 r. 12 PPM, w 2020 r. 17 PPM (wykres A1).

Wykres A1. Porównanie wskaźników PPM dla polskich banknotów oraz banknotów euro w latach 2020–2023

Źródło: dane NBP.

W Polsce w ujęciu liczbowym w 2023 r. w relacji do 2022 r. odnotowano spadek ujawnionych fałszyfikatów znaków pieniężnych waluty polskiej z 4 324 szt. do 4 122 szt. oraz spadek liczby fałszyfikatów banknotów z 4 094 szt. do 3 869 szt. Liczba fałszyfikatów banknotów utrzymuje się od kilku lat na niskim poziomie. Jednocześnie w 2023 r. miał miejsce wzrost liczby ujawnionych fałszyfikatów monet – z 230 szt. do 253 szt. Proceder fałszowania monet jest jednak zjawiskiem marginalnym (wykres A2).

Wykres A2. Liczba falsyfikatów banknotów i monet waluty polskiej w latach 2020–2023

Źródło: dane NBP.

Działania NBP mające na celu przeciwdziałanie fałszowaniu rozpoczynają się już na etapie projektowania znaków pieniężnych, implementacji ich zaawansowanych zabezpieczeń, poprzez kontrolę jakości ich dostaw od producentów – w celu zapewnienia wprowadzenia do obiegu znaków pieniężnych najwyższej jakości.

Niemniej jednak w ostatnim okresie można zaobserwować, że istotnym zjawiskiem w obszarze fałszerstw znaków pieniężnych jest wykorzystywanie wizerunków banknotów autentycznych oraz wprowadzanie modyfikacji w ich szacie graficznej poprzez umieszczanie dodatkowych nadruków, np. „Falsyfikat”, „Souvenir” oraz „nie jest środkiem płatniczym” czy „Rekwizyt”. Są to falsyfikaty wykonane na wzór banknotów, które w wielu przypadkach nie zawierają żadnych imitacji zabezpieczeń, ale są podobne do autentycznych banknotów pod względem wymiarów, zastosowanej grafiki oraz kolorystyki.

Ochrona znaków pieniężnych przed fałszowaniem stanowi również realizację zadań przyjętych w Narodowej Strategii Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego, która uwzględnia konieczność kontynuacji działalności szkoleniowej w zakresie rozpoznawania autentyczności banknotów i monet. W 2023 r. pracownicy DES i oddziałów okręgowych NBP przeprowadzili szkolenia, w których brali udział pracownicy m.in. oddziałów banków, firm CIT²⁷, sieci handlowych, Poczty Polskiej S.A., administracji skarbowej oraz organów ścigania.

²⁷ Firmy CIT (*cash-in-transit*) – przedsiębiorcy, którym banki powierzyły czynności dotyczące przeliczania i sortowania banknotów i monet (powierzenie czynności faktycznych zgodnie z art. 6a ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe) oraz transportowania wartości pieniężnych.

3.2. Tendencje występujące w wybranych krajach

W następstwie zmian w obszarze płatności i rozpowszechniania się płatności bezgotówkowych rola gotówki w gospodarce ulega zmianom. Jednocześnie, począwszy od 2020 r., w konsekwencji pandemii COVID-19 i pełnoskalowej agresji militarnej Federacji Rosyjskiej na Ukrainę występowały wyzwania związane z reakcją społeczeństwa na rosnącą niepewność. Wszystkie te czynniki znalazły odzwierciedlenie m.in. w zmianach wartości obiegu czy postaw społeczeństwa wobec gotówki. W tej części raportu przedstawiono podsumowanie – przegląd światowych tendencji obserwowanych na rynku obrotu gotówkowego na podstawie badań i analiz, jakie zostały przeprowadzone i opublikowane w 2023 r. oraz w 2024 r. (do czasu opracowania niniejszego Raportu).

3.2.1. Obieg gotówkowy

Zwiększony popyt na pieniądz gotówkowy odnotowano w 2023 r. w Stanach Zjednoczonych, gdzie – podobnie jak w innych częściach świata – pandemia COVID-19 przyczyniła się do szybkiego wzrostu poziomu gotówki w obrocie w przeliczeniu na jedną osobę. W konsekwencji wybuchu pandemii w Stanach Zjednoczonych obserwowano wzrost zasobów gotówki na jedną osobę: z 241 USD w 2019 r. do 299 USD w 2020 r. i 408 USD w 2021 r. Najwyższy poziom zasobów gotówki na osobę odnotowano w 2022 r., kiedy wyniósł on 418 USD. W 2023 r. wartość ta spadła do 369 USD w przeliczeniu na mieszkańca²⁸. Przyczyną zaobserwowanego w Stanach Zjednoczonych, począwszy od 2020 r., znaczącego wzrostu wartości obiegu gotówki było m.in. zwiększenie zasobów gotówki utrzymywanej w celach przezrocznościowych. W konsekwencji w październiku 2023 r. wartość dolarów amerykańskich w obiegu wyniosła 2,33 bln USD – oznaczało to znaczący wzrost z 1,73 bln USD cztery lata wcześniej. Jednak w porównaniu z poprzednimi latami, w 2023 r. tempo przyrostu wartości gotówki w obiegu w Stanach Zjednoczonych spowolniło. Dane FED wskazują, że łączna wartość dolarów amerykańskich znajdujących się w obiegu na koniec 2023 r. była o 1,6% wyższa niż na koniec 2022 r., kiedy wyniosła 2,3 bln USD²⁹. Osoby wcześniej gromadzące zasoby pieniądza gotówkowego częściowo je zredukowały, co zdaniem analityków FED było związane z mniejszą niepewnością co do rozwoju pandemii, a także – z wyższymi kosztami utraconych możliwości wynikającymi z wyższego poziomu stóp procentowych³⁰.

W 2023 r. utrzymywało się szybkie tempo przyrostu wartości obiegu gotówki w Rumunii. Na koniec grudnia 2023 r. wartość gotówki w obiegu w Rumunii była o 8,8% wyższa niż na koniec 2022 r. Tempo przyrostu wartości gotówki w obiegu było zbliżone do 2019 r. i 2021 r., kiedy wyniosło odpowiednio 9,5% i 9,0% w stosunku do końca poprzedniego roku. Choć nie osiągnęło rekordowego poziomu z końca 2020 r. (18,9% w stosunku do końca 2019 r.), było ono znacząco szybsze niż w 2022 r. (początek pełnoskalowej agresji militarnej Federacji Rosyjskiej na Ukrainę). Wówczas na koniec 2022 r. wartość lei rumuńskich znajdujących się w obiegu była o 5,4% wyższa niż w poprzednim roku³¹.

²⁸ B. Bayeh, E. Cubides, S. O'Brien, *2024 Findings from the Diary of Consumer Payment Choice*, 2024, The Federal Reserve Financial Services, s. 10.

²⁹ Dane Federal Reserve Bank St. Louis, <https://fred.stlouisfed.org/series/CURRCIR> [dostęp: 29.05.2024].

³⁰ B. Bayeh, E. Cubides, S. O'Brien, *2024 Findings from the Diary...*, op. cit., s. 13.

³¹ Dane Banca Națională a României, <https://www.bnr.ro/Press-Releases---Monetary-Indicators-4169.aspx> [dostęp: 29.05.2024].

Z kolei relatywną stabilizację wartości gotówki w obiegu rok 2023 przyniósł m.in. w strefie euro i w Wielkiej Brytanii. Na koniec 2023 r. liczba banknotów euro znajdujących się w obiegu osiągnęła 29,8 mld szt., a ich łączna wartość wyniosła 1,57 bln euro. Odbyło się to przy relatywnie niskim poziomie rocznego przyrostu liczby banknotów w obiegu (1,2%) oraz spadku wartości obiegu euro wynoszącym 0,3%. Wartość monet euro znajdujących się w obiegu osiągnęła poziom 33,5 mld euro, tj. o 3,2% wyższy niż rok wcześniej³².

Zbliżone zmiany w wartości obiegu odnotowano również w Wielkiej Brytanii. Według danych opublikowanych przez Bank Anglii, wartość banknotów w obiegu na koniec 2023 r. wyniosła 81,3 mld GBP i była o 0,4 mld (tj. 0,45%) niższa niż rok wcześniej³³.

Z danych Banku Norwegii wynika, że w ostatnich latach wartość gotówki w obiegu w Norwegii również się zmniejszyła. Warto jednak odnotować krótkotrwały wzrost popytu na pieniądź gotówkowy w Norwegii w 2022 r. W konsekwencji, na koniec 2022 r. wartość obiegu gotówki w Norwegii wyniosła 37,6 mld NOK³⁴ i była o 0,8% wyższa niż na koniec 2021 r. W 2023 r. popyt na pieniądź gotówkowy ponownie uległ zmniejszeniu (o 0,83%). Oznacza to, że tempo spadku popytu na pieniądź gotówkowy w Norwegii w 2023 r. – w porównaniu z latami 2019–2021 – było zdecydowanie wolniejsze. Na koniec grudnia 2023 r. wartość banknotów i monet koron norweskich znajdujących się w obiegu wyniosła 39,7 mld NOK³⁵.

W 2023 r. pogłębił się spadek wartości gotówki w obiegu w Szwecji: na koniec 2023 r. wartość koron szwedzkich w obiegu wyniosła 55,3 mld SEK i w porównaniu ze stanem na koniec 2022 r. zmniejszyła się o 6,5 mld SEK³⁶.

Rok 2023 był drugim z kolei rokiem, w którym Bank Szwajcarii odnotował spadek wartości pieniądza gotówkowego w obiegu. Na koniec grudnia 2023 r. wartość franków szwajcarskich znajdujących się w obiegu wyniosła 76,5 mld, co oznacza spadek w porównaniu z rekordowymi pod względem wartości pieniądza gotówkowego w obiegu latami 2021 i 2022. Obieg na koniec tych lat wyniósł odpowiednio 88,3 mld CHF i 87,2 mld CHF³⁷.

Wykres 3.7. obrazuje roczne zmiany wartości banknotów w obiegu w wyżej opisanych krajach.

³² *ECB Annual Report 2023*, European Central Bank, 2024, s. 64–65.

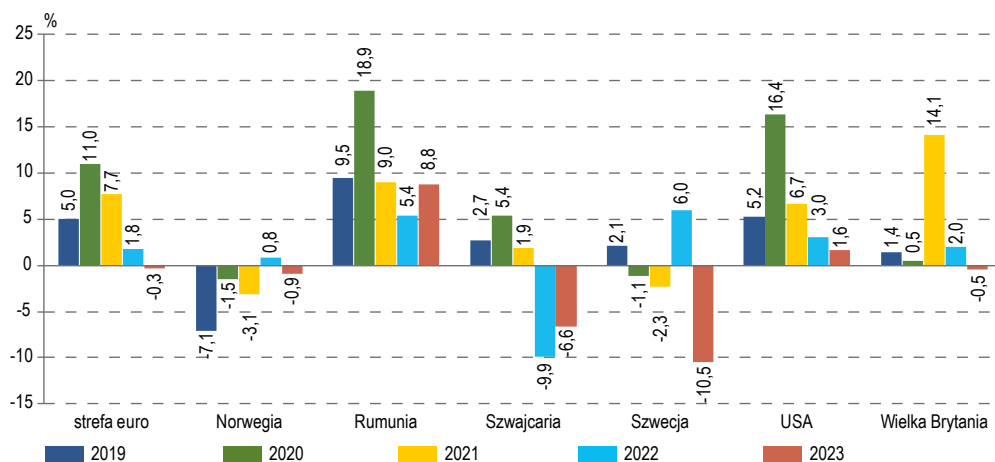
³³ Dane Banku Anglii, <https://www.bankofengland.co.uk/statistics/banknote> [dostęp: 29.05.2024].

³⁴ *Retail payment services 2022*, Norges Bank Papers no 1/2023, May 2023, Norges Bank, s. 17–18.

³⁵ Dane Statistics Norway, <https://www.ssb.no/en/statbank/table/10946/tableViewLayout1/> [dostęp: 29.05.2024].

³⁶ Dane Sveriges Riksbank, <https://www.riksbank.se/en-gb/statistics/statistics-on-payments-banknotes-and-coins/notes-and-coins/> [dostęp: 29.05.2024].

³⁷ Dane Schweizerische Nationalbank (SNB), <https://www.ssb.no/en/statbank/table/10946/tableViewLayout1/> [dostęp: 29.05.2024].

Wykres 3.7. Roczne zmiany wartości banknotów w obiegu w wybranych krajach świata w latach 2019–2023

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP na podstawie danych EBC, FED, Norges Bank, Bank of England, Sveriges Riksbank, Banca Națională a României.

3.2.2. Zwyczaje płatnicze i tezauryzacja

Rynek płatności ewoluje, co jest związane m.in. z coraz większym upowszechnianiem ich bezgotówkowych metod. W wielu krajach świata od lat zmniejsza się wykorzystanie gotówki jako środka płatniczego, choć dla wielu społeczeństw gotówka odgrywa istotną rolę w dokonywaniu płatności. Historycznie do krajów charakteryzujących się wysokim udziałem gotówki w transakcjach należą np. Hiszpania czy Szwajcaria. Natomiast krajami o niskim poziomie korzystania z gotówki w celach transakcyjnych są np. kraje skandynawskie. Jednocześnie obserwowane zmiany roli gotówki w gospodarce wskazują na przesunięcia z funkcji transakcyjnej w kierunku funkcji przezornościowej i tezauryzacyjnej, a wzrosty zapotrzebowania na gotówkę w okresach ostatnich dwóch kryzysów spowodowanych kolejno wybuchem pandemii COVID-19 i pełnoskalową agresją militarną Federacji Rosyjskiej na Ukrainę pokazały, że gotówka – poza byciem środkiem przechowania wartości – jest ważnym ogniwem stabilizującym nastroje społeczne w czasach zwiększonej niepewności.

W obszarze transakcyjnej roli gotówki badanie Banco de España wskazuje, że w 2023 r. dla 60% populacji Hiszpanii gotówka pozostawała główną metodą płatności w punktach sprzedaży, a 65% Hiszpanów wykorzystywało gotówkę w codziennych płatnościach. Jak przyznają autorzy badania, po obserwowanym w początkach pandemii COVID-19 szybkim spadku wykorzystania gotówki, badania z lat 2022–2023 wskazują na „odbicie się” korzystania z gotówki³⁸.

Uzyskane w Hiszpanii wyniki wskazują, że w 2023 r. 77% respondentów ankiety deklarujących preferowanie płatności gotówki z powodów przezornościowych nie zmieniło w ostatnim roku swoich zwyczajów płatniczych, 9% respondentów deklarowało, że zwiększyło, a prawie

³⁸ L. Barreiro, F. Ferrando, D. Posada, *Cash use, access and acceptance in Spain: An analysis drawing on the 2023 Study on Cash Use Habits*. Economic Bulletin – Banco de España, 2024/Q1, 01, <https://doi.org/10.53479/35713>.

14% – że zmniejszyło w poprzednim roku wykorzystanie gotówki³⁹. Preferujący płatności gotówkowe respondenci z Hiszpanii korzystali z gotówki ze względu na ochronę przed błędami i oszustwami elektronicznymi (42% ankietowanych), lepszą kontrolę wydatków (40% ankietowanych), prywatność (39% ankietowanych) oraz ochronę przed wykluczeniem finansowym (18% ankietowanych)⁴⁰.

Jednocześnie siedmiu na dziesięciu uczestników badania przeprowadzonego przez Ipsos dla Banku Hiszpanii wyrażało pogląd, że w najbliższym roku wykorzystanie gotówki się nie zmieni, choć w tym przypadku obserwowano zróżnicowanie odpowiedzi wśród respondentów ze względu na wiek: młodsi ankietowani w wieku poniżej 35 lat częściej niż starsi byli zdania, że użycie gotówki się zmniejszy⁴¹.

Gotówka pozostaje ważnym środkiem płatniczym w Szwajcarii, co potwierdza przeprowadzona w maju 2023 r. ankieta w ramach cyklicznego badania zwyczajów płatniczych. W ujęciu ilościowym w 2023 r. 28,2% ogółu transakcji płatniczych w Szwajcarii stanowiły transakcje gotówkowe. Pod względem wartościowym udział transakcji gotówkowych wyniósł 14,6%. W przypadku transakcji dokonywanych w warunkach fizycznej obecności w miejscu zakupu udział gotówki jest wyższy i wynosi odpowiednio 32,1% pod względem liczby dokonywanych transakcji oraz 21,2% pod względem wartości transakcji⁴². Jednakże również w tym kraju widoczne są ogólnoswiatowe trendy wskazujące na zmniejszanie się udziału gotówki w płatnościach. Dla porównania w 2019 r. udział gotówki w płatnościach w Szwajcarii wynosił 47,7% pod względem ilościowym i 26,5% pod względem wartościowym⁴³.

W Szwajcarii posiadanie gotówki w portfelach ustabilizowało się, a grupa respondentów deklarujących, że nie noszą w portfelu gotówki w kolejnych czterech edycjach badań zwyczajów płatniczych w latach 2021–2023 wahała się między 12,7% a 15,8%. Jednocześnie od 2021 r. średnia kwota zwyczajowo utrzymywanej w portfelu przez przeciętnego Szwajcara gotówki wzrosła z 84 CHF do 113 CHF. Choć udział respondentów deklarujących przechowywanie gotówki w domu zmniejszył się z 41,3% do 37,3% w maju 2023 r., znacząco zwiększyła się przeciętna deklarowana kwota przechowywana przez respondentów – z 591 CHF w 2021 r. do 780 CHF, a zatem o niemalże 1/3⁴⁴.

Ponad połowa (54%) przedsiębiorców w Szwajcarii deklarowała, że utrzymuje gotówkę (40% ankietowanych deklarowało, że nie utrzymuje gotówki, a 6% nie odpowiedziało na to pytanie). Jako główny powód utrzymywania gotówki wskazywali oni względy przezornościowe, tj. zapewnienie ciągłości na wypadek nieprzewidzianych dotkliwych zdarzeń. Jednocześnie, porównując wyniki z poprzedniej edycji badania prowadzonej w 2021 r., można zauważyć, że częściej niż 2 lata wcześniej respondenci wskazywali na czynniki ostrożnościowe: na przestrzeni dwóch lat udział tych odpowiedzi wzrósł z około 27% do 40%⁴⁵.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ *Study on cash use habits. 2023 Executive report*, Ipsos & Banco de España, October 2023.

⁴¹ Ibidem.

⁴² S. Graf, N. Heim, T. Truetsch, *Swiss Payment Monitor 2023. How does Switzerland pay? Issue 2/2023 – Survey* May 2023, Universität St. Gallen Center for Financial Services Innovation & ZHAW School of Management and Law, St. Gallen/Winterthur, August 2023, s. 6–8.

⁴³ S. Graf, N. Heim, T. Truetsch, *Swiss Payment Monitor 2023...*, op. cit., s. 6–8.

⁴⁴ S. Graf, N. Heim, T. Truetsch, *Swiss Payment Monitor 2023...*, op. cit., s. 21–22.

⁴⁵ *Payment Methods Survey of Companies in Switzerland 2023*, Schweizerische Nationalbank, Zurich, February 2024.

Stany Zjednoczone Ameryki należą do krajów o umiarkowanym wykorzystaniu gotówki w transakcjach. Przeprowadzone w Stanach Zjednoczonych coroczne badanie dziennikowe wskazało, że przeciętny uczestnik badania przeprowadzał 46 transakcji płatniczych miesięcznie (tj. o 7 więcej niż w październiku 2022 r.). Liczba transakcji gotówkowych wyniosła 7 i w porównaniu z 2022 r. nie uległa zmianie, ale jednocześnie w porównaniu z 2016 r. spadła o połowę, z 14 transakcji miesięcznie. Gotówka była dla konsumentów trzecim pod względem ważności sposobem płatniczym, po kartach debetowych oraz kartach kredytowych. Od 2021 r. udział konsumentów, którzy w codziennych transakcjach w punkcie zakupu w Stanach Zjednoczonych dokonywali płatności gotówkowych ustabilizował się: co piąty Amerykanin wybierał płatność gotówkową. Gotówka była również drugim pod względem ważności środkiem płatniczym wybieranym przez konsumentów deklarujących się jako preferujący płatności gotówkowe: ta grupa konsumentów w okresie badania zrealizowała 18% płatności gotówką, co autorom opracowania pozwoliło sformułować wniosek, że ze względu na rozmiar populacji osoby preferujące płatności kartą dokonały więcej płatności gotówką, niż osoby deklarujące się jako preferujące płatności gotówkowe⁴⁶.

Analizy zwyczajów płatniczych w Australii wskazują, że udział tzw. „częstych użytkowników gotówki”, tj. osób, które wykorzystują gotówkę w co najmniej 80% transakcji w punktach sprzedaży, w listopadzie 2022 r. wyniósł 7%. Oznacza to, że udział tej grupy użytkowników zmniejszył się o połowę w ciągu 3 lat⁴⁷. Jednocześnie blisko 30% osób deklarujących przechowywanie gotówki „na czarną godzinę” (tzw. poza portfelem) odpowiedziało, że robi to na wypadek nagłych nieprzewidzianych transakcji powodowanych np. przez klęski żywiołowe⁴⁸.

W 2022 r. udział gotówki we wszystkich płatnościach wyniósł 14%, co oznacza znaczący spadek o 20 pkt proc. w porównaniu z udziałem notowanym w 2017 r. (34%) i aż o 40 pkt proc. w porównaniu z 2012 r.⁴⁹.

Pod względem udziału płatności gotówkowych w ogóle transakcji w kraju szczególnie niskim poziomem wykorzystania gotówki w płatnościach charakteryzują się kraje skandynawskie: Norwegia oraz Szwecja. W Norwegii od 2020 r. udział gotówki w liczbie i wartości transakcji pozostaje relatywnie stabilny. Transakcje gotówkowe stanowią 3% liczby transakcji oraz 2% wartości transakcji w Norwegii⁵⁰. Norwegia jest tym samym krajem skandynawskim o najniższym poziomie wykorzystania gotówki do celów płatniczych oraz o najwyższym poziomie wykorzystania kart płatniczych.

Zbliżonym poziomem wykorzystania gotówki do celów płatniczych charakteryzuje się Szwecja. Jednocześnie badanie wskazuje, że Szwedzi nie chcą rezygnować z gotówki. Przeprowadzone we wrześniu 2023 r. badanie zwyczajów płatniczych pokazało, że 49% respondentów w okresie 30 dni poprzedzających badanie co najmniej raz wykorzystywało gotówkę jako środek płatności, ale zaledwie 3% respondentów deklarowało, że wykorzystywało gotówkę do opłacenia rachunków⁵¹. Jednocześnie Bank Szwecji jest zdania, że przeprowadzone w 2023 r. badanie sugeruje zwiększone

⁴⁶ B. Bayeh, E. Cubides, S. O'Brien, 2024 *Findings from the Diary...*, op. cit., s. 4–7.

⁴⁷ J. Mulqueeney, T. Livermore, *Cash Use and Attitudes in Australia*, Reserve Bank of Australia, Bulletin – June 2023, s. 30–37.

⁴⁸ J. Mulqueeney, T. Livermore, *Cash Use...*, op. cit., s. 30–37.

⁴⁹ *UK Payment markets Summary 2023*, UK Finance, September 2023.

⁵⁰ *Retail payment...*, op. cit., s. 19–20.

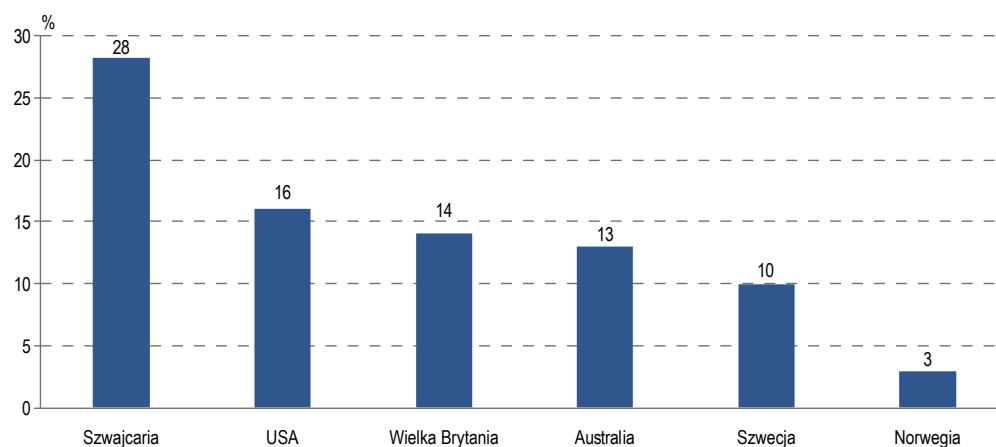
⁵¹ Dane Banku Szwecji (Sveriges Riksbank) <https://www.riksbank.se/globalassets/media/statistik/betalningsstatistik/2023/numerical-data-payments-patterns-in-sweden-2023.xlsx> [dostęp: 29.05.2024].

zainteresowanie płatnościami gotówkowymi: w porównaniu z wynikami poprzedniej edycji z 2022 r. udział respondentów deklarujących korzystanie z gotówki w okresie 30 dni poprzedzających badanie był o 15 pkt proc. wyższy niż w badaniu przeprowadzonym rok wcześniej⁵². W badaniu Banku Szwecji dotyczącym zwyczajów płatniczych w 2023 r. co trzeci respondent deklarował ograniczenie korzystania z gotówki, a co dziesiąty respondent – zwiększenie wykorzystania gotówki; 57% respondentów deklarowało, że stopień wykorzystania przez nich gotówki nie uległ zmianie. Osoby deklarujące zwiększenie wykorzystania gotówki jako główną przyczynę wskazywały kwestie bezpieczeństwa (65%), możliwość łatwiejszej kontroli własnych finansów (46%), anonimowość (26%) czy brak możliwości dokonywania płatności bezgotówkowych (8%). Osoby deklarujące ograniczenie płatności gotówkowych najczęściej uzasadniały tę zmianę ograniczeniami w akceptacji gotówki (56%), łatwością i elastycznością płatności bezgotówkowych (46%), zwiększeniem zakupów przez internet (33%) czy trudnością w korzystaniu z gotówki (32%).

W parze z wykorzystaniem gotówki do celów transakcyjnych zauważalny jest również wzrost roli tezauryzacyjnej gotówki w Szwecji. Chociaż co czwarty respondent szwedzkiego badania deklarował, że nie nosi przy sobie żadnej gotówki, to jednocześnie 2/3 respondentów deklarowało, że posiada oszczędności w gotówce. Niemalże co dziesiąty respondent (9%) deklarował oszczędności gotówkowe w wysokości co najmniej 10 000 SEK⁵³.

Wykres 3.8. obrazuje udział gotówki w płatnościach w wybranych, opisanych powyżej krajach.

Wykres 3.8. Udział gotówki w liczbie płatności w wybranych krajach świata w 2023 r.

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP na podstawie publikacji: University of St. Gallen, FED, Norges Bank, Bank of England, Sveriges Riksbank dotyczących zwyczajów płatniczych w 2023 r.

Przykłady z krajów europejskich i Stanów Zjednoczonych wskazują na rosnące znaczenie gotówki jako środka tezauryzacji utrzymywanego w celach przezornościowych, przede wszystkim w sytuacjach kryzysowych i na wypadek nieprzewidywanych zdarzeń.

⁵² *Payments Report 2024*, Sveriges Riksbank, s. 10.

⁵³ Dane Banku Szwecji (Sveriges Riksbank), <https://www.riksbank.se/globalassets/media/statistik/betalningsstatistik/2023/numerical-data-payments-patterns-in-sweden-2023.xlsx> [dostęp: 29.05.2024].

3.2.3. Dostęp do gotówki

Z punktu widzenia użytkowników gotówki istotna jest sieć punktów, w których mogą oni gotówkę pozyskać. W różnych krajach świata ogólna tendencja wskazuje na zmniejszanie się sieci tradycyjnych punktów dostępu do gotówki (bankomaty, placówki banków, w niektórych krajach również urzędy pocztowe), przy pojawianiu się „nowoczesnych” form wypłaty gotówki (*cash back*, wypłaty sklepowe – *cash in store*). Popularność różnych punktów, w których indywidualna osoba może pozyskać gotówkę jest jednak w dużej mierze uzależniona od struktury rynku i kwestii kulturowych.

W 2023 r. 3/4 respondentów badania Banku Hiszpanii⁵⁴ i 2/3 respondentów badania Banku Australii⁵⁵ deklarowało, że najczęściej wypłaca gotówkę z bankomatu. Wyniki hiszpańskiego badania wskazują również na niską znajomość usług typu *cash back*: zaledwie 14% respondentów – osób fizycznych potwierdziło znajomość tej usługi, a zaledwie 3% respondentów badania z 2023 r. deklarowało, że w poprzedzającym roku skorzystało z tej usługi. Tylko 2% ankietowanych właścicieli hiszpańskich sklepików zadeklarowało, że oferuje taką usługę, a odsetek zainteresowanych oferowaniem takiej usługi w przyszłości wyniósł zaledwie 5%. Jeszcze niższy poziom wykorzystania usług gotówkowych cechował wypłaty w placówkach pocztowych: choć 22% respondentów – osób indywidualnych deklarowało znajomość takiej usługi, to zaledwie 2% skorzystało z niej w poprzedzającym roku⁵⁶.

Wprawdzie Norwegia jest krajem o najniższym poziomie wykorzystania gotówki do celów płatniczych, jednak w ostatnich latach nastąpił wzrost liczby wypłat bankomatowych. Pod względem ilościowym w 2022 r. w Norwegii dokonano 17 mln wypłat z bankomatów oraz 11,5 mln wypłat w punktach *cash back* i innych punktach oferujących zbliżone metody pozyskiwania gotówki (wypłata sklepowa). Porównując wyniki z lat 2021 i 2022, należy jednak stwierdzić, że mimo krótkiego okresu liczba wypłat bankomatowych w Norwegii wzrosła w porównaniu z 2021 r. o 8%, a liczba wypłat dokonywanych w punktach *cash back* – o 4% w porównaniu z 2021 r.⁵⁷

Zmniejszający się poziom wykorzystania pieniądza gotówkowego w transakcjach powoduje, że w Norwegii relatywnie szybko zmniejsza się sieć punktów dostępu do gotówki. Liczba placówek bankowych z obsługą kasową w Norwegii zmniejszyła się z 87 na koniec 2021 r. do 56 rok później. Tym samym wieloletni trend spadkowy w zakresie liczby placówek bankowych z obsługą kasową i bankomatów w Norwegii utrzymywał się w 2022 r. Relatywnie niewielka była również sieć urzędzeń pozwalających na wpłatę i wypłatę gotówki: na koniec 2022 r. w Norwegii było 878 bankomatów, 98 wpłatomatów oraz 353 urzędzenia łączące funkcje wpłaty i wypłaty⁵⁸.

Tendencje do ograniczania sieci dostępu do gotówki obserwowane są również w Szwecji. Do końca 2023 r. główne banki komercyjne Szwecji zaprzestały świadczenia usług gotówkowych w swoich oddziałach. Usługi wypłaty i wpłaty gotówki w jednostkach banku oferują tylko tzw. banki oszczędnościowe w 126 oddziałach. Możliwość wypłaty gotówki daje około

⁵⁴L. Barreiro, F. Ferrando, D. Posada, *Cash use, access and acceptance...*, op. cit.

⁵⁵J. Mulqueeney, T. Livermore, *Cash Use and Attitudes...*, op. cit.

⁵⁶*Study on cash use habits. 2023 Executive report*, Ipsos & Banco de España, October 2023.

⁵⁷*Retail payment...*, op. cit., s. 13–15.

⁵⁸*Retail payment...*, op. cit., s. 13–15.

3,3 tys. punktów wypłat, w tym bankomatów oraz sieci sklepów oferującej wypłaty gotówki w ramach tzw. wypłat sklepowych⁵⁹.

Planując podróż do krajów uznawanych za bezgotówkowe, należy uwzględnić, że w państwach tych dostęp i akceptacja gotówki mogą być ograniczone⁶⁰.

3.2.4. Przyszłość gotówki

Zjawiska kryzysowe i podwyższona niepewność w otoczeniu społecznym i gospodarczym spowodowały, że w ostatnich latach społeczeństwa ponownie skierowały swoją uwagę w stronę gotówki. W konsekwencji w większości krajów dominują negatywne opinie co do ewentualnego wycofania gotówki z obiegu, niezależnie od roli gotówki w płatnościach czy kulturowego przywiązania do gotówki w danym kraju.

W Szwajcarii w maju 2023 r. odsetek osób negatywnie oceniających rezygnację z gotówki wyniósł 67,1% i był o 5,1 pkt proc. wyższy niż w poprzedniej ankiecie. Jednocześnie zaledwie 17% respondentów popierało ograniczenia w obrocie gotówkowym, a 16% nie miało zdania na ten temat⁶¹. Podobnego zdania są respondenci z Niemiec. Wyniki badania Deutsche Bundesbanku potwierdziły, że dla siedmiu z dziesięciu respondentów jest ważne, aby zarówno oni, jak i całe społeczeństwo, w dalszym ciągu mieli możliwość płatności gotówką w przyszłości. Zaledwie około 17% z ankietowanych pozytywnie odnosiło się do wizji świata bez gotówki⁶².

W niektórych krajach, w szczególności tych, w których akceptacja gotówki nie jest prawnym obowiązkiem przedsiębiorców, utrudnieniem dla korzystających z gotówki może być ograniczenie sieci punktów akceptujących płatność gotówką. Może na to wskazywać wynik badania Banku Szwecji, w którym respondenci byli pytani o to, czy w miesiącu poprzedzającym badanie chcieli w sklepie zapłacić gotówką, ale spotkali się z odmową. W analizowanym miesiącu 51% ankietowanych spotkała się z co najmniej jedną odmową przyjęcia zapłaty gotówką, w tym 8% spotykało się z tą odmową co najmniej 1 raz w tygodniu. Jednocześnie ankietowani byli pytani o opinię na temat spadku wykorzystania gotówki w Szwecji: 44% respondentów oceniło, że jest to zjawisko negatywne (bardzo lub raczej negatywne), a zaledwie 27% – uznało je za pozytywne (raczej pozytywne lub bardzo pozytywne). Warto również wspomnieć o obawach związanych z eliminowaniem gotówki z gospodarki: 31% respondentów szwedzkiego badania odpowiedziało, że nie poradziłoby sobie bez gotówki⁶³.

Kwestie przyszłości gotówki, jej formy i roli pozostają w polu zainteresowania wielu banków centralnych, a prowadzone w różnych krajach świata badania wskazują, że gotówka pozostanie ważnym ogniwem w gospodarkach. Analizy przeprowadzone w Stanach Zjednoczonych doprowadziły ich autorów do wniosku, że liczba płatności gotówkowych ustabilizowała się

⁵⁹ *Payments Report 2024*, Sveriges Riksbank, s. 16–17.

⁶⁰ Komunikaty banków centralnych: <https://www.norges-bank.no/en/news-events/news-publications/News-items/2023/2023-06-08-exchange-nok/>, <https://www.riksbank.se/sv/press-och-publicerat/nyheter-och-presmeddelanden/nyheter/2023/vaxling-av-svenska-sedlar-utomlands/>, <https://www.nationalbanken.dk/en/frequently-asked-questions/exchange-of-danish-cash> [dostęp: 23.05.2024].

⁶¹ S. Graf, N. Heim, T. Truetsch, *Swiss Payment Monitor 2023...*, op. cit., s. 6–8.

⁶² *The outlook for cash – a systematic look at the future of cash*, Deutsche Bundesbank Monthly Report, January 2024, s. 31–49.

⁶³ Dane Banku Szwecji (Sveriges Riksbank), <https://www.riksbank.se/globalassets/media/statistik/betalningsstatistik/2023/numerical-data-payments-patterns-in-sweden-2023.xlsx> [dostęp: 29.05.2024].

na poziomie siedmiu płatności miesięcznie. Taka stabilizacja – zdaniem autorów – wspiera hipotezę o poziomie bazowym gotówki w gospodarce, wynikającym z tego, iż konsumenci pewne konkretne płatności chcą lub muszą realizować z wykorzystaniem gotówki. Okazuje się również, że społeczeństwo amerykańskie nie jest zdeterminowane, by eliminować gotówkę. Pytani o to, czy planują rezygnację z gotówki, respondenci w przeważającej większości (92%) deklarują, że nie planują zaprzestania używania gotówki, a jedynie 5% respondentów deklaruje, że już zaprzestali używania gotówki⁶⁴.

Rezygnacji z gotówki nie przewidują również respondenci badań prowadzonych przez Deutsche Bundesbank. Około 70% z nich co prawda spodziewa się ogólnego spadku użycia gotówki w gospodarce, jednak zaledwie około 28% ankietowanych przewiduje, że wykorzystanie gotówki przez nich samych zmniejszy się w przyszłości⁶⁵. Analiza przeprowadzona przez Deutsche Bundesbank dotyczyła również możliwych zmian roli gotówki w gospodarce przyszłości, a rezultaty wskazują, że wizja świata bez gotówki w perspektywie 15–20 lat jest nierealna. Przeprowadzona w trzech wariantach symulacja, angażująca różne podmioty, w tym użytkowników gotówki, rozważa scenariusze powrotu do gotówki, hiperdigitalizacji płatności oraz hybrydowego współwystępowania różnych środków płatniczych. Co ważne, w każdym z tych scenariuszy w 2037 r. gotówka dalej będzie obecna w gospodarce, choć jej udział w płatnościach będzie się znacznie różnił⁶⁶. Podejmowane analizy i symulacje dotyczące przyszłości gotówki mają na celu wyznaczenie hipotetycznych scenariuszy ewolucji gotówki i nie stanowią prognoz – w szczególności co do rezygnacji z gotówki.

3.3. Przegląd działań regulacyjnych w obszarze akceptacji i dostępności gotówki w wybranych krajach⁶⁷

W dobie zmniejszającej się roli gotówki w transakcjach płatniczych, zmniejszania liczby placówek bankowych przy jednak stale rosnącej wartości pieniądza gotówkowego w obiegu oraz wyrażanym w sondażach przekonaniu społeczeństw, że możliwość dalszego swobodnego korzystania z gotówki jest niezbędna, w wielu krajach dostrzeżono potrzebę zadbania o akceptację i dostępność gotówki. Obok działań lub inicjatyw bazujących na współpracy pomiędzy interesariuszami rynku, np. w formule porozumień z profesjonalnymi uczestnikami rynku obrotu gotówkowego, coraz częściej w obszarze dostępności lub akceptacji gotówki są proponowane lub wdrażane działania o charakterze regulacyjnym.

W strefie euro są prowadzone prace legislacyjne mające na celu wzmocnienie roli banknotów i monet euro jako prawnego środka płatniczego oraz zapewnienie akceptacji i dostępu do gotówki. W czerwcu 2023 r. został przedstawiony *Projekt Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie statusu banknotów i monet euro jako prawnego środka płatniczego*⁶⁸. Projekt ma na celu wzmocnienie statusu banknotów i monet euro jako prawnego środka płatniczego, określonego w art. 128 ust. 1 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Status gotówki jako prawnego środka płatniczego oznacza, zgodnie z ww. projektem,

⁶⁴B. Bayeh, E. Cubides, S. O'Brien, 2024 *Findings from the Diary...*, op. cit., s. 10.

⁶⁵*The outlook for cash...*, op. cit.

⁶⁶*The outlook for cash...*, op. cit.

⁶⁷Informacje przedstawione w tej części wg stanu na maj 2024 r.

⁶⁸Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the legal tender of euro banknotes and coins, COM(2023) 364, 28.06.2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023PC0364>.

obowiązek jej akceptacji w pełnej wartości nominalnej, z mocą umarzania zobowiązań pieniężnych. W projekcie rozporządzenia przewidziano zakaz nakładania dodatkowych opłat z tytułu rozliczenia zobowiązania przy użyciu banknotów i monet euro czy odmowy przyjęcia gotówki euro przekazanej odbiorcy w ramach płatności, chyba że strony uzgodniły inny środek płatniczy lub zastosowanie ma wyłączenie. W projekcie określono również warunki, na jakich odmowa przyjęcia gotówki euro byłaby możliwa z prawnego punktu widzenia – musi ona być dokonana w dobrej wierze, wynikać z uzasadnionych powodów i musi być zgodna z zasadą proporcjonalności w świetle konkretnych okoliczności, w których ma dojść do płatności. Ciężar dowodu, że spełniono te warunki w przypadku działania w dobrej wierze, ma spoczywać na odbiorcy płatności. Wskazano dwa uzasadnione powody, dla których możliwa byłaby odmowa przyjęcia gotówki euro, a mianowicie w przypadku oferowania banknotów o wartości ewidentnie nieproporcjonalnej w stosunku do wartości kwoty, która ma zostać rozliczona oraz w wyjątkowych przypadkach, gdy w danym czasie przedsiębiorstwo nie dysponuje wystarczającą ilością gotówki, by wydać resztę w ramach swoich standardowych transakcji. Projekt zakłada również monitorowanie przez państwa członkowskie strefy euro akceptacji płatności w gotówce i poziomu jednostronnych odmów akceptacji płatności gotówkowych *ex ante* na całym terytorium każdego z tych państw na podstawie wspólnych wskaźników przyjętych przez Komisję, corocznego przedstawienia oceny akceptacji i dostępności gotówki Komisji oraz Europejskiemu Bankowi Centralnemu, a także wprowadzenia ewentualnych środków zaradczych.

W ramach działań legislacyjnych podejmowanych przez poszczególne kraje należy wskazać, że w 2023 r. bank centralny Węgier wprowadził w drodze dekretu⁶⁹ obowiązek utrzymywania przez instytucje kredytowe sieci bankomatów na terenie kraju. Obowiązek ten nie dotyczy tych instytucji, których udział w liczbie wydanych kart płatniczych z funkcją wypłaty gotówki w poprzednim roku nie przekraczał 1%. Dla instytucji, które przekroczyły ten próg bank centralny Węgier zdefiniował cztery kategorie uzależnione od liczby wydanych kart płatniczych (do 600 tys., powyżej 600 tys. do 1,2 mln, powyżej 1,2 mln do 2,4 mln i powyżej 2,4 mln wydanych kart). Dla każdej z kategorii określono oczekiwaną średnią liczbę bankomatów, które powinny być dostępne w podziale na trzy grupy osiedli: dzielnice stolicy, miasta siedziby powiatów, inne miejscowości w powiecie. Ponadto wprowadzone regulacje przewidują, że główne instytucje kredytowe emitujące karty płatnicze muszą obowiązkowo prowadzić bankomaty w określonym odsetku osiedli miejskich innych niż siedziby powiatów. Zgodnie z warunkiem opartym na obrocie średni roczny obrót wypłat gotówkowych na bankomat oraz średni roczny obrót wpłat gotówkowych przypadający na bankomat z funkcją wpłat nie może przekroczyć wartości progowych ustalonych przez bank centralny Węgier. Jeśli średni obrót przekracza wartość progową, sieć bankomatów musi zostać poszerzona.

Również w Irlandii został opracowany projekt regulacji w zakresie dostępności gotówki. W styczniu 2024 r. minister finansów Irlandii opublikował⁷⁰ przyjęty przez rząd *Access to Cash Bill 2024 General Scheme*. Regulacja ma na celu zachowanie rozsądnego poziomu dostępu do gotówki na terenie kraju na poziomie nie pogorszonej w stosunku do 2022 r., rozwój ram do zarządzania zmianami w dostępie do infrastruktury w sprawiedliwy i przejrzysty sposób

⁶⁹ *MNB Decree No 1/2023 (I. 17.) of the Governor of the Magyar Nemzeti Bank on the processing and distribution of banknotes and on technical tasks relating to the protection of banknotes against counterfeiting*, dekret dostępny na stronie internetowej MNB: <https://www.mnb.hu/en/banknotes-and-coins/regulatory-environment/banknote-and-coin-decrees>.

⁷⁰ <https://www.gov.ie/en/press-release/43af7-minister-mcgrath-secures-government-approval-for-access-to-cash-legislation/>.

oraz objęcie operatorów bankomatów i firm CIT regulacjami banku centralnego Irlandii w ramach ochrony dostępu do gotówki⁷¹. Kryteria dostępu do gotówki mają być ustalone w drodze regulacji wydawanej przez ministra finansów Irlandii jako:

- 1) zalecany odsetek populacji w promieniu 10 km od bankomatu, w którym można dokonać wypłaty gotówki,
- 2) liczba bankomatów na 100 tys. mieszkańców,
- 3) zalecany odsetek populacji w promieniu 10 km od punktu dostępu do gotówki (wpłaty i wypłaty gotówki).

Inne przepisy ww. regulacji mają zapewnić bankowi centralnemu Irlandii uprawnienia do tworzenia regulacji dotyczących spraw takich jak raportowanie, ustalanie standardów obsługi oraz np. utrzymywania zapasów w różnych nominałach. Bank centralny Irlandii otrzyma również uprawnienia do ochrony odporności systemu gotówkowego, w tym uprawnienia do autoryzacji i nadzoru nad firmami transportującymi wartości pieniężne w zakresie ich działalności związanej z obsługą gotówki i usługami finansowymi⁷².

W celu poprawy dostępu klientów do gotówki w Belgii wiosną 2023 r. zostało zawarte kolejne porozumienie w zakresie dostępu do bankomatów pomiędzy rządem federalnym Belgii, reprezentowanym przez ministra gospodarki, ministra finansów, sekretarza stanu ds. Ochrony Konsumentów oraz belgijską federacją sektora finansowego, Febelfin i Batopin. Przedmiotowe porozumienie zakłada m.in.⁷³:

- instalację do końca 2025 r. 207 dodatkowych bankomatów na terenie kraju,
- utrzymanie lub poprawę w porównaniu z 2021 r. wskaźników rozlokowania bankomatów w niektórych regionach,
- zachowanie lub utworzenie łącznie 80 bankomatów w strategicznych miejscach w celu zapewnienia łatwiejszego dostępu do gotówki dla mieszkańców najbardziej zaludnionych gmin,
- utrzymanie dla każdego konsumenta 24 bezpłatnych wypłat gotówki rocznie z bankomatów, niezależnie od przynależności bankomatu do sieci,
- obecność co najmniej jednego bankomatu w każdej gminie, dostępnego 24 godziny na dobę, 7 dni w tygodniu, w tym dla osób z niepełnosprawnościami,
- wyposażenie co najmniej co drugiego bankomatu w funkcję wpłaty gotówki w celu zapewnienia, że przynajmniej 85% populacji ma dostęp do bankomatu w odległości maksymalnie 5 km.

W Niderlandach w kwietniu 2022 r. interesariusze branży płatności⁷⁴ zgodzili się na zawarcie pięcioletniego porozumienia gotówkowego (Cash Covenant), w którym ustalono dobrowolne

⁷¹ *Access to Cash Bill 2024 General Scheme*, <https://www.gov.ie/en/publication/377b2-access-to-cash-general-scheme/>.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ <https://economie.fgov.be/fr/themes/services-financiers/services-de-paiement/acces-aux-distributeurs>.

⁷⁴ 23 instytucje branży płatności – w tym główne banki, Holenderskie Stowarzyszenie Płatności, przedstawiciele konsumentów, sprzedawców detalicznych, branża hotelarsko-gastronomiczna oraz stacje benzynowe, a także dostawcy usług gotówkowych oraz De Nederlandsche Bank (DNB).

działania mające na celu poprawę jakości usług gotówkowych⁷⁵. Jednak przygotowany na zlecenie banku centralnego Niderlandów (DNB) i Ministerstwa Finansów raport z maja 2023 r. wskazał, że dobrowolne porozumienia nie są wystarczające i niezbędne są regulacje prawne. W konsekwencji po konsultacjach, które miały miejsce w pierwszej połowie 2023 r., przygotowano projekt ustawy o płatnościach gotówkowych. Przygotowane przepisy mają zapewnić dostępność i adekwatny koszt jej pozyskania. W tym celu zaproponowano następujące środki⁷⁶:

- największe banki w Niderlandach (prowadzące powyżej 50 tys. rachunków) byłyby zobowiązane do zapewnienia podstawowej infrastruktury gotówkowej na terenie kraju⁷⁷,
- zostałyby ustalone zasady dotyczące opłat, jakie bank pobiera od klientów lub warunków, jakie bank może nałożyć na klientów (zamieszkałych lub mających siedzibę w Niderlandach) za korzystanie z podstawowej infrastruktury gotówkowej,
- DNB byłby zobligowany do monitorowania obszaru dotyczącego transportu gotówki w celu zminimalizowania ryzyka przerwania ciągłości świadczenia usług gotówkowych w związku z transportem gotówki głównie przez jednego dostawcę usług,
- DNB odpowiadałby za nadzór nad spełnieniem obowiązków określonych w ustawie włącznie z nakładaniem sankcji, w tym grzywnien pieniężnych.

W Szwecji, w której od dwóch dekad obserwowany jest trend spadku obiegu gotówki, a społeczeństwo coraz częściej korzysta z płatności cyfrowych, również dostrzeżono potrzebę zapewnienia dostępu do gotówki dla obywateli. Od stycznia 2021 r. obowiązują przepisy⁷⁸ obligujące największe banki w Szwecji⁷⁹, świadczące konsumentom usługi prowadzenia rachunków płatniczych z podstawowymi funkcjami, do zapewnienia możliwości wypłaty gotówki z tych rachunków, tj. miejsc wypłaty gotówki w odpowiedniej liczbie na terenie całego kraju. Obowiązek świadczenia usług gotówkowych nie obejmuje świadczenia usług depozytowych dla konsumentów. Natomiast banki świadczące usługi rachunków płatniczych dla firm są zobowiązane zapewnić miejsca do wpłaty dziennych wpływów. Szwedzki Urząd Poczty i Telekomunikacji (Post- och telestyrelsen) nadzoruje spełnienie przez banki ich obowiązków w tym zakresie. W przypadku niespełnienia przez banki tych obowiązków Finansinspektionen (Szwedzki Urząd Nadzoru Finansowego) może nakazać danej instytucji podjęcie działań naprawczych oraz nałożyć karę grzywny.

W celu dalszego wzmocnienia działań na rzecz dostępu do gotówki w Szwecji przeanalizowano rolę państwa na rynku płatności w okresie od 2020 r. do 2023 r. w kontekście znaczących zmian, które miały miejsce w przeszłości i mogą nastąpić w przyszłości. W marcu 2023 r. Komisja Płatności przedstawiła swój raport *Państwo a płatności*, w którym zaproponowano, by w przepisach prawa wzmocnić rolę korony szwedzkiej jako prawnego środka płatniczego m.in. poprzez:

⁷⁵ <https://www.dnb.nl/en/general-news/press-release-2022/new-covenant-lays-down-agreements-on-proper-functioning-of-cash/>

⁷⁶ <https://cashpaymentnews.com/news/2024/feb/20/2024-year-protecting-cash/>.

⁷⁷ Największe duńskie banki (ABN AMRO, ING i Rabobank) już to realizują poprzez joint venture Geldmaat.

⁷⁸ Rozdział 9 ustawy o usługach płatniczych (Payment Services Act): <https://www.riksbank.se/en/gb/payments--cash/notes--coins/obligation-for-major-banks-to-provide-certain-cash-services/>.

⁷⁹ Posiadające w dniu 1 lipca poprzedzającego roku więcej niż 70 mld koron depozytów od ogółu społeczeństwa.

- wprowadzenie zasady, że wierzyciel lub inny odbiorca płatności powinien być zobowiązany do akceptowania środków płatniczych uznanych za legalne środki płatnicze, chyba że uzgodniono inaczej lub jest to wymagane przepisami prawa;
- zobowiązanie instytucji publicznych lub podmiotów świadczących usługi finansowane ze środków publicznych do akceptowania legalnych środków płatniczych w ramach pobieranych opłat i danin, o ile stosunek prawny między stronami ma charakter prawa publicznego, oraz z zastosowaniem progu do 0,25 kwoty bazowej⁸⁰ i maksymalnie do 50 monet w jednej transakcji⁸¹.

W październiku 2023 r. bank centralny Szwecji (Riksbank) przedstawił swoją odpowiedź konsultacyjną na ww. raport, w której wskazuje, że już występują problemy z gotówką i obsługą gotówki skłaniające do natychmiastowego zaostrzenia przepisów w celu ochrony pozycji gotówki i dostępu do usług gotówkowych⁸². Riksbank stoi na stanowisku, że państwo powinno pełnić bardziej aktywną rolę w systemie płatniczym oraz że należy natychmiast zaostrzyć regulacje prawne w zakresie gotówki. Uzasadniając swoje stanowisko, Riksbank wskazał, że gotówka jest ważnym ogniwem w obszarze gotowości państwa na sytuacje nadzwyczajne, np. wyłączenie zasilania czy sieci telekomunikacyjnej. Istotne jest zatem, aby sprzedawcy detaliczni byli zobligowani do przyjmowania gotówki jako formy płatności za towary pierwszej potrzeby, takie jak produkty apteczne, paliwo, żywność czy napoje⁸³. Riksbank dostrzega również rolę gotówki jako istotnego elementu w zapobieganiu wykluczeniu cyfrowemu i finansowemu.

Natomiast w Wielkiej Brytanii, poprzez zmiany w ustawie o usługach finansowych i rynkach kapitałowych wprowadzone w 2023 r., Parlament wzmocnił ramy prawne dla Financial Conduct Authority (FCA), organu odpowiedzialnego za nadzorowanie i regulowanie firm oferujących obywatelom Wielkiej Brytanii wszelkiego rodzaju usługi finansowe. Wzmocnienie objęło obszar starań o zapewnienie rozsądnej dostępności usług wpłat i wypłat gotówki dla osobistych i firmowych rachunków bieżących w Wielkiej Brytanii lub jej części⁸⁴.

FCA zaproponowała nowe zasady w celu zapewnienia rozsądnego dostępu do gotówki dla klientów indywidualnych i firmowych w całym Zjednoczonym Królestwie. Zgodnie z propozycjami FCA wyznaczone banki i towarzystwa budowlane będą musiały zidentyfikować luki w dostępie do gotówki. Te oceny będą musiały uwzględniać lokalne czynniki, takie jak demografia i sieć transportowa. W obszarach, w których firmy zidentyfikują luki w tym zakresie, będą musiały podjąć działania, które zapewnią zaspokojenie tych potrzeb. W Wielkiej Brytanii ponad 3 mln konsumentów oraz wiele małych firm wciąż polega na gotówce, co w obliczu rozwoju innowacji płatniczych powoduje potrzebę wsparcia tych grup.

⁸⁰ Dla 2024 r. jest to 57 300 SEK, Sweden Statistics: <https://www.scb.se/en/finding-statistics/statistics-by-subject-area/prices-and-consumption/consumer-price-index/consumer-price-index-cpi/pong/tables-and-graphs/price-basic-amount/price-base-amount/>.

⁸¹ *The state and the payments*, Summary of the report of Betalningsutredningen, Swedish Government Official Reports SOU 2023:16, Stockholm 2023.

⁸² <https://www.riksbank.se/en-gb/payments--cash/the-riksbanks-task-in-relation-to-payments/payments-inquiry--the-states-role-in-the-payment-market/>.

⁸³ <https://www.riksbank.se/en-gb/press-and-published/notices-and-press-releases/press-releases/2023/political-decisions-needed-urgently--so-that-everyone-can-pay/>.

⁸⁴ <https://www.fca.org.uk/news/press-releases/fca-sets-out-new-rules-maintain-access-cash-increasingly-digital-world>.

Zgodnie z ww. propozycjami wyznaczone firmy miałyby być zobowiązane do:

- przeprowadzania ocen dostępu do gotówki przy wprowadzaniu zmian w usługach dostępu do gotówki – aby zrozumieć, czy konieczne są dodatkowe usługi w celu zaspokojenia lokalnych luk,
- reagowania na prośby lokalnych mieszkańców, organizacji społecznych i przedstawicieli władz lokalnych o rozważenie, ocenę i uzupełnienie luk,
- dostarczania rozsądnych dodatkowych usług gotówkowych w przypadku, gdy zostanie zidentyfikowana znacząca lokalna luka,
- zapewniania, że utrzymają obiekty gotówkowe, w tym oddziały bankowe dopóty, dopóki potrzebne dodatkowe usługi gotówkowe nie będą dostępne.

Nowe uprawnienia FCA nie blokują zamknięcia oddziałów bankowych. Jednakże zasady te będą oddziaływały tam, gdzie oddziały są kluczowym lokalnym źródłem gotówki. FCA będzie nadzorować zbieżność tych zasad z obowiązującymi wytycznymi dotyczącymi zamykania oddziałów bankowych. Konsultacja rynkowa w zakresie nowych zasad była prowadzona do 8 lutego 2024 r. FCA zapowiedziała finalizację zasad do III kwartału 2024 r.⁸⁵

Odnosząc się do działań podejmowanych w innych krajach, należy również wskazać, że w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej w czerwcu 2023 r. ponownie złożono⁸⁶ w Kongresie projekt ustawy w sprawie wyboru środka płatniczego (Payment Choice Act of 2023). Jeśli ustawa zostanie przyjęta, wzmocniona zostanie rola waluty Stanów Zjednoczonych, która powinna być traktowana jako prawny środek płatniczy na terenie całego kraju, a każdy konsument będzie miał prawo do korzystania z gotówki jako formy płatności w punktach detalicznych, które będą miały obowiązek akceptacji płatności gotówkowych w lokalizacjach z obsługą przez personel⁸⁷. W projekcie wskazano, że każda taka płatność, w tym m.in. za transakcje inicjowane telefonicznie, mailowo lub internetowo z obsługą osobistą w fizycznej lokalizacji, będzie mogła być realizowana gotówkowo do kwoty 500 dolarów i nie będzie mogła być obłożona dodatkową opłatą. W projekcie przewidziano wyłączenia od obowiązku akceptacji gotówki, które obejmują m.in. brak możliwości przyjęcia gotówki z uwagi na czasową awarię systemu, czasowy brak wystarczającej kwoty w gotówce lub zapewnienie przez przedsiębiorcę urządzenia konwertującego gotówkę na kartę przedpłaconą (bezpłatną, niewygasającą, zapewniającą anonimowość konsumenta, z kwotą minimalnej wpłaty powyżej 1 dolara). Jednocześnie, zgodnie z projektem, po 5 latach od wejścia w życie ustawy zostanie wprowadzony przepis zwalniający z obowiązku przyjmowania w ramach płatności gotówkowej banknotów o wartości nominalnej 50 dolarów lub wyższej⁸⁸. Po dwóch czytaniach

⁸⁵ <https://www.fca.org.uk/news/press-releases/fca-sets-out-new-rules-maintain-access-cash-increasingly-digital-world>.

⁸⁶ <https://www.atlantafed.org/blogs/take-on-payments/2022/10/24/payment-choice-act-and-what-it-means-for-cash>.

⁸⁷ <https://www.congress.gov/bill/118th-congress/senate-bill/1984/text>.

⁸⁸ Pierwszy raz projekt został złożony 9 lipca 2021 r. i sponsorowany przez Reprezentanta Kongresu Donalda M. Payne'a Jr. (D-New Jersey). Miał na celu „zakazanie przedsiębiorstwom detalicznym odmawiania przyjmowania płatności gotówkowych”. Projekt został dwukrotnie przyjęty przez Izbę Reprezentantów: po raz pierwszy 21 czerwca 2022 r. jako poprawka do Ustawy o Równości Rasowej, Włączeniu i Sprawiedliwości Ekonomicznej w Usługach Finansowych, oraz 14 lipca 2022 r. jako poprawka do Ustawy o Autoryzacji Obrony Narodowej. Projekt nie przeszedł dalszego procesu legislacyjnego.

projekt został skierowany do Komisji bankowości, mieszkalnictwa i spraw urbanistycznych (Committee on Banking, Housing, and Urban Affairs)⁸⁹.

W aspekcie infrastruktury dostępowej do gotówki warto również zwrócić uwagę na działania podejmowane w Nowej Zelandii. W grudniu 2023 r. Bank Rezerwy Federalnej Nowej Zelandii w ramach działań związanych z zapewnieniem dostępności gotówki zapowiedział przeprowadzenie projektów pilotażowych (tzw. *cash trials*) w wiejskich gminach, w których występuje deficyt usług gotówkowych (placówek gotówkowych lub bankomatów) ze strony banków komercyjnych. Celem pilotaży jest ustalenie nowych form wsparcia osób fizycznych oraz przedsiębiorców detalicznych w dostępie do gotówki i w jej deponowaniu⁹⁰. Bank Rezerwy Federalnej Nowej Zelandii pokryje koszty pilotaży, które mają objąć cztery obszary⁹¹:

- centra (huby) do recyrkulacji gotówki, wyposażone w urządzenia bankomatowe dla banknotów i monet,
- centra (huby) nieprzeznaczone do recyrkulacji gotówki, ale do zaopatrzenia w gotówkę, zasilane przez firmy CIT,
- usługę zbiorczego sejfu instalowanego na zapleczu do wykorzystania przez wielu sprzedawców,
- dedykowaną usługę firmy CIT, w przypadku indywidualnych umów sprzedawców z firmami CIT.

Bank Rezerwy Federalnej do 11 czerwca 2024 r. zbierał zgłoszenia zapotrzebowania ze strony gmin na uruchomienie projektów pilotażowych⁹². Pilotaże mają rozpocząć się pomiędzy wrześniem 2024 r. a lutym 2025 r. w około 6–9 gminach, znajdujących się w 2–3 różnych częściach regionu Aotearoa. Wybór gmin zostanie dokonany po rozpatrzeniu zgłoszeń i ustanowieniu tzw. krótkiej listy. Projekt jest przewidziany dla gmin o populacji od 1 tys. do 10 tys. mieszkańców, w których mieszkańcy utracili dostęp do większości lub wszystkich usług gotówkowych oferowanych przez banki.

⁸⁹ <https://www.congress.gov/bill/118th-congress/senate-bill/1984/all-actions>.

⁹⁰ <https://www.rbnz.govt.nz/hub/news/2023/11/reserve-bank-community-cash-trials-to-start-next-year>.

⁹¹ <https://cashpaymentnews.com/news/2024/feb/20/2024-year-protecting-cash/>.

⁹² <https://www.rbnz.govt.nz/money-and-cash/future-of-money/cash-system-redesign/community-cash-service-trials> [dostęp: 20.06.2024 r.].

Rozdział 4

Charakterystyka obrotu gotówkowego w Polsce

Charakterystyka obrotu gotówkowego w Polsce

4.1. Obrót gotówkowy i jego uczestnicy

Obrót gotówkowy to rozliczenia pieniężne przeprowadzane z wykorzystaniem banknotów i monet. Obrót gotówkowy w Polsce regulują przepisy, tworzą go podmioty, które odgrywają w nim różną rolę. Głównymi uczestnikami obrotu gotówkowego są: NBP, banki i producenci znaków pieniężnych, firmy CIT procesujące banknoty i monety w imieniu banków, operatorzy sieci bankomatowych, sieci handlu detalicznego oraz klienci, w tym osoby fizyczne (konsumenty).

NBP jako uczestnik, który odgrywa znaczącą rolę w obrocie gotówkowym, w szczególności organizuje gospodarkę znakami pieniężnymi Rzeczypospolitej Polskiej, w tym składa zamówienia na produkcję banknotów i monet u producentów, zaopatruje banki w banknoty i monety waluty polskiej, wymienia znaki pieniężne, które wskutek zużycia lub uszkodzenia przestają być prawnym środkiem płatniczym na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej, a także niszczy banknoty i monety waluty polskiej nienadające się do obiegu. Prezes NBP wydaje zarządzenia dotyczące obrotu gotówkowego kierowane do banków, a także zarządzenia w zakresie wprowadzania do obiegu banknotów lub monet waluty polskiej albo w zakresie wycofywania ich z obiegu.

Banki przyjmują od klientów wpłaty gotówkowe na rachunki bankowe oraz dokonują wypłat gotówkowych z tych rachunków. Ponadto banki wymieniają znaki pieniężne, które wskutek zużycia lub uszkodzenia przestają być prawnym środkiem płatniczym na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej.

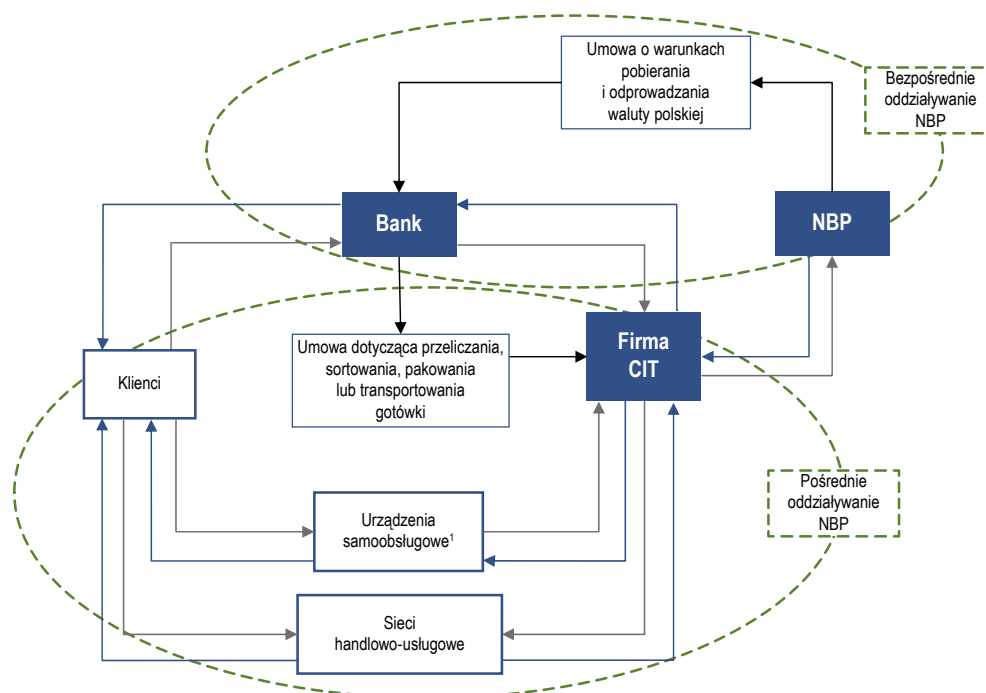
Firmy CIT procesują banknoty i monety w imieniu banków wówczas, gdy bank zlecił im przeliczanie, sortowanie, pakowanie oraz oznaczanie opakowań banknotów i monet. Są to czynności faktyczne związane z działalnością bankową w rozumieniu art. 6a ust. 1 pkt 2 ustawy Prawo bankowe.

Banknoty i monety waluty polskiej, pobrane z NBP przez banki albo przez działające w ich imieniu firmy CIT, są dostarczane do centrów gotówkowych banków lub firm CIT zajmujących się procesowaniem znaków pieniężnych w imieniu banków, a następnie za pośrednictwem oddziałów banków, sieci bankomatów oraz sieci detalicznych trafiają do klientów.

Od klientów banknoty i monety waluty polskiej, za pośrednictwem dużych sieci detalicznych i urzędzeń samoobsługowych, trafiają do centrów gotówkowych banków lub firm CIT zajmujących się procesowaniem znaków pieniężnych w imieniu banków, a następnie banki albo działające w ich imieniu firmy CIT odprowadzają je do NBP.

Graficzny cykl obrotu gotówkowego przedstawiono na schemacie 1.

Schemat 1. Cykl obrotu gotówkowego

¹ Urządzenia służące do wpłaty, wypłaty gotówki

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

4.2. Uwarunkowania prawne obrotu gotówkowego

Najważniejszymi aktami prawnymi regulującymi obrót gotówkowy w Polsce są:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – art. 227 ust. 1,
- ustawa o Narodowym Banku Polskim – art. 4, art. 31–37,
- ustawa Prawo bankowe – art. 6a ust. 1 pkt 2, art. 63, art. 65 i 66 oraz art. 68 pkt 2,
- ustawa o usługach płatniczych – art. 59ea,
- rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 7 września 2010 r. w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona wartości pieniężnych przechowywanych i transportowanych przez przedsiębiorców i inne jednostki organizacyjne (Dz.U. z 2016 r. poz. 793, z późn. zm.),

- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2022 r. w sprawie znaków pieniężnych podejrzanych co do autentyczności oraz fałszywych znaków pieniężnych (Dz.U. poz. 776),
- zarządzenie nr 19/2016 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 17 sierpnia 2016 r. w sprawie sposobu i trybu przeliczania, sortowania, pakowania i oznaczania opakowań banknotów i monet oraz wykonywania czynności związanych z zaopatrywaniem banków w te znaki (Dz.Urz. NBP z 2020 r. poz. 28, z późn. zm.),
- zarządzenie nr 31/2013 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu wymiany znaków pieniężnych, które wskutek zużycia lub uszkodzenia przestają być prawnym środkiem płatniczym na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.Urz. NBP z 2022 r. poz. 23, z późn. zm.).

4.3. Obowiązek akceptacji płatności gotówkowych

Od 5 listopada 2021 r. w Polsce istnieje ustawowy obowiązek powszechnej akceptacji gotówki. Wcześniej przepisy prawa nie określały bezwarunkowego obowiązku akceptowania płatności gotówkowych przez podmioty prowadzące działalność gospodarczą na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Obowiązek ten został wprowadzony w art. 59ea ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych. Zgodnie z nim akceptant (odbiorca inny niż konsument, na rzecz którego agent rozliczeniowy świadczy usługę płatniczą) nie może uniezależnić zawarcia z konsumentem umowy sprzedaży lub świadczenia usług od dokonania zapłaty wyłącznie w formie bezgotówkowej ani odmówić przyjęcia zapłaty od konsumenta znakami pieniężnymi emitowanymi przez NBP. Tym samym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej każdy konsument może dokonać zapłaty w gotówce, tj. banknotami i monetami. Brak możliwości odmowy przyjęcia przez akceptanta gotówki nie ma jednak charakteru bezwarunkowego, gdyż przewidziano w tej materii stosowne wyłączenia, tj.:

- w przypadku działalności prowadzonej przez akceptanta w sieci Internet,
- w przypadku działalności prowadzonej w miejscu bez obecności personelu,
- w trakcie imprezy masowej pod warunkiem, że jest to określone w jej regulaminie,
- w odniesieniu do jednorazowej transakcji, której wartość jest równa przeciętnemu wynagrodzeniu w sektorze przedsiębiorstw lub większa od niego.

Jednocześnie wprowadzono brak możliwości nakładania dodatkowych opłat przez akceptantów z tytułu obowiązku przyjmowania zapłaty w gotówce oraz zakaz różnicowania ceny oferowanych towarów lub usług z uwagi na formę zapłaty (bezugotówkową lub gotówkową).

Realizując Narodową Strategię Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego, NBP monitoruje skutki przyjętej regulacji w celu podjęcia ewentualnych dalszych działań (patrz podrozdział „3.1. Tendencje obserwowane w Polsce” i „4.6.1. Narodowa Strategia Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego”).

4.4. Zmiany regulacji dotyczących obrotu gotówkowego w 2023 r.

Najważniejsze regulacje, które weszły w życie w 2023 r. lub zostały zainicjowane w obszarze obrotu gotówkowego, przedstawiono poniżej w ujęciu tematycznym.

4.4.1. Płatności gotówkowe

Ustawa z dnia 16 czerwca 2023 r. zmieniająca ustawę o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych oraz niektórych innych ustaw oraz ustawę o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. poz. 1414) uchyliła przepisy, które z dniem 1 stycznia 2024 r. miały wprowadzić limit w płatnościach gotówkowych pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą (20 000 zł) lub zmienić limit w płatnościach gotówkowych pomiędzy przedsiębiorcami (z 15 000 zł do 8 000 zł).

Od 1 stycznia 2024 r. konsumenci będą mogli nadal realizować transakcje z przedsiębiorcami gotówkowo, bez względu na kwotę, natomiast został utrzymany limit płatności gotówkowych – 15 000 zł w transakcjach pomiędzy przedsiębiorcami.

4.4.2. Ochrona wartości pieniężnych

W 2023 r. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji dwukrotnie znowelizował rozporządzenie zmieniające rozporządzenie w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona wartości pieniężnych przechowywanych i transportowanych przez przedsiębiorców i inne jednostki organizacyjne⁹³:

- 1) we wrześniu 2023 r.⁹⁴ wydłużył do 1 stycznia 2024 r. *vacatio legis* dla przepisów wprowadzających dodatkowe wymogi związane z systemem neutralizacji papierowych wartości pieniężnych; wymogi te miały wejść w życie 24 września 2023 r.;
- 2) w grudniu 2023 r.⁹⁵ dopuścił dalsze wykorzystywanie pojemników specjalistycznych, spełniających na podstawie dotychczasowych przepisów warunki techniczne do transportu wartości pieniężnych, z zastosowaniem dotychczasowych limitów jednostek obliczeniowych i wymaganej dokumentacji.

⁹³Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 15 września 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona wartości pieniężnych przechowywanych i transportowanych przez przedsiębiorców i inne jednostki organizacyjne (Dz.U. poz. 1739).

⁹⁴Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 14 września 2023 r. w sprawie zmiany rozporządzenia zmieniającego rozporządzenie w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona wartości pieniężnych przechowywanych i transportowanych przez przedsiębiorców i inne jednostki organizacyjne (Dz.U. poz. 1947).

⁹⁵Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie zmiany rozporządzenia zmieniającego rozporządzenie w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona wartości pieniężnych przechowywanych i transportowanych przez przedsiębiorców i inne jednostki organizacyjne (Dz.U. poz. 2762).

4.4.3. Wymiana znaków pieniężnych

W drugim półroczu 2023 r. rozpoczęto prace związane z nowelizacją zarządzenia nr 31/2013 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu wymiany znaków pieniężnych, które wskutek zużycia lub uszkodzenia przestają być prawnym środkiem płatniczym na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.Urz. NBP z 2022 r. poz. 23), m.in. w celu dalszego usprawnienia procesu wymiany banknotów uszkodzonych w sposób wskazujący na zadziałanie systemu neutralizacji papierowych wartości pieniężnych.

W dniu 9 kwietnia 2024 r. w Dzienniku Urzędowym Narodowego Banku Polskiego poz. 2 zostało ogłoszone zarządzenie nr 9/2024 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 9 kwietnia 2024 r. zmieniające zarządzenie w sprawie szczegółowych zasad i trybu wymiany znaków pieniężnych, które wskutek zużycia lub uszkodzenia przestają być prawnym środkiem płatniczym na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej.

Od 1 maja 2024 r. banknoty uszkodzone w sposób wskazujący na zadziałanie systemu neutralizacji papierowych wartości pieniężnych:

- 1) ujawnione w odprowadzeniach z banków – oddziały okręgowe NBP przekazują do wymiany do Centrali NBP,
- 2) przyjęte do wymiany od podmiotów profesjonalnie zajmujących się gotówką – oddziały okręgowe NBP wymieniają i po wykonanej wymianie przekazują równowartość wynikającą z tej wymiany na rachunek bankowy podmiotu przedstawiającego banknoty do wymiany,
- 3) przyjęte przez oddziały okręgowe NBP do wymiany od klientów innych niż podmioty profesjonalnie zajmujące się gotówką – oddziały przekazują do wymiany do Centrali NBP, która realizuje tę wymianę i zawiadamia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa Komendę Stołeczną Policji,
- 4) wpłacone w formie wpłaty zamkniętej lub wpłacone do bankomatu – banki przekazują do wymiany do Centrali NBP.

Ramka B. Przykłady banknotów uszkodzonych przez system neutralizacji papierowych wartości pieniężnych

NBP w grudniu 2023 r., w związku z możliwością pojawienia się w obiegu banknotów posiadających cechy wskazujące na ich uszkodzenie przez system neutralizacji papierowych wartości pieniężnych, uzupełnił informacje dotyczące wymiany zużytych lub uszkodzonych znaków pieniężnych zamieszczone na swojej stronie internetowej o materiał „Przykłady banknotów uszkodzonych przez system neutralizacji papierowych wartości pieniężnych”. Materiał ten ma charakter informacyjno-edukacyjny, a jego celem jest minimalizowanie ryzyka pojawienia się na rynku obrotu gotówkowego banknotów zabarwionych poprzez systemy neutralizacji papierowych wartości pieniężnych i nieuprawnionego obrotu tymi banknotami. W materiale określono również sposób postępowania przez osoby fizyczne w przypadku wejścia w posiadanie przedmiotowych banknotów, a także zawarto poglądowe zdjęcia banknotów zabarwionych przez systemy neutralizacji papierowych wartości pieniężnych.

Rysunek B1. Przykłady banknotów zabarwionych zamieszczonych na stronie NBP

Źródło: przykłady banknotów uszkodzonych przez system neutralizacji papierowych wartości pieniężnych, <https://nbp.pl/banknoty-i-monety/wymiana-zuzytych-lub-uszkodzonych-znakow-pienieznych/>.

4.4.4. Przeliczanie, sortowanie znaków pieniężnych

W drugim półroczu 2023 r. rozpoczęto również prace legislacyjne związane z nowelizacją zarządzenia nr 19/2016 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 17 sierpnia 2016 r. w sprawie sposobu i trybu przeliczania, sortowania, pakowania i oznaczania opakowań banknotów i monet oraz wykonywania czynności związanych z zaopatrywaniem banków w te znaki (Dz.Urz. NBP z 2020 r. poz. 28) m.in. w celu podniesienia bezpieczeństwa obrotu gotówkowego.

W dniu 9 kwietnia 2024 r. w Dzienniku Urzędowym Narodowego Banku Polskiego poz. 3 zostało ogłoszone zarządzenie nr 10/2024 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 9 kwietnia 2024 r. zmieniające zarządzenie w sprawie sposobu i trybu przeliczania, sortowania, pakowania i oznaczania opakowań banknotów i monet oraz wykonywania czynności związanych z zaopatrywaniem banków w te znaki.

Od 1 maja 2024 r. urządzenia obsługiwane przez klienta, a także urządzenia obsługiwane przez personel, powinny być tak dostosowane, aby banknoty posiadające cechy wskazujące na ich uszkodzenie przez system neutralizacji papierowych wartości pieniężnych wpłacane do urządzenia lub wypłacane przez urządzenie były kwalifikowane jako przedmioty nierozpoznawalne jako banknoty waluty polskiej albo jako banknoty podejrzane co do autentyczności. W przypadku gdy te banknoty nie zostały uznane przez pracownika za podejrzane co do autentyczności, przekazuje się je do NBP.

Od 1 stycznia 2025 r. urządzenia obsługiwane przez klienta powinny być dostosowane do obsługi banknotów wszystkich wartości nominalnych (10, 20, 50, 100, 200 i 500 zł), aby zapewnić możliwość wypłaty banknotów we wszystkich nominałach.

4.5. Sprawozdawczość z zakresu obrotu gotówkowego

Od 1 lipca 2018 r. banki, z którymi NBP zawarł umowę określającą warunki pobierania i odprowadzania waluty polskiej zgodnie z Zarządzeniem nr 19/2016 są zobligowane do przekazywania NBP kwartalnych sprawozdań, zawierających informacje o przeliczaniu oraz sortowaniu banknotów i monet, a następnie ich ponownym wprowadzaniu do obrotu, liczbie urządzeń obsługiwanych przez klientów (np. wplatomaty, recyklerzy) oraz urządzeń obsługiwanych przez personel banku lub przez personel przedsiębiorcy, któremu bank powierzył procesowanie znaków pieniężnych (np. sortery).

4.5.1. Uwarunkowania prawne

W ramach wytycznych określających zasady prawidłowego wypełniania sprawozdań na stronie internetowej NBP dostępna jest „Instrukcja w zakresie sporządzania kwartalnych informacji sprawozdawczych dotyczących liczby urządzeń, przeliczania i sortowania banknotów i monet oraz ich ponownego wprowadzania do obrotu”.

Zgodnie z ww. instrukcją banki:

- od 1 lipca 2018 r. są zobowiązane zamieszczać w sprawozdaniach informacje dotyczące banknotów i monet:
 - wprowadzonych do obrotu,
 - procesowanych za pomocą urządzeń w sortowniach banku oraz w sortowniach przedsiębiorców, którym bank powierzył procesowanie banknotów lub monet,
 - znajdujących się w ostatnim dniu danego kwartału w kasach banku, w skarbcach banku oraz przedsiębiorców (w tym otrzymanych z innego banku lub NBP), którym bank powierzył procesowanie banknotów lub monet, a także w urządzeniach banku i urządzeniach niezależnych operatorów;
- od 1 stycznia 2020 r. oprócz ww. informacji są zobligowane zamieszczać w sprawozdaniach również dane dotyczące banknotów i monet procesowanych w kasach banku, a następnie wprowadzanych do obrotu⁹⁶;
- od 1 stycznia 2022 r. są dodatkowo zobowiązane przekazywać informacje o udziale banknotów procesowanych ręcznie w całkowitej liczbie banknotów przeprocesowanych przez bank w danym kwartale.

⁹⁶Wyjątek stanowią operacje: ewidencji nominalowej banknotów podejrzanych co do autentyczności, wymiany i zamiany, realizowane w placówkach partnerskich; dane o operacjach wykonywanych w placówkach partnerskich banków są przekazywane w ujęciu wartościowym, w odrębnym trybie.

Sprawozdania są przekazywane do NBP co kwartał, drogą elektroniczną, za pośrednictwem portalu internetowego System Informacji Sprawozdawczej (SIS). Pierwsze sprawozdania banki przesłały za III kwartał 2018 r.

NBP wykorzystuje kwartalną sprawozdawczość m.in. do monitorowania tendencji na rynku w zakresie wprowadzania przez banki do obrotu banknotów i monet bez udziału NBP. Interpretacja otrzymywanych danych pozwala m.in. na ocenę skali recyrkulacji znaków pieniężnych, czyli wprowadzania ich ponownie do obrotu przez banki bez udziału NBP. Analizuje się również tendencje w zakresie procesowania banknotów i monet przez uczestników rynku oraz wykorzystania do tego celu wyspecjalizowanych urządzeń.

4.5.2. Dane statystyczne

Analiza danych przekazanych przez banki w 2023 r.⁹⁷ wskazuje na spadek liczby banknotów procesowanych oraz ponownie wprowadzanych do obrotu przez uczestników obrotu gotówkowego.

W 2023 r. banki przeliczyły, przesortowały oraz sprawdziły pod kątem autentyczności 8,4 mld szt. banknotów, tj. o 5,8% mniej niż w 2022 r. W 2023 r. banki procesowały średnio w kwartale 2,1 mld szt. banknotów – dla porównania w 2022 r. było to 2,2 mld szt. (tabela 4.1).

Tabela 4.1. Liczba banknotów procesowanych w 2022 i 2023 r. w ujęciu kwartalnym

Nominał	2022				2023			
	I kw.	II kw.	III kw.	IV kw.	I kw.	II kw.	III kw.	IV kw.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
500 zł	17 850 477	17 609 683	19 099 878	19 376 548	17 511 850	17 108 551	18 506 816	17 109 842
200 zł	360 003 357	414 758 769	446 448 586	456 600 568	421 429 794	451 263 029	476 433 991	458 431 254
100 zł	1 255 811 432	1 337 307 077	1 337 941 371	1 296 069 471	1 159 012 200	1 216 854 875	1 202 331 886	1 162 203 137
50 zł	288 924 475	300 610 956	289 879 190	276 331 619	251 841 193	260 467 308	266 785 687	261 423 067
20 zł	90 221 434	100 380 714	104 414 952	92 891 008	90 348 386	92 265 151	95 456 358	87 335 430
10 zł	110 769 687	114 017 750	111 599 395	109 285 951	103 169 494	108 136 370	105 924 496	102 569 690
Ogółem	2 123 607 862	2 284 684 949	2 309 383 372	2 250 555 165	2 043 312 917	2 146 095 284	2 165 439 234	2 089 072 420
	8 968 231 348				8 443 919 855			

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Równolegle zaobserwowano spadek liczby banknotów ponownie wprowadzanych do obrotu przez banki. W 2023 r. liczba ta wyniosła 6,0 mld szt. i spadła o 7,6% w porównaniu z poprzednim rokiem. Udział banknotów ponownie wprowadzonych do obrotu w liczbie banknotów procesowanych przez banki w 2023 r. wyniósł 70,9% (tabela 4.2). W ujęciu rocznym odnotowano nieznaczny spadek tego udziału, wynoszący około 1,3 pkt proc.

⁹⁷ Bank może w dowolnym momencie skorygować swoje sprawozdanie za wybrany kwartał.

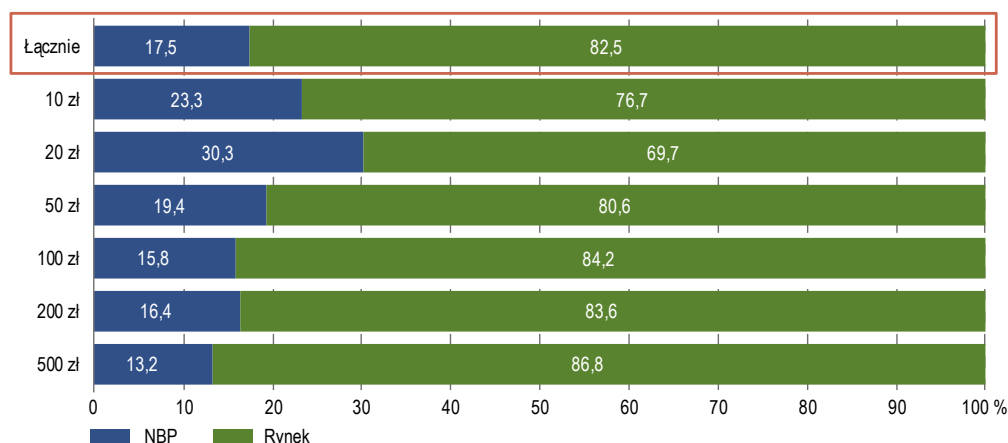
Tabela 4.2. Liczba oraz udział banknotów ponownie wprowadzonych do obrotu w 2022 r. i 2023 r. na podstawie danych kwartalnych

Nominał	2022		2023	
	Liczba banknotów ponownie wprowadzonych do obrotu	Relacja liczby banknotów ponownie wprowadzonych do obrotu do liczby banknotów procesowanych	Liczba banknotów ponownie wprowadzonych do obrotu	Relacja liczby banknotów ponownie wprowadzonych do obrotu do liczby banknotów procesowanych
1	2	3	4	5
500 zł	49 987 151	67,61%	47 658 885	67,85%
200 zł	1 194 423 584	71,19%	1 222 422 743	67,63%
100 zł	3 959 822 432	75,76%	3 572 978 135	75,37%
50 zł	773 271 188	66,91%	700 652 011	67,34%
20 zł	269 994 148	69,60%	243 550 979	66,65%
10 zł	228 032 611	51,16%	197 455 406	47,04%
Ogółem	6 475 531 114	72,21%	5 984 718 159	70,88%

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Spośród wszystkich nominałów banknotów w 2023 r. banknoty o nominale 100 zł stanowiły najwięcej procesowanych oraz ponownie wprowadzonych do obrotu banknotów (odpowiednio: 56,1% oraz 59,7%). Kolejnymi nominałami najczęściej procesowanymi oraz ponownie wprowadzonymi do obrotu były banknoty: 200 zł (odpowiednio 21,4% oraz 20,4%) i 50 zł (odpowiednio 12,3% oraz 11,7%). Wynik analizy wskazuje, że banknoty 100-, 200-złotowe oraz banknoty o nominale 50 zł w znacznej mierze cyrkulują pomiędzy uczestnikami rynku i są wykorzystywane w celach transakcyjnych. Jednocześnie nominały 100 zł, 200 zł oraz 500 zł pełnią funkcję tezauryzacyjną.

Zbiornicze dane wskazują, że procesowanie banknotów dokonywane jest głównie przez sektor komercyjny. W 2023 r. jego udział w procesowaniu banknotów wynosił 82,5% i był zbliżony do udziału w 2022 r., kiedy to wyniósł 83,1%. Wysokość tego udziału zależy od nominału (wykres 4.1).

Wykres 4.1. Procesowanie banknotów w 2023 r. według struktury nominalowej w podziale na NBP i innych uczestników rynku

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Liczba procesowanych monet kształtuje się na stabilnym poziomie. W 2023 r. liczba monet, które banki przeliczyły, przesortowały oraz sprawdziły pod kątem autentyczności kształtowała się na podobnym poziomie jak w 2022 r., tj. blisko 2,6 mld szt. W 2023 r. banki procesowały średnio w kwartale 0,6 mld szt. monet (tabela 4.3).

Tabela 4.3. Liczba monet procesowanych w 2022 i 2023 r. w ujęciu kwartalnym

Nominał	2022				2023			
	I kw.	II kw.	III kw.	IV kw.	I kw.	II kw.	III kw.	IV kw.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
5 zł	54 327 475	59 522 791	63 615 151	66 521 829	61 181 757	65 044 262	61 919 075	60 496 559
2 zł	92 826 088	100 888 322	97 897 035	98 680 617	100 485 443	100 025 178	95 365 015	93 677 063
1 zł	107 618 808	118 356 578	114 757 522	114 987 595	118 089 069	119 403 003	108 155 703	106 410 233
50 gr	53 993 392	58 471 383	56 074 720	56 960 670	60 277 631	62 352 073	60 916 099	56 497 740
20 gr	39 457 848	42 276 107	42 158 645	39 694 326	43 303 686	43 445 126	39 498 224	39 172 981
10 gr	60 163 708	63 348 585	58 330 933	56 569 240	67 795 569	67 026 779	62 895 631	61 194 272
5 gr	41 228 090	44 526 126	42 725 070	48 431 563	53 425 936	51 147 496	41 571 749	38 568 557
2 gr	49 161 005	55 757 292	53 467 618	55 793 653	63 895 575	59 713 095	45 409 491	44 548 746
1 gr	116 617 971	121 020 467	115 207 591	91 401 961	121 346 693	110 598 300	94 169 105	91 946 379
Ogółem	615 394 385	664 167 651	644 234 285	629 041 454	689 801 359	678 755 312	609 900 092	592 512 530
	2 552 837 775				2 570 969 293			

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Natomiast w przypadku monet ponownie wprowadzonych do obrotu można odnotować nieznaczny spadek ich liczby. W 2023 r. wyniosła ona 1,3 mld szt. i była niższa o 8,3% w porównaniu z poprzednim rokiem. Z przekazanych sprawozdań wynika, że na koniec 2023 r. banki ponownie wprowadziły do obrotu 51,7% przeprocesowanych monet, podczas gdy rok wcześniej było to 56,8% (tabela 4.4).

Tabela 4.4. Liczba oraz udział monet ponownie wprowadzonych do obrotu w 2022 r. i 2023 r. na podstawie danych kwartalnych

Nominał	2022		2023	
	Liczba monet ponownie wprowadzonych do obrotu	Relacja liczby monet ponownie wprowadzonych do obrotu do liczby monet procesowanych	Liczba monet ponownie wprowadzonych do obrotu	Relacja liczby monet ponownie wprowadzonych do obrotu do liczby monet procesowanych
1	2	3	4	5
5 zł	134 778 563	55,24%	131 997 743	53,09%
2 zł	214 024 888	54,84%	199 828 013	51,30%
1 zł	267 781 593	58,76%	246 102 933	54,44%
50 gr	129 613 042	57,48%	121 689 655	50,69%
20 gr	91 420 187	55,88%	83 484 672	50,47%
10 gr	146 138 770	61,30%	159 922 504	61,77%
5 gr	105 863 096	59,84%	90 068 682	48,76%
2 gr	106 776 199	49,85%	80 222 611	37,56%
1 gr	254 016 119	57,18%	216 235 770	51,72%
Ogółem	1 450 412 457	56,82%	1 329 552 583	51,71%

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Spośród wszystkich nominałów monet w 2023 r. najczęściej procesowano monet o nominale 1 zł (17,6%, poprzednio – 17,9%) oraz 1 gr (16,3%, poprzednio – 17,4%). W przypadku monet ponownie wprowadzonych do obrotu w 2023 r., analogicznie jak w przypadku monet procesowanych, najczęściej było monet o nominale 1 zł (18,5%, poprzednio – również 18,5%) oraz 1 gr (16,3%, poprzednio – 17,5%).

4.6. Rada do spraw obrotu gotówkowego

Rada do spraw obrotu gotówkowego jest unikatowym na skalę europejską organem opiniodawczo-doradczym przy Zarządzie NBP, funkcjonującym na podstawie Uchwały nr 4/2019 Zarządu Narodowego Banku Polskiego z dnia 21 lutego 2019 r. w sprawie powołania Rady do spraw obrotu gotówkowego oraz określenia trybu jej działania (z późn. zm.)⁹⁸. Została powołana w celu działania na rzecz usprawniania i standaryzacji funkcjonowania rynku obrotu gotówkowego oraz usprawnienia jego efektywności i bezpieczeństwa przez włączenie w te działania innych uczestników rynku obrotu gotówkowego (oprócz banków). Zaktywizowanie podmiotów funkcjonujących na rynku obrotu gotówkowego do współpracy w tym zakresie ma kluczowe znaczenie dla utrzymania bezpieczeństwa obrotu gotówkowego.

W pracach Rady od momentu jej powołania uczestniczą przedstawiciele NBP oraz interesariuszy rynku obrotu gotówkowego, w tym banków, Poczty Polskiej S.A., organizacji zrzeszających sektor bankowy oraz sektor detaliczny, Polskiej Organizacji Firm Obsługi Gotówki i firm CIT.

W związku z opracowywaniem Narodowej Strategii Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego w wyniku nowelizacji Uchwały nr 4/2019 przeprowadzonej w lutym 2021 r. do składu Rady

⁹⁸ Dalej zwana Uchwałą nr 4/2019.

włączono przedstawicieli: Ministerstwa Finansów, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministerstwa Sprawiedliwości, Komendy Głównej Policji, Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego, Krajowego Związku Banków Spółdzielczych, a także reprezentantów rynku operatorów sieci bankomatowych i dodatkowych przedstawicieli NBP.

Warto wskazać, że Rada do spraw obrotu gotówkowego jest jedynym tego typu forum, w którym zasiadają przedstawiciele reprezentujący różne obszary rynku obrotu gotówkowego, w tym instytucje regulujące jego funkcjonowanie oraz sektor komercyjny.

Głównym zadaniem Rady w 2023 r. była analiza wdrażania Narodowej Strategii Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego. Jednocześnie Rada realizowała m.in. działania związane z: analizą obrotu gotówkowego w Polsce oraz analizą uregulowań prawnych w tym zakresie, rekomendowaniem propozycji działań minimalizujących ryzyko systemowe, zwiększających bezpieczeństwo obrotu gotówkowego oraz integrujących funkcjonowanie rynku.

4.6.1. Narodowa Strategia Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego

W 2023 r. kontynuowano wdrażanie Narodowej Strategii Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego, która została opracowana w ramach prac zespołów zadaniowych, powołanych przy Radzie do spraw obrotu gotówkowego w trakcie 2021 r., a następnie zaakceptowana przez Radę na posiedzeniu w dniu 29 października 2021 r. i zarekomendowana Zarządowi NBP, który przyjął Strategię 22 listopada 2021 r. Wdrażanie działań określonych w Narodowej Strategii Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego stało się jednym z priorytetów Narodowego Banku Polskiego na kolejne lata i zostało objęte Planem działalności NBP. Narodowa Strategia Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego koncentruje się na wspieraniu dalszego zrównoważonego rozwoju rynku obrotu gotówkowego przy zachowaniu wysokiego poziomu jego bezpieczeństwa.

Działania o charakterze analitycznym, legislacyjnym, samoregulacyjnym oraz rekomendacyjnym zaplanowane w Narodowej Strategii Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego są realizowane w czterech tematycznych filarach:

- Filar I – dostępność i akceptacja gotówki,
- Filar II – płynne zaopatrywanie w gotówkę,
- Filar III – cyberbezpieczeństwo systemów informatycznych wykorzystywanych w procesach zaopatrywania w gotówkę,
- Filar IV – bezpieczeństwo fizyczne gotówki.

W ramach prowadzonych w 2023 r. prac w Filarze I przygotowano i przeprowadzono wśród akceptantów badanie dotyczące wpływu na przedsiębiorców wprowadzenia obowiązku akceptacji gotówki. Na początku 2023 r. podsumowano wyniki przeprowadzonej w 2022 r. analizy prezentującej ocenę skutków nowelizacji ustawy o usługach płatniczych dla uczestników rynku (która weszła w życie 5 listopada 2021 r.) zobowiązującej akceptantów kart płatniczych (z wyjątkami określonymi w ustawie) do przyjmowania zapłaty w gotówce (patrz podrozdział „4.3. Obowiązek akceptacji płatności gotówkowych”). Natomiast w IV kwartale 2023 r.

pozytywnie zweryfikowano spełnienie przyjętego w Strategii kryterium dostępności gotówki⁹⁹. Wyniki przeprowadzonego badania dostępności gotówki w Polsce w 2023 r. zostały przedstawione w ramce C.

W ramach działań z obszaru legislacyjnego NBP był zaangażowany w prace legislacyjne związane z wydaniem przez Ministra Finansów rozporządzenia określającego sposób realizacji obowiązku przekazywania do NBP w trybie kwartalnym danych statystycznych o bankomatach i wpłatomatach, w tym o liczbie i wartości realizowanych w nich transakcji, wynikającego z ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (Dz.U. 2024 poz. 30). Wydane Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 22 grudnia 2023 r. w sprawie przekazywania informacji Narodowemu Bankowi Polskiemu przez dostawców usług płatniczych i inne podmioty zobowiązane (Dz.U. 2023 r., poz. 2808) zostało ogłoszone 29 grudnia 2023 r.

W ramach zwiększania dostępności gotówki przeanalizowano możliwości zastosowania urządzeń Assisted Self Service (ASS) i rozwiązania MultiCash Branch oraz zwiększenia skali wykorzystania tzw. mobilnych bankomatów w Polsce. W ankiecie przeprowadzonej przez NBP większość uczestników rynku zauważała korzyści związane z zastosowaniem urządzeń ASS, pojawiła się także informacja o podjęciu prac nad projektem usługi uwzględniającej wykorzystanie tych urządzeń. Jednocześnie zgłaszano opinie, że koszty przedsięwzięć opartych na urządzeniach ASS były niewspółmierne wobec uzyskanych korzyści. Z ankiety wynikało, że uczestnicy rynku nie byli zainteresowani utworzeniem MultiCash Branch w Polsce z powodu wysokich kosztów inwestycyjnych i operacyjnych związanych z jego budową. Czynnikiem kosztowy stanowił także istotną barierę dla zwiększenia skali wykorzystania tzw. mobilnych bankomatów – banki i operatorzy bankomatów świadczących tę usługę zwracali uwagę, że koszt utrzymania urządzeń mobilnych był wyższy niż bankomatów w stałej lokalizacji, co powodowało brak rentowności tej usługi w przypadku braku zewnętrznego dofinansowania.

W ramach Filaru I prowadzony jest również ciągły monitoring rynku pod kątem rozwiązań Cash Tech – nowoczesnych rozwiązań i technologii w zakresie dostępności gotówki, zmian regulacyjnych w obszarze świadczenia usług płatniczych na świecie oraz działań informacyjnych prowadzonych w Polsce w zakresie popularyzacji usług wypłaty sklepowej – *cash back*.

Działania ujęte w Filarze II, dotyczące płynnego zaopatrywania rynku w gotówkę, są skoncentrowane na zapewnianiu stałego, niezakłóconego i efektywnego zaopatrywania w gotówkę, a także podnoszenia świadomości społecznej w kwestii roli gotówki i zaufania do niej jako bezpiecznej formy regulowania płatności.

W IV kwartale 2023 r. przeprowadzono wśród uczestników rynku obrotu gotówkowego, współpracujących z NBP w zakresie zaopatrywania w gotówkę, kolejną edycję ankiety w zakresie wypełniania przekazanych pisemnie w 2022 r. zaleceń dotyczących kluczowych aspektów zapewnienia ciągłości działania w sytuacjach nadzwyczajnych, obejmujących m.in. kwestie wznowienia działania systemów IT wykorzystywanych w obsłudze gotówki, zwiększonej absencji personelu, dostępu do innych zasobów gotówki, obsługi w zakresie jej przeliczania, zapewnienia alternatywnego jej transportu, a także komunikacji pomiędzy uczestnikami

⁹⁹Tj. zapewnienie 90% populacji w Polsce dostępu do oddziału banku z obsługą kasową lub bankomatu w odległości nie większej niż 10 km. Uzyskane wyniki z badania w 2023 r. wskazują, że 98,1% populacji w Polsce ma dostęp do oddziału banku z obsługą kasową lub bankomatu w odległości do 10 km, 54,8% – w odległości do 1 km, 30% – w odległości od 1 km do 5 km od miejsca zamieszkania, a mniej niż 2% – w odległości powyżej 10 km od miejsca zamieszkania.

procesu. Porównanie wyników ankiet z edycji 2022 r. i 2023 r. nie wskazuje na istotne zmiany w przedmiotowym zakresie.

W 2023 r. została przeprowadzona kolejna edycja przygotowanego w NBP i zleconego do realizacji badania ankietowego opinii publicznej w zakresie znaków pieniężnych będących w obiegu. Objęło ono m.in. kwestie dostępności i akceptacji gotówki, korzystania z gotówki i jej wypłacania, jakości banknotów i monet oraz ich wizerunków, a także gromadzenia banknotów i monet. Najistotniejsze wyniki badania zostały zaprezentowane w podrozdziale „3.1. Tendencje obserwowane w Polsce”.

Ponadto w 2023 r. prowadzono prace analityczne co do możliwości i zakresu wprowadzania zmian w zaopatrywaniu w walutę polską w systemie depozytowym. W ramach tych prac podjęto konsultacje z przedstawicielami rynku obrotu gotówkowego.

W celu wypracowania rozwiązań w zakresie zwiększenia elastyczności dostosowania urządzeń do obsługi banknotów będących w obrocie przeprowadzono kolejną edycję ankiety wśród banków oraz niezależnych operatorów bankomatów na temat dostosowania urządzeń obsługiwanych przez klienta (wplatomaty, bankomaty i recyklery) do obsługi banknotów będących w obrocie. Zebrane informacje pozwoliły na analizę kierunków dalszych prac do podjęcia w tym obszarze, m.in. w formule legislacyjnej (patrz podrozdział „4.4.4. Przeliczanie, sortowanie znaków pieniężnych”).

W 2023 r. w ramach prac legislacyjnych w NBP zainicjowano dalsze zmiany w zarządzeniu Nr 31/2013 Prezesa NBP w sprawie szczegółowych zasad i trybu wymiany znaków pieniężnych, które wskutek zużycia lub uszkodzenia przestają być prawnym środkiem płatniczym na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej oraz w zarządzeniu Nr 19/2016 Prezesa NBP w sprawie sposobu i trybu przeliczania, sortowania, pakowania i oznaczania opakowań banknotów i monet oraz wykonywania czynności związanych z zaopatrywaniem banków w te znaki. Poza zmianami związanymi z usprawnieniem procesów wymiany zużytych i uszkodzonych znaków pieniężnych, na podstawie zebranych doświadczeń, zaproponowano m.in. dostosowanie bankomatów do obsługi banknotów wszystkich wartości nominalnych znajdujących się w obiegu oraz uszczegółowiono klasyfikację banknotów w urządzeniach o banknoty uszkodzone przez system neutralizacji papierowych wartości pieniężnych.

Ponadto w 2023 r., we współpracy z rynkiem, były prowadzone prace w zakresie projektu stanowiska NBP dotyczącego zachęcenia podmiotów niebankowych do korzystania na zasadzie dobrowolności z przetestowanych urządzeń przeliczających lub sortujących znaki pieniężne oraz przyjmujących i wydających gotówkę, zamieszczonych na liście publikowanej przez NBP. Rada ds. obrotu gotówkowego w listopadzie 2023 r. podjęła uchwałę w tej sprawie¹⁰⁰.

W obszarze podnoszenia świadomości społecznej oraz zaufania do pieniądza gotówkowego, w ramach Filaru II, w 2023 r. kontynuowano szkolenia prowadzone przez pracowników NBP w zakresie rozpoznawania autentyczności znaków pieniężnych.

Realizując cele Filaru III, dotyczącego cyberbezpieczeństwa systemów informatycznych wykorzystywanych w procesach zaopatrywania w gotówkę, jakimi są m.in. zidentyfikowanie tych

¹⁰⁰ W konsekwencji na początku 2024 r. zostało opracowane i podjęte przez Zarząd NBP stanowisko NBP w przedmiotowym zakresie, które następnie zostało opublikowane.

systemów i objęcie ich szczególną ochroną oraz poprawa wymiany informacji pomiędzy uczestnikami rynku obrotu gotówkowego w zakresie cyberbezpieczeństwa, w 2023 r. przekazano uczestnikom rynku propozycję zbioru dobrych praktyk w obszarze bezpieczeństwa teleinformatycznego, a w zakresie podnoszenia kwalifikacji zawodowych pracowników podmiotów zaangażowanych w obrót gotówkowy przeprowadzono szkolenie z obszaru normy ISO/IEC 27001.

W ramach działań w Filarze IV, poświęconym bezpieczeństwu fizycznemu gotówki, kontynuowano prace w zakresie przygotowania dobrych praktyk i procedur związanych z procesem obsługi gotówki na rynku. Po zakończonej w 2022 r. wewnętrznej weryfikacji w NBP zadanie to zostało włączone w zakres prac powołanego w dniu 31 marca 2023 r. Zespołu zadaniowego do spraw transportu i procesowania gotówki na rynku. Prócz ww. dobrych praktyk Zespół, składający się z przedstawicieli głównych podmiotów zaangażowanych w obrót gotówkowy oraz przedstawicieli regulatorów, zajmuje się analizą możliwości i opracowaniem koncepcji rozwiązań w zakresie transportu gotówki, a w szczególności przewożenia gotówki do obiektów bankowych i bankomatów.

Ramka C. Podsumowanie wyników badania dostępności gotówki w 2023 r.

Cykliczne badanie dostępności gotówki jest jednym z działań przewidzianych w Narodowej Strategii Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego (NSBOG), w ramach Filaru I – Dostępność i akceptacja gotówki, (Cel 2 – Określenie kryteriów i monitorowanie dostępności gotówki; Priorytet 4 – Opracowanie kryteriów dostępności gotówki). Badanie ma na celu weryfikację, czy określony w NSBOG warunek: zapewnienie 90% populacji w Polsce dostępu do najbliższego oddziału banku z obsługą kasową lub bankomatu w odległości nie większej niż 10 km został spełniony¹⁰¹.

Celem badania dostępności gotówki prowadzonego w 2023 r. było przede wszystkim określenie odsetka ludności Polski, która w 2023 r. miała dostęp do najbliższego bankomatu lub placówki banku z obsługą kasową w odległości nie większej niż 10 km. Ze względu na specyfikę oferowanych usług, analiza objęła również placówki Poczty Polskiej S.A. oferujące usługę wypłaty gotówki, ale nie objęła punktów *cash back*.

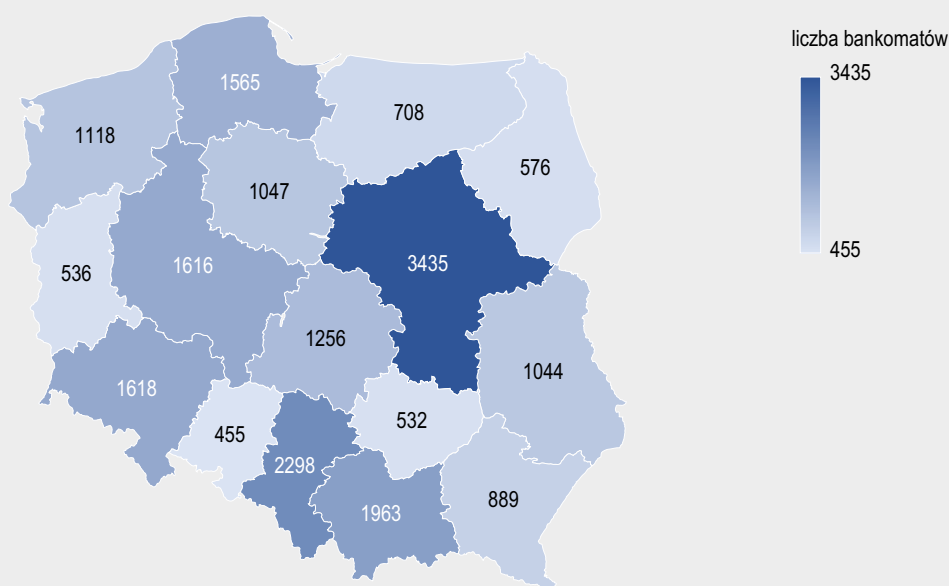
Do przeprowadzenia analiz dostępności gotówki wykorzystano dane dotyczące lokalizacji bankomatów w Polsce na dzień 15 grudnia 2023 r., a także dane dotyczące placówek Poczty Polskiej S.A. oferujących usługę wypłaty gotówki i dane o placówkach bankowych z obsługą kasową. Wykorzystane dane pozyskano bezpośrednio od 16 banków, 2 niebankowych operatorów bankomatów oraz przedsiębiorstwa Poczta Polska S.A. W analizach wykorzystano również dane GUS pochodzące z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021, w szczególności przestrzenne rozmieszczenie rezydentów, zaprezentowane na siatce kilometrowej¹⁰².

¹⁰¹ Narodowa Strategia Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego, Narodowy Bank Polski, 2021.

¹⁰² Dane o rezydentach w siatce kilometrowej 2021, Portal Geostatystyczny GUS, <https://geo.stat.gov.pl/app/cat/org/gus/mapa/3ed98504-d55b-4fab-1ca5-b22358e66966?lang=PL> [dostęp: 28.02.2024].

Podstawowym kanałem dostępu do gotówki w Polsce pozostają bankomaty, a ich liczba – wbrew europejskim trendom – po notowanym systematycznie od II kwartału 2017 r. do III kwartału 2022 r. spadku, od IV kwartału 2022 r. rośnie. Według danych NBP na koniec IV kwartału 2023 r. w Polsce funkcjonowało 22 085 urządzeń umożliwiających wypłatę gotówki (bankomatów i recyklerów). W IV kwartale 2023 r. w bankomatach i recyklerach przeprowadzono 122,3 mln transakcji wypłaty gotówki o łącznej wartości 101,5 mld zł. Wartość łączna transakcji wypłaty gotówki w bankomatach w IV kwartale 2023 r. była o 7,3 mld zł (tj. 7,8%) wyższa, niż w analogicznym kwartale 2022 r.¹⁰³.

Rysunek C1. Liczba bankomatów w podziale na województwa na dzień 15 grudnia 2023 r.

Źródło: opracowanie NBP na podstawie danych zgromadzonych do badania dostępności gotówki w 2023 r.

Ostatecznie w badaniu dostępności gotówki w 2023 r. uwzględniono 20 657 bankomatów na terenie całego kraju – co stanowiło 93,5% wszystkich bankomatów.

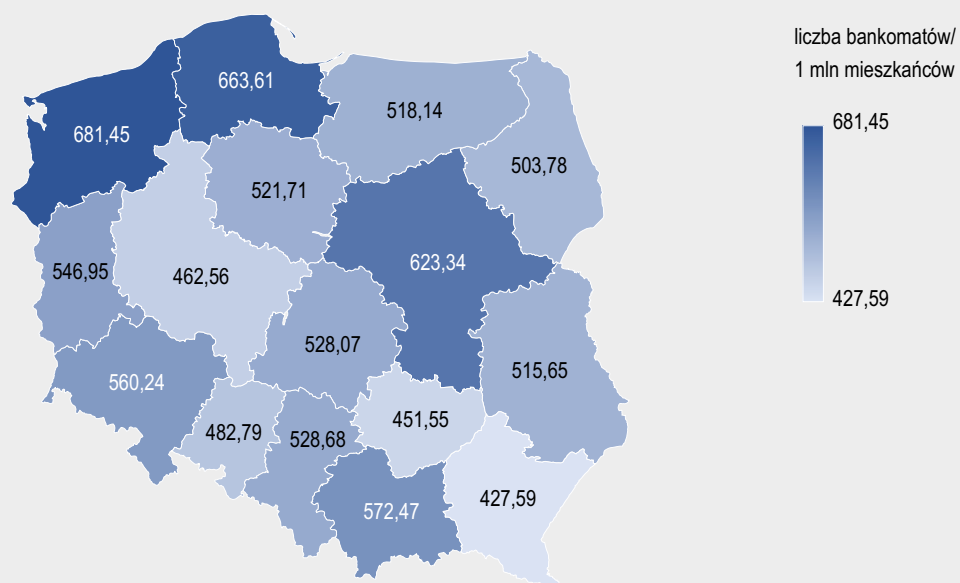
Uzyskane w 2023 r. w badaniu edycji 2023 wyniki wskazują, że w skali całego kraju na 1 mln mieszkańców przypadało 557,98 bankomatów. Oznacza to niewielki wzrost liczby bankomatów na 1 mieszkańca w porównaniu z badaniem dostępności gotówki edycji 2022, kiedy to wskaźnik liczby bankomatów w przeliczeniu na 1 mln mieszkańców wyniósł 550,5¹⁰⁴.

¹⁰³ Obliczenia własne Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP na podstawie danych przekazanych do NBP i opublikowanych: <https://nbp.pl/system-platniczy/dane-i-analazy/karty-platnicze/> [dostęp: 21.05.2024].

¹⁰⁴ Zarówno w 2022 r., jak i w 2023 r., do obliczenia wskaźnika uwzględniono wyłącznie bankomaty, o których uzyskano informacje od banków i operatorów używających danych do przeprowadzenia badania dostępności gotówki.

W ujęciu regionalnym najwięcej bankomatów na 1 mln mieszkańców na dzień 15 grudnia 2023 r. przypadło w województwach zachodniopomorskim (681,45) i pomorskim (663,61), co może mieć związek z handlem przygranicznym, popularnością tych województw wśród turystów z zagranicy. Najmniej bankomatów na 1 mln mieszkańców przypadało w województwach podkarpackim (427,59) i świętokrzyskim (451,55).

Rysunek C2. Liczba bankomatów w przeliczeniu na 1 mln mieszkańców wg województwa

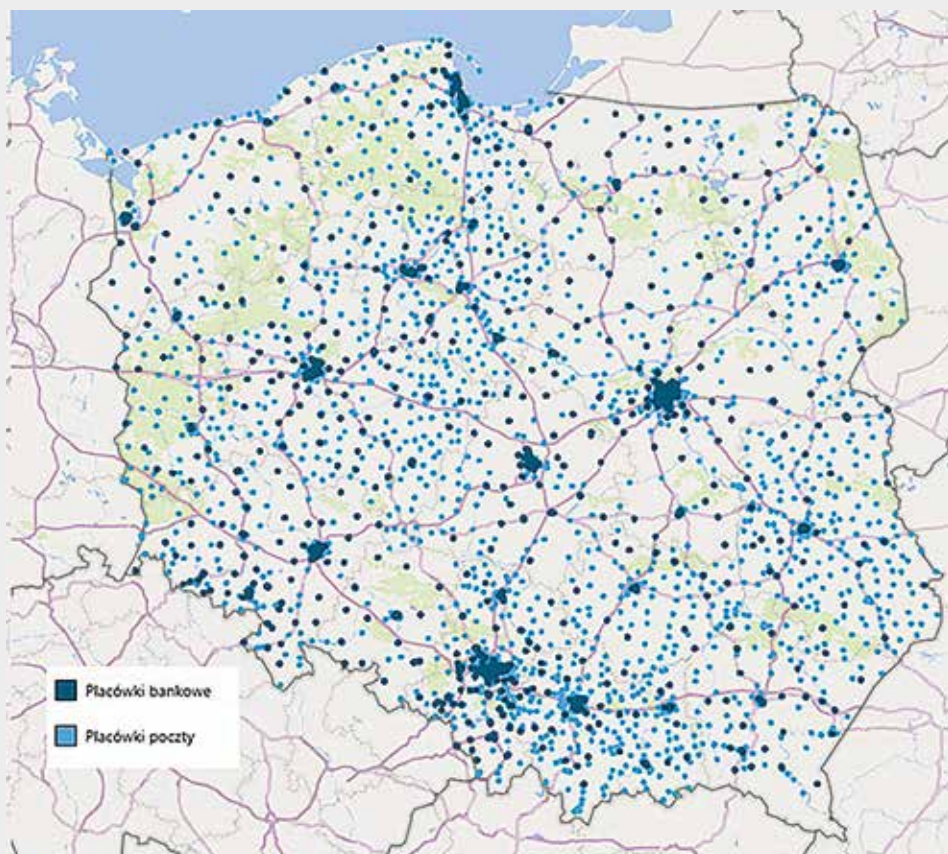

Źródło: opracowanie NBP na podstawie danych zgromadzonych do badania dostępności gotówki w 2023 r.

Przeprowadzone analizy wskazują, że ponad połowa rezydentów Polski miała bankomat zlokalizowany w odległości mniejszej niż 1 km od miejsca zamieszkania. Udział rezydentów, którzy mieli do pokonania do najbliższego bankomatu mniej niż 5 km wyniósł 83,96%. Analiza dostępności gotówki pokazuje, że zaledwie 2,35% rezydentów Polski, chcąc dostać się do bankomatu, musiało pokonać odległość powyżej 10 km.

Bankomaty – choć są najbardziej popularnymi wśród użytkowników miejscami pozyskiwania gotówki – nie są jedynymi jej źródłami. Sieć punktów dostępu do gotówki, tworzoną przez bankomaty, uzupełniają bowiem placówki Poczty Polskiej S.A. oraz banków komercyjnych (placówki z obsługą kasową).

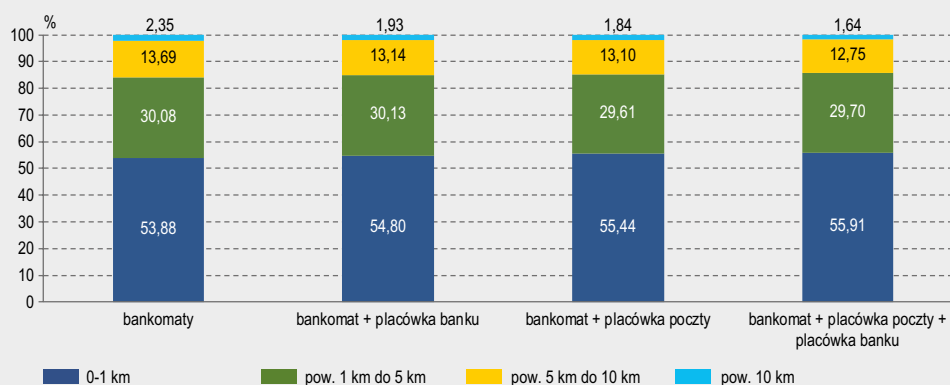
Rysunek C3. Rozmieszczenie placówek bankowych oraz placówek Poczty Polskiej S.A. z obsługą kasową w kraju

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP na podstawie danych zgromadzonych do badania dostępności gotówki w 2023 r.

Wyniki analizy dostępności gotówki wskazują, że choć placówki Poczty Polskiej S.A. i placówki banków z obsługą kasową nie są tak liczne jak bankomaty, to stanowią ważne uzupełnienie siatki punktów dostępu do gotówki, szczególnie w mniejszych miejscowościach i na obszarach wiejskich (patrz rysunek C3). Jeśli więc analizując dostęp do gotówki uwzględnimy sieć placówek bankowych i placówek pocztowych z obsługą kasową, uzyskane wyniki wskazują, że 56% rezydentów ma w odległości 1 km od miejsca zamieszkania dowolny punkt dostępu do gotówki (bankomat, oddział banku, placówkę pocztową z obsługą kasową). Analizując liczebność grupy rezydentów, którzy mają dostęp do punktu dostępu do gotówki nie dalej niż 5 km od miejsca zamieszkania – grupa ta po uwzględnieniu trzech rodzajów punktów stanowi 86% rezydentów. Z kolei dostęp do gotówki w odległości do 10 km od miejsca zamieszkania ma 98,4% rezydentów (patrz rysunek C4).

Rysunek C4. Udział rezydentów w zależności od odległości do punktu dostępu do gotówki oraz zakresu analiz

Źródło: opracowanie NBP na podstawie danych zgromadzonych do badania dostępności gotówki w 2023 r.

Uzyskane wyniki badania dostępności gotówki potwierdzają, że kryterium dostępności gotówki określone w NSBOG jest spełnione. Dostępność gotówki w Polsce wysoko oceniają również jej użytkownicy. Zdaniem 90,9% respondentów badania opinii publicznej na zlecenie NBP w 2023 r.¹⁰⁵ dostęp do gotówki za pośrednictwem bankomatu jest zadowolający lub raczej zadowolający. W grupie 10 respondentów przeciętnie 8 z nich jest zdania, że dostęp do gotówki za pośrednictwem placówki bankowej jest zadowolający lub raczej zadowolający. Mając na względzie rolę gotówki w gospodarce, jej dostępność będzie analizowana i monitorowana również w kolejnych latach.

¹⁰⁵ Raport z „Badanie opinii publicznej dotyczącego znaków pieniężnych będących w obiegu”, Grupa BST sp. z o.o. – Instytut Badawczy IPC sp. z o.o. – Polska Agencja Ewaluacji Sektora Publicznego S.A., 2023.

Rozdział 5

Współpraca z bankami w zakresie zaopatrywania w walutę polską

Współpraca z bankami w zakresie zaopatrywania w walutę polską

5.1. Zaopatrywanie w walutę polską w 2023 r.

Zaopatrywanie banków w walutę polską przez NBP wynika z art. 68 pkt 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe i jest realizacją art. 37 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim. Zgodnie z art. 37 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim NBP organizuje gospodarkę znakami pieniężnymi Rzeczypospolitej Polskiej.

Organizując gospodarkę walutą polską, NBP, na podstawie § 4 zarządzenia nr 19/2016 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 17 sierpnia 2016 r. w sprawie sposobu i trybu przeliczania, sortowania, pakowania i oznaczania opakowań banknotów i monet oraz wykonywania czynności związanych z zaopatrywaniem banków w te znaki (Dz.Urz. NBP z 2020 r. poz. 28 z późn. zm.), zawiera z bankami umowy określające warunki pobierania i odprowadzania waluty polskiej (umowy zaopatrywania). Banki zaopatrują się w walutę polską w NBP w ramach systemu podstawowego i depozytowego¹⁰⁶.

W strukturze organizacyjnej NBP funkcjonuje 16 oddziałów okręgowych, które na podstawie ww. umów zaopatrują banki w walutę polską. Cztery z nich pełnią funkcję centrów zaopatrywania dla pozostałych oddziałów okręgowych banku centralnego.

Według stanu na 31 grudnia 2023 r. zawartych było 18 umów zaopatrywania regulujących współpracę oddziałów okręgowych NBP z 265 jednostkami organizacyjnymi banków funkcjonujących w ramach systemu podstawowego oraz z 42 jednostkami organizacyjnymi działającymi w ramach systemu depozytowego.

W obszarze zaopatrywania w banknoty i monety waluty polskiej rok 2023 charakteryzował się:

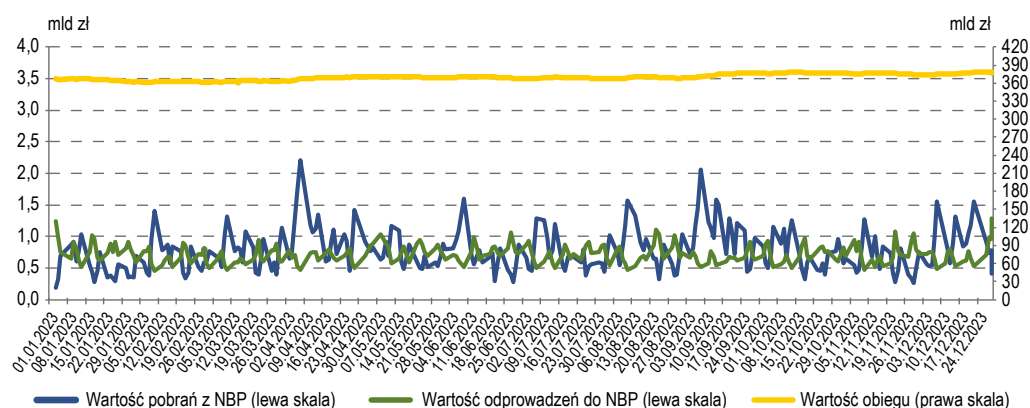
- stabilnym poziomem wartości pobrań z NBP – banki średnio dziennie pobierały 760 mln zł; nie wystąpiło zjawisko gwałtownego zapotrzebowania na gotówkę; najwyższa dzienna wartość pobrań wyniosła 2,2 mld zł i jej wysokość była spowodowana kumulacją wypłaty świadczeń (wykres 5.1);
- stabilnym poziomem wartości odprowadzeń do NBP – banki średnio dziennie odprowadzały 724 mln zł (wykres 5.1);
- zbliżonym poziomem wartości pobrań i odprowadzeń – średnia dzienna wartość pobrań była wyższa o 4,9% od analogicznej średniej dla odprowadzeń (wykres 5.1);

¹⁰⁶ Waluta polska złożona jako depozyt NBP stanowi własność NBP i jest przechowywana w pomieszczeniach skarbcowych jednostki organizacyjnej banku, przy spełnieniu warunku, że depozyt NBP jest odpowiednio zabezpieczony oraz oddzielony od banknotów i monet będących własnością tego banku. Z systemu depozytowego korzysta część banków. Limity kwotowe dotyczące przechowywania depozytów NBP są ustalane z bankami indywidualnie w umowach zaopatrywania.

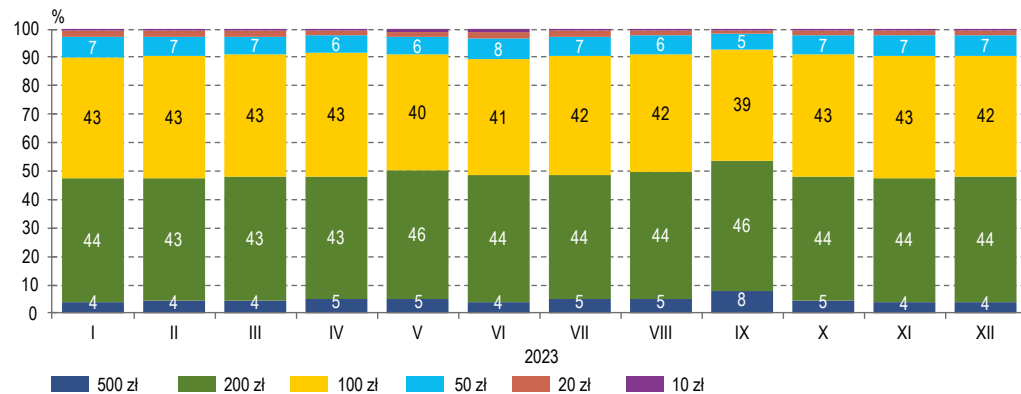
- uzyskaniem przez nominał 200 zł dominującej roli w wartości pobieranych banknotów – jego udział, w zależności od miesiąca, kształtował się na poziomie 43–44% (wykres 5.2);
- zmniejszeniem udziału w wartości pobrań banknotów o nominale 100 zł – ich udział, w zależności od miesiąca, kształtował się na poziomie 39–43%, podczas gdy jeszcze w 2022 r. banknoty o nominale 100 zł dominowały w wartości pobrań (wykres 5.2);
- utrzymaniem się zapotrzebowania na najwyższy nominał, tj. 500 zł – udział tego banknotu w ww. strukturze pobrań z NBP w zależności od miesiąca kształtował się na poziomie 4–5%, przy czym we wrześniu 2023 r., w związku z sezonowym wzrostem zapotrzebowania na gotówkę (np. początek roku szkolnego, wypłata świadczeń emerytalnych), udział tego nominału wzrósł okresowo do 8% (wykres 5.2);
- wzrostem znaczenia udziału nominału 200 zł w wartości odprowadzanych banknotów – choć banknoty o nominale 100 zł nadal posiadały dominujący udział, kształtujący się w okresie od stycznia do grudnia 2023 r. na poziomie 48–50%, to nominał 200 zł utrzymywał się na wyższym poziomie (38–40%) niż w poprzednim roku (wykres 5.3);
- utrzymaniem się dysproporcji pomiędzy liczbą pobranych a odprowadzonych monet – w zależności od miesiąca, liczba monet pobranych z NBP stanowiła nawet 6-krotność liczby monet odprowadzonych do NBP (wykres 5.4).

W 2023 r. w wyniku współpracy NBP z bankami, firmami CIT oraz innymi uczestnikami rynku zaopatrywanie w walutę polską rynku obrotu gotówkowego przebiegało sprawnie i bez zakłóceń.

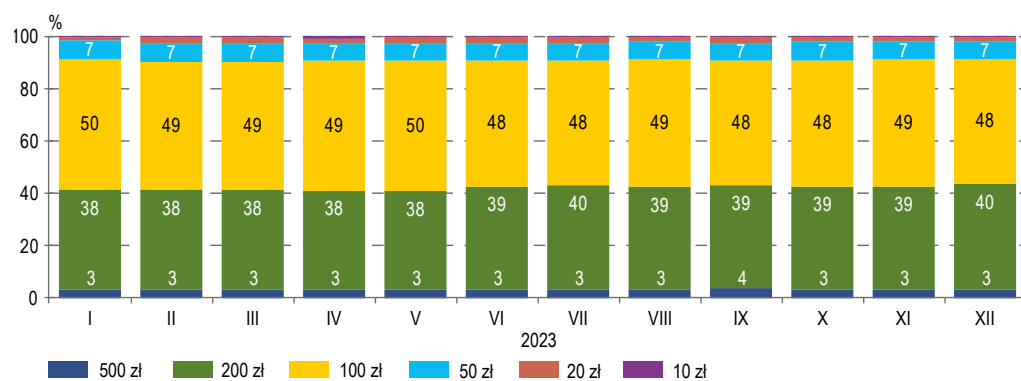
Wykres 5.1. Wartość banknotów i monet pobranych i odprowadzonych z/do NBP oraz wartość obiegu w 2023 r.

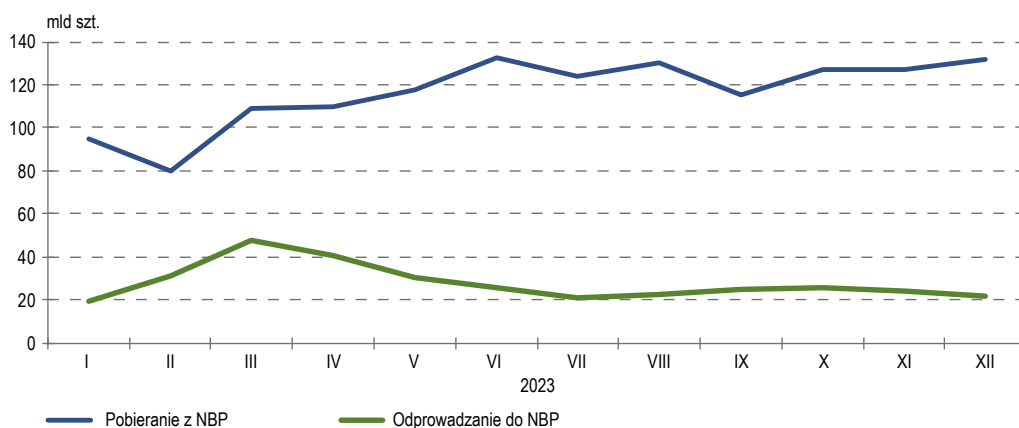
Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Wykres 5.2. Struktura nominalowa wartości banknotów pobranych z NBP w 2023 r.

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Wykres 5.3. Struktura nominalowa wartości banknotów odprowadzonych do NBP w 2023 r.

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

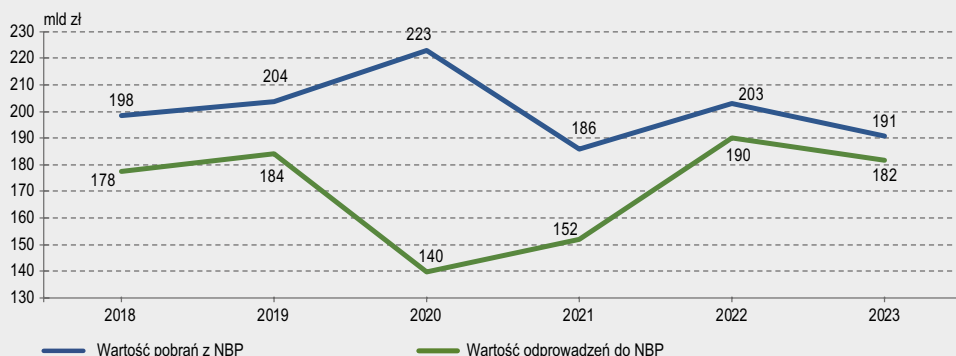
Wykres 5.4. Liczba monet pobranych i odprowadzonych z/do NBP w 2023 r.

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Ramka D. Tendencje w zaopatrywaniu banków w walutę polską w latach 2018–2023

Analizując poziomy wartości pobranych i odprowadzonych do NBP banknotów i monet na przestrzeni kilku lat (wykres D1), można stwierdzić, że:

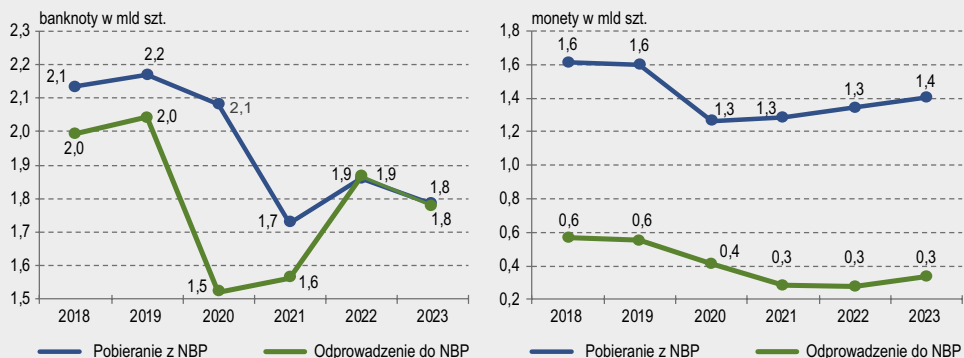
- na poziomy ten szczególnie wpływ wywarł wzrost zapotrzebowania na gotówkę, jaki wystąpił w latach 2020–2021 r. w związku z pandemią COVID-19; w ujęciu rocznym szczególnie widoczne były nie tylko wzrost pobrań z NBP w 2020 r., lecz także występująca nadwyżka pobrań nad odprowadzeniami, która wyniosła 59% w 2020 r. oraz 22% w 2021 r.;
- nadwyżka ta uległa zmniejszeniu z 7% w 2022 r. do 5% w 2023 r.; zjawisko to wpisuje się w trend, jaki występował w latach przed pandemią COVID-19 – nadwyżka pobrań nad odprowadzeniami wyniosła 12% w 2018 r. i 10% w 2019 r.;
- kilkudniowy, gwałtowny dzienny wzrost pobrań z NBP, jaki miał miejsce w lutym 2022 r. w związku z początkiem pełnoskalowej agresji militarnej Federacji Rosyjskiej na Ukrainę, nie wpłynął na łączny poziom wartości pobrań i odprowadzeń w całym 2022 r., gdyż poziom ten był zbliżony do wartości odnotowywanych w stabilnym okresie lat 2018–2019;
- w 2023 r. wartość pobrań była niższa niż w każdym ze stabilnych lat 2018 i 2019, zaś wartość odprowadzeń była zbliżona do poziomu występującego w ww. okresie.

Wykres D1. Wartość banknotów i monet pobranych i odprowadzonych z/do NBP

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Analizując poziomy pobrań z NBP i odprowadzeń do NBP pod kątem liczby znaków pieniężnych (wykres D2), można stwierdzić, że:

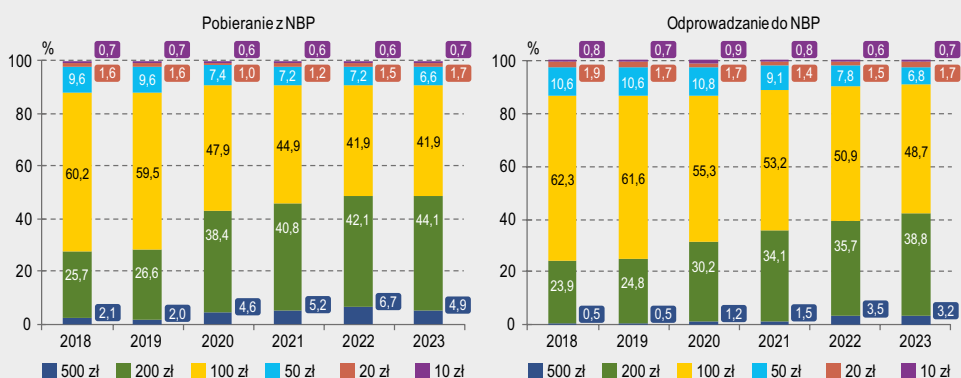
- w przypadku banknotów:
 - w 2023 r., podobnie jak w poprzednim roku, liczba banknotów pobranych z NBP kształtowała się na tym samym poziomie co liczba banknotów odprowadzonych do NBP;
 - zarówno liczbę pobieranych z NBP, jak i odprowadzanych do NBP banknotów charakteryzuje trend spadkowy;
 - wzrost zapotrzebowania na gotówkę w 2020 r. w ujęciu wartościowym nie przełożył się na wzrost liczby pobieranych z NBP banknotów;
- w przypadku monet w 2023 r., podobnie jak w poprzednim roku, nadal istniała znaczna dysproporcja pomiędzy liczbą monet pobranych z NBP a odprowadzonych do NBP; w 2023 r., podobnie jak w latach 2021–2022, około czterokrotnie więcej monet pobierano niż odprowadzano, podczas gdy w latach 2018–2020 – było to około trzykrotnie więcej.

Wykres D2. Liczba banknotów i monet pobranych i odprowadzonych z/do NBP

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Główny udział w strukturze wartości pobrań i odprowadzeń banknotów stanowią nominały 100 zł i 200 zł. Łącznie udziały te wyniosły w 2023 r.: w przypadku pobrań 86%, zaś w przypadku odprowadzeń 88%. W poprzednich latach łączny udział tych nominałów kształtował się na zbliżonym poziomie. Zasadnicze zmiany zachodziły w obrębie tych dwóch nominałów. W 2022 r. banknot 100 zł stracił dominującą rolę w pobraniach z NBP na rzecz banknotu 200 zł, a następnie w 2023 r. banknot 200 zł umocnił swoją dominującą rolę w pobraniach z NBP. W przypadku odprowadzeń do NBP obserwowany był sukcesywny wzrost udziału banknotu 200 zł, ale banknot 100 zł w 2023 r. nadal odgrywał dominującą rolę w tym zakresie.

Wykres D3. Struktura nominalowa wartości banknotów pobranych i odprowadzonych z/ do NBP

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

5.2. Pobieranie waluty polskiej z NBP przez banki

Wartość banknotów i monet pobranych przez banki z NBP w 2023 r. była niższa o 6,1% w porównaniu z 2022 r. (tabela 5.1).

Tabela 5.1. Wartość pobranych z NBP banknotów i monet w mln zł

Wartość	2022	2023	Zmiana (kol. 3 – kol. 2)	Zmiana w % (kol. 3 / kol. 2 – 100%)
1	2	3	4	5
Wartość	203 115,5	190 642,7	-12 472,8	-6,1

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Wśród wszystkich banków zaopatrujących się w gotówkę w NBP można wyróżnić grupę tzw. banków kluczowych, złożoną z 5–6 banków (spośród 18), które generują ponad 80% wartości pobrań banknotów i monet (tabela 5.2)

Tabela 5.2. Liczba banków, których łączny udział w wartości pobranych z NBP banknotów i monet osiągnął co najmniej 80%

Liczba	2022		2023	
	Łącznie udział	Liczba banków	Łącznie udział	Liczba banków
1	2	3	4	5
Liczba	87,8%	6	83,4%	5

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

5.2.1. Banknoty

Wartość banknotów pobranych przez banki w 2023 r. w porównaniu z 2022 r. była niższa o 6,2%, a ich liczba była mniejsza o 4,1% niż w 2022 r. (tabela 5.3).

Tabela 5.3. Wartość (mln zł) i liczba (mln szt.) monet pobranych z NBP

Wartość lub liczba	2022	2023	Zmiana (kol. 3 – kol. 2)	Zmiana w % (kol. 3 / kol. 2 – 100 %)
1	2	3	4	5
Wartość	202 320,4	189 782,4	-12 538,1	-6,2%
Liczba	1 858,6	1 782,1	-76,5	-4,1%

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Największy udział w pobraniach banknotów pod względem liczby w 2023 r. odnotowano w przypadku nominału 100 zł. W 2022 r. był to również banknot najczęściej pobierany z NBP. W ujęciu liczbowym najrzadziej w 2023 r. pobierano banknoty o nominale 500 zł (1,0%). Niemniej jednak, ze względu na wysoką wartość nominalną, banknot ten posiadał udział wynoszący 4,9% w wartości pobrań banknotów (tabela 5.4).

W 2023 r., w porównaniu z 2022 r., zmniejszyła się zarówno wartość, jak i liczba pobrań dla nominalów banknotów: 500 zł, 200 zł, 100 zł oraz 50 zł (w przypadku wartości pobrań odpowiednio o: 4 322,0 mln zł, 1 362,0 mln zł, 5 243,5 mln zł, 2 045,0 mln zł, a w przypadku liczby pobrań odpowiednio o: 8,6 mln szt., 6,8 mln szt., 52,4 mln szt., 40,9 mln szt.). Z kolei wzrosły wartość i liczba pobranych banknotów o nominale 20 zł oraz 10 zł (w przypadku wartości pobrań odpowiednio o: 223,9 mln zł oraz 210,6 mln zł, a w przypadku liczby pobrań – odpowiednio o: 11,2 mln szt. oraz 21,1 mln szt.).

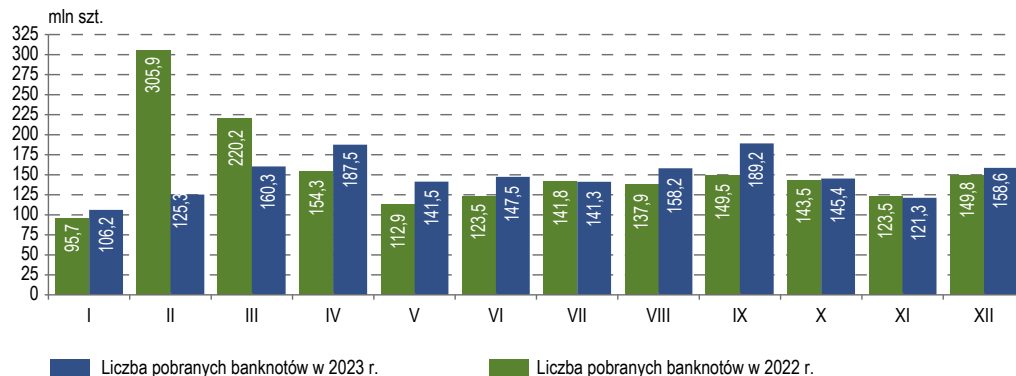
Tabela 5.4. Wartość (mln zł), liczba (mln szt.) i struktura banknotów pobranych przez banki z NBP

Nominał	Wartość		Liczba		Struktura wg wartości		Struktura wg liczby	
	2022	2023	2022	2023	2022	2023	2022	2023
1	2	3	4	5	6	7	8	9
500 zł	13 604,5	9 282,5	27,2	18,6	6,7%	4,9%	1,0%	1,0%
200 zł	85 082,0	83 720,0	425,4	418,6	42,1%	44,1%	22,9%	23,5%
100 zł	84 853,0	79 609,5	848,5	796,1	41,9%	41,9%	45,7%	44,7%
50 zł	14 611,3	12 566,3	292,2	251,3	7,2%	6,6%	15,7%	14,1%
20 zł	3 034,4	3 258,3	151,7	162,9	1,5%	1,7%	8,2%	9,1%
10 zł	1 135,3	1 345,8	113,5	134,6	0,6%	0,7%	6,1%	7,6%
Łącznie	202 320,4	189 782,4	1 858,6	1 782,1	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

W 2023 r. najmniej banknotów banki pobrały w styczniu (106,2 mln szt.), a najwięcej we wrześniu: 189,2 mln szt. oraz w kwietniu: 187,5 mln szt. (wykres 5.5). Czynnikiem wpływającym na zjawisko zwiększenia pobrań banknotów w tych dwóch okresach były głównie wypłaty świadczeń emerytalnych (tzw. 13. i 14. emerytury).

Wykres 5.5. Liczba banknotów pobranych z NBP przez banki w 2023 r. w porównaniu z liczbą banknotów pobranych z NBP w 2022 r. (w mln szt.)

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

5.2.2. Monety

Wartość monet pobranych przez banki w 2023 r. była wyższa o 8,2% od wartości pobrań w 2022 r. i wyniosła 860,3 mln zł, a liczba pobranych monet była wyższa o 4,0% i wyniosła 1,4 mld szt. (tabela 5.5.).

Tabela 5.5. Wartość (mln zł) i liczba (mln szt.) monet pobranych z NBP

Wartość lub liczba	2022	2023	Zmiana (kol. 3 – kol. 2)	Zmiana w % (kol. 3 / kol. 2 – 100 %)
1	2	3	4	5
Wartość	795,1	860,3	65,2	8,2%
Liczba	1 346,7	1 400,4	53,7	4,0%

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Analizując strukturę nominalową pobrań monet w 2023 r., należy wskazać, że największy udział pod względem liczby odnotowano, podobnie jak 2022 r. i w poprzednich latach, w przypadku nominału 1 gr. W ujęciu liczbowym zarówno w 2023 r., jak i w 2022 r., najrzadziej pobierano monety o nominale 5 zł (tabela 5.6).

W 2023 r. w porównaniu z 2022 r. zarówno wartość, jak i liczba pobrań wszystkich monet wzrosła odpowiednio o: 65,2 mln zł w przypadku wartości pobrań i o 53,7 mln szt. w przypadku liczby pobranych monet. Jest to spowodowane m.in. tym, że w 2023 r. banki pobrały więcej niż w 2022 r. monet o nominałach: 5 zł, 2 zł, 1 zł, 50 gr, 5 gr i 1 gr (odpowiednio o: 7,1 mln szt., 5,1 mln szt., 17,1 mln szt., 8,1 mln szt., 25,2 mln szt., 16,5 mln szt.).

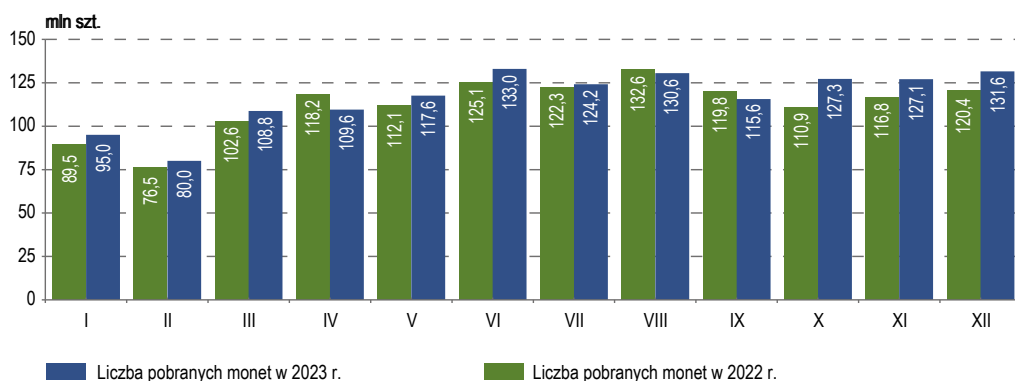
Tabela 5.6. Wartość (mln zł), liczba (mln szt.) i struktura monet pobranych z NBP

Nominał	Wartość		Liczba		Struktura wg wartości		Struktura wg liczby	
	2022	2023	2022	2023	2022	2023	2022	2023
1	2	3	4	5	6	7	8	9
5 zł	338,3	373,6	67,7	74,7	42,5%	43,4%	5,0%	5,3%
2 zł	238,9	249,2	119,4	124,6	30,0%	29,0%	8,9%	8,9%
1 zł	117,0	134,1	117,0	134,1	14,7%	15,6%	8,7%	9,6%
50 gr	45,7	49,7	91,3	99,5	5,7%	5,8%	6,8%	7,1%
20 gr	23,6	21,9	117,8	109,6	3,0%	2,5%	8,7%	7,8%
10 gr	19,1	17,9	191,5	179,2	2,4%	2,1%	14,2%	12,8%
5 gr	6,1	7,3	121,5	146,7	0,8%	0,9%	9,0%	10,5%
2 gr	2,6	2,5	128,9	124,0	0,3%	0,3%	9,6%	8,9%
1 gr	3,9	4,1	391,6	408,0	0,5%	0,5%	29,1%	29,1%
Łącznie	795,1	860,3	1 346,7	1 400,4	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Liczba monet pobranych z NBP przez banki wykazywała w kolejnych miesiącach 2023 r. tendencję wzrostową. Najmniej monet banki pobrały w lutym – 80,0 mln szt., a najwięcej w czerwcu – 133,0 mln szt. (wykres 5.6). Podobna tendencja oraz zbliżony rozkład miesięczny pobrań monet były obserwowane w 2022 r.

Wykres 5.6. Liczba monet pobranych z NBP przez banki w 2023 r. w porównaniu z liczbą monet pobranych z NBP w 2022 r. (w mln szt.)

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

5.3. Odprowadzanie waluty polskiej do NBP przez banki

W 2023 r., w relacji do poprzedniego roku, wartość odprowadzonych do NBP przez banki banknotów i monet zmniejszyła się o 8 328,4 mln zł, tj. o 4,4% (tabela 5.7).

Tabela 5.7. Wartość banknotów i monet odprowadzonych do NBP (w mln zł)

Wartość	2022	2023	Zmiana (kol. 3 – kol. 2)	Zmiana w % (kol. 3 / kol. 2 – 100 %)
1	2	3	4	5
Wartość	190 035,8	181 707,4	-8 328,4	-4,4%

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

W 2023 r. grupa 5 banków odprowadzała do NBP ponad 80% wartości banknotów i monet. Skład tej grupy nie zmieniał się w ciągu roku (tabela 5.8).

Tabela 5.8. Liczba banków, których łączny udział w wartości banknotów i monet odprowadzonych do NBP osiągnął co najmniej 80%

Liczba	2022		2023	
	Łącznie udział	Liczba banków	Łącznie udział	Liczba banków
1	2	3	4	5
Liczba	81,7%	5	84,0%	5

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

5.3.1. Banknoty

W 2023 r. banki odprowadziły do NBP banknoty o łącznej wartości 181 269,6 mln zł. W ujęciu wartościowym i liczbowym w 2023 r. banki odprowadziły mniej banknotów niż w poprzednim roku, odpowiednio o 8 367,9 mln zł, tj. 4,4%, oraz o 87,2 mln szt., czyli 4,7% (tabela 5.9).

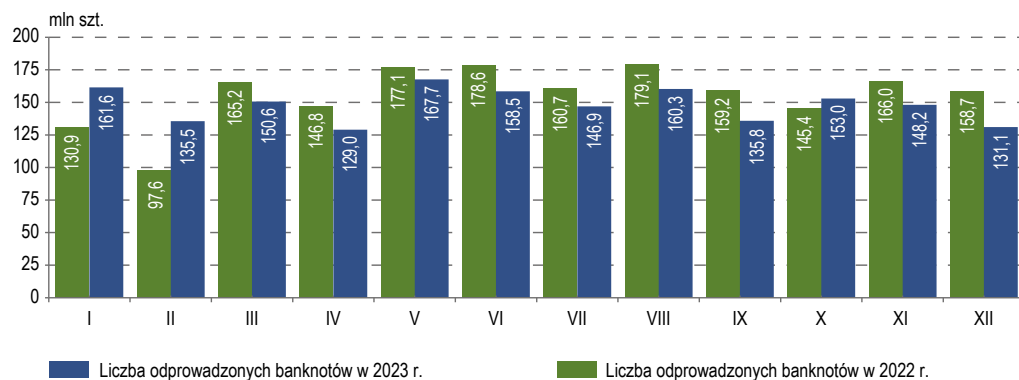
Tabela 5.9. Wartość (mln zł) oraz liczba (mln szt.) banknotów odprowadzonych do NBP

Wartość lub liczba	2022	2023	Zmiana (kol. 4 – kol. 3)	Zmiana w % (kol. 4 / kol. 3 – 100 %)
1	2	3	4	5
Wartość	189 637,5	181 269,6	-8 367,9	-4,4%
Liczba	1 865,4	1 778,2	-87,2	-4,7%

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Analizując liczbę banknotów odprowadzonych przez banki do NBP w kolejnych miesiącach 2023 r., zaobserwowano tendencję malejącą. Najmniej banknotów banki odprowadziły: w kwietniu – 129,0 mln szt., w grudniu – 131,1 mln szt., w lutym – 135,5 mln szt., we wrześniu – 135,8 mln szt., a najwięcej: w maju – 167,7 mln szt., w styczniu – 161,6 mln szt. oraz w sierpniu – 160,3 mln szt. (wykres 5.7).

Wykres 5.7. Liczba banknotów pobranych z NBP przez banki w 2023 r. w porównaniu z liczbą banknotów pobranych z NBP w 2022 r. (w mln szt.)

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Największy udział w odprowadzeniach banknotów w 2023 r., zarówno pod względem wartości, jak i liczby, odnotowano w przypadku nominału 100 zł (w 2022 r. również był to banknot najczęściej odprowadzany do NBP). W ujęciu liczbowym do najczęściej odprowadzanych banknotów w 2023 r. należały również banknoty o nominałach 200 zł i 50 zł, natomiast najrzadziej odprowadzano banknoty o nominałach 500 zł, 20 zł i 10 zł (tabela 5.10).

Tabela 5.10. Wartość (mln zł) i liczba (mln szt.) oraz struktura banknotów odprowadzonych do NBP w 2022 r. i 2023 r. wg nominalów

Nominał	Wartość		Liczba		Struktura wg wartości		Struktura wg liczby	
	2022	2023	2022	2023	2022	2023	2022	2023
1	2	3	4	5	6	7	8	9
500 zł	6 560,0	5 836,5	13,10	11,7	3,5%	3,2%	0,7%	0,7%
200 zł	67 785,5	70 322,0	338,90	351,6	35,7%	38,8%	18,2%	19,8%
100 zł	96 523,4	88 325,5	965,20	883,3	50,9%	48,7%	51,7%	49,7%
50 zł	14 831,3	12 370,0	296,60	247,4	7,8%	6,8%	15,9%	13,9%
20 zł	2 845,4	3 146,5	142,30	157,3	1,5%	1,8%	7,6%	8,8%
10 zł	1 091,9	1 269,1	109,20	126,9	0,6%	0,7%	5,9%	7,1%
Łącznie	189 637,5	181 269,6	1 865,4	1 778,2	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

5.3.2. Monety

Wartość i liczba monet odprowadzonych przez banki do NBP w 2023 r. w porównaniu z 2022 r. wzrosła odpowiednio o 39,5 mln zł, tj. 9,9%, i o 58,3 mln szt., czyli 21,0% (tabela 5.11).

Tabela 5.11. Wartość (mln zł) i liczba (mln szt.) monet odprowadzonych do NBP w latach 2022–2023

Wartość lub liczba	2022	2023	Zmiana (kol. 3 – kol. 2)	Zmiana w % (kol. 3 / kol. 2 – 100 %)
1	2	3	4	5
Wartość	398,4	437,8	39,4	9,9%
Liczba	277,7	336,0	58,3	21,0%

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

W strukturze wartościowej odprowadzonych monet największy udział w 2023 r., podobnie jak w 2022 r., odnotowano w przypadku nominalów: 5 zł, 2 zł i 1 zł (łącznie 94,4% wartości wszystkich odprowadzonych monet w 2023 r.).

W liczbie monet odprowadzonych do NBP przeważały nominały: 5 zł, 2 zł, 1 zł, 50 gr i 1 gr (łącznie 78,4% wszystkich odprowadzonych monet). Najmniej odprowadzono monet o wartości nominalnej 20 gr, 10 gr, 5 gr i 2 gr (łącznie 21,6%).

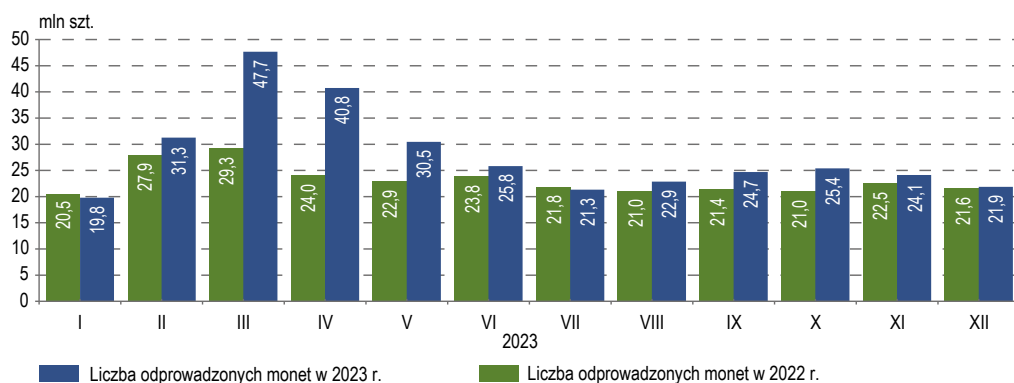
Tabela 5.12. Wartość (w mln zł) i liczba (w mln szt.) oraz struktura monet odprowadzonych do NBP w latach 2022–2023

Nominał	Wartość		Liczba		Struktura wg wartości		Struktura wg liczby	
	2022	2023	2022	2023	2022	2023	2022	2023
1	2	3	4	5	6	7	8	9
5 zł	167,6	183,2	33,5	36,7	42,1%	41,9%	11,7%	10,9%
2 zł	143,2	152,7	71,6	76,4	35,9%	34,9%	24,9%	22,7%
1 zł	68,4	77,2	68,4	77,2	17,2%	17,6%	26,4%	23,0%
50 gr	13,5	17,5	26,9	35,1	3,4%	4,0%	11,1%	10,5%
20 gr	3,3	3,6	16,3	17,8	0,8%	0,8%	6,1%	5,3%
10 gr	1,4	1,9	13,8	18,6	0,4%	0,4%	5,5%	5,5%
5 gr	0,5	0,9	10,7	17,7	0,1%	0,2%	3,8%	5,3%
2 gr	0,3	0,4	16,1	18,5	0,1%	0,1%	4,4%	5,5%
1 gr	0,2	0,4	20,3	38,0	0,0%	0,1%	6,1%	11,3%
Łącznie	398,4	437,8	277,6	336,0	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Pod względem wartościowym w 2023 r. najczęściej odprowadzono monet o nominałach 5 zł i 2 zł (łącznie 76,8% wartości wszystkich odprowadzonych monet), a najmniej – monet o niskich nominałach, tj. 5 gr, 2 gr, 1 gr – łącznie 0,4% (tabela 5.12.).

W przypadku liczby monet odprowadzonych do NBP przez banki w poszczególnych miesiącach 2023 r. od II kwartału zaobserwowano tendencję malejącą. Najmniej monet banki odprowadziły w styczniu – 19,8 mln szt., a najczęściej w marcu – 47,7 mln szt. i w kwietniu – 40,8 mln szt. (wykres 5.8).

Wykres 5.8. Liczba monet odprowadzonych do NBP przez banki w 2023 r. w porównaniu z liczbą monet odprowadzonych do NBP w 2022 r. (w mln szt.)

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Wraz ze zmniejszaniem się strumienia monet odprowadzanych przez banki do NBP znaczenia nabiera pozyskiwanie monet od obywateli w ramach usługi samoobsługowej zamiany monet w przeznaczonych do tego urządzeniach, udostępnionej w styczniu 2021 r. we wszystkich oddziałach okręgowych NBP (patrz ramka E).

Ramka E. Samoobsługowa zamiana monet

Usługa zamiany monet w urządzeniach samoobsługowych została udostępniona w 2021 r. we wszystkich 16 oddziałach okręgowych NBP, w których wówczas zostało zainstalowanych po jednym urządzeniu. Wg stanu na koniec 2023 r. klientom udostępniono łącznie 32 urządzenia samoobsługowe. Od dnia uruchomienia usługi do końca 2023 r. klienci zamienili za pośrednictwem urządzeń ponad 669 mln szt. monet o wartości 367 mln zł. W 2023 r. zrealizowano w urządzeniach ponad 219 tys. transakcji, podczas których dokonano zamiany 265,4 mln szt. monet o wartości 151,7 mln zł. Monety niskich nominałów (tj. 1 gr, 2 gr, 5 gr) stanowiły około 50% wszystkich monet zamienionych za pośrednictwem urządzeń w 2023 r. W maju 2022 r. usługa zamiany monet w urządzeniach samoobsługowych została rozszerzona o możliwość uznania rachunku bankowego klienta równowartością zdeponowanych monet z wykorzystaniem systemu płatności mobilnych BLIK.

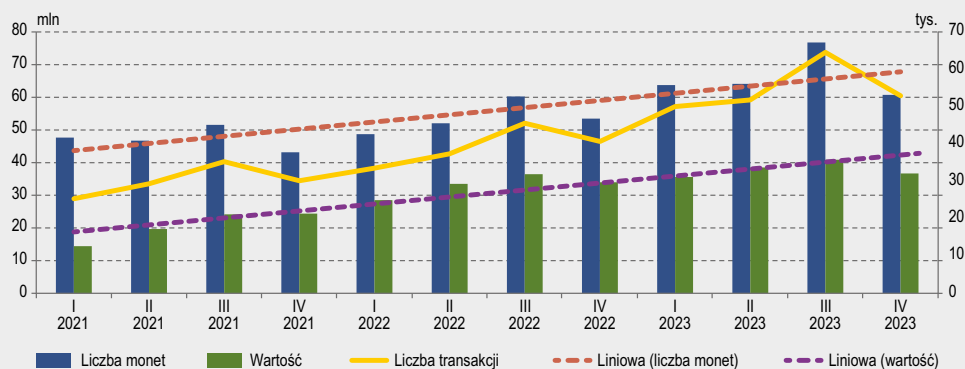
Tabela E1. Liczba (mln szt.) i wartość (mln zł) monet zamienionych w urządzeniach samoobsługowych w oddziałach okręgowych NBP w latach 2021–2023

Wartość lub liczba	2021	2022	2023
1	2	3	4
Liczba	189,17	214,48	265,39
Wartość	82,60	132,46	151,67

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Od pierwszego dnia udostępnienia klientom w 2021 r. usługi samoobsługowej zamiany monet rozwiązanie to cieszy się niezmiernie rosnącym zainteresowaniem. Wzrost liczby przyjmowanych monet w 2022 r. w porównaniu z 2021 r. wyniósł 13,4%, natomiast w 2023 r. w porównaniu z 2022 r. wyniósł 23,7%.

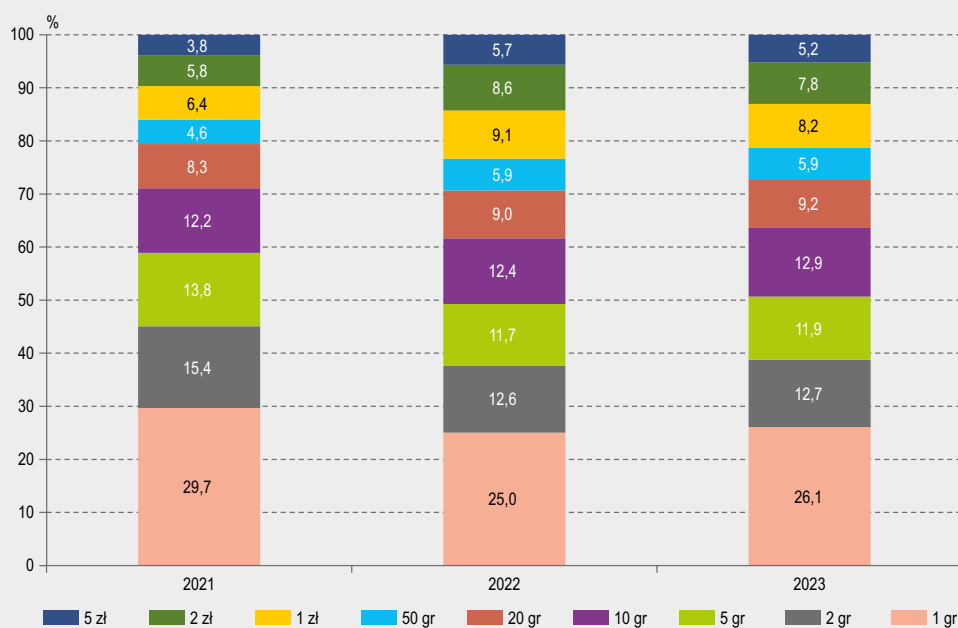
Wykres E1. Liczba transakcji (tys.), liczba monet (mln szt.) oraz wartość (mln zł) monet wymienionych w urządzeniach samoobsługowych w oddziałach okręgowych NBP w latach 2021–2023

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Od początku wprowadzenia usługi struktura nominalowa zamienianych przez klientów monet pozostaje zbliżona. Monety niskich nominalów (tj. 1 gr, 2 gr, 5 gr) w latach 2021–2023 stanowiły średnio 52,5% wszystkich deponowanych monet (w 2021 r. – 58,9%, w 2022 r. – 49,3%, a w 2023 r. – 50,7%).

Wykres E2. Procentowy udział poszczególnych nominalów zamienianych monet w samoobsługowych urządzeniach w oddziałach okręgowych NBP w latach 2021–2023

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Tabela E2. Liczba (mln szt.) i wartość (mln zł) monet z podziałem na nominaly zamienianych monet w urządzeniach samoobsługowych w oddziałach okręgowych NBP w latach 2021–2023

Nominał	2021		2022		2023	
	Liczba sztuk	Wartość	Liczba sztuk	Wartość	Liczba sztuk	Wartość
1 gr	56,13	0,56	53,69	0,54	69,22	0,69
2 gr	29,13	0,58	26,97	0,54	33,73	0,67
5 gr	26,16	1,31	25,03	1,25	31,47	1,57
10 gr	23,06	2,31	26,53	2,65	34,34	3,43
20 gr	15,74	3,15	19,38	3,88	24,44	4,89
50 gr	8,65	4,33	12,76	6,38	15,74	7,87
1 zł	12,03	12,03	19,55	19,55	21,84	21,84
2 zł	11,01	22,03	18,41	36,81	20,76	41,52
5 zł	7,26	36,31	12,17	60,86	13,83	69,17
Łącznie	189,17	82,60	214,48	132,46	265,39	151,67

Źródło: opracowanie Departamentu Emisyjno-Skarbcowego NBP.

Rozdział 6

Słownik pojęć

Słownik pojęć

Cash back – usługa polegająca na wypłacie gotówki przy okazji płacenia kartą płatniczą za zakupy w placówce handlowej; por. *Ocena funkcjonowania polskiego systemu płatniczego w II półroczu 2021 r.*, Departament Systemu Płatniczego NBP, kwiecień 2022 r.

Firmy CIT (*cash-in-transit*) – przedsiębiorcy, którym banki powierzyły czynności dotyczące przeliczania i sortowania banknotów i monet (powierzenie czynności faktycznych zgodnie z art. 6a ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe) oraz transportowania wartości pieniężnych.

Obieg – liczba (lub wartość) banknotów i monet powszechnego obiegu pozostających w obiegu gotówkowym, pomniejszona o liczbę (lub wartość) banknotów i monet znajdujących się w kasach i skarbcach NBP, złożonych przez NBP do depozytu w skarbcach innych banków oraz wycofanych przez NBP z obiegu ze względu na stopień ich zużycia.

Procesowanie znaków pieniężnych – przeliczanie, sortowanie i sprawdzanie banknotów i monet pod kątem autentyczności.

Recykulacja (zwana również rotacją lub recyklingiem) – wprowadzanie do obrotu banknotów nadających się do obiegu za pośrednictwem kas banków, klientów banków, urzędzeń obsługiwanych przez ich klientów (np. bankomatów), przeprocesowanych uprzednio przez bank lub w jego imieniu przez przedsiębiorcę. Proces ten odbywa się bez udziału NBP. Podobnemu procesowi podlegają monety.

Waluta polska – znaki pieniężne (banknoty i monety) w rozumieniu art. 2 ust. 1 pkt 7 ustawy z dnia 27 lipca 2002 r. Prawo dewizowe.

Wartości kolekcjonerskie – złote i srebrne monety kolekcjonerskie, banknoty kolekcjonerskie, numizmaty (tj. banknoty i monety, które nie zostały wprowadzone do obiegu oraz banknoty i monety wycofane z obiegu), a także złote monety uncjowe emitowane przez NBP.

Zaopatrywanie – liczba (lub wartość) banknotów bądź monet, które zostały odprowadzone do NBP lub zostały pobrane z NBP przez banki. Zaopatrywanie banków przez NBP wynika z art. 68 pkt 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe i jest realizacją art. 37 Ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim.

www.nbp.pl

